

कार्यकारी सारंश	3
परिच्छेद १	3
परिचय.....	5
१.१ पृष्ठभूमि	5
१.२ मुख्य समस्याहरू	6
१.३ शिक्षा क्षेत्रका चुनौतीहरू	7
१.४ अवसरहरू	9
परिच्छेद २	9
लक्ष्य निर्धारण	9
२.१ दृष्टि:	10
२.२ लक्ष्य	10
२.३ उद्देश्य	10
२.४ रणनीतिहरू	11
२.५ कार्यनीति	14
२.६ अपेक्षित उपलब्धि	23
२.७ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण	24
परिच्छेद: ३	28
विद्यालय क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्रहरू	28
३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	28
३.२ आधारभूत शिक्षा	34
३.३ माध्यमिक शिक्षा	41
३.४ पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री र मूल्याङ्कन	47
३.५ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	52
३.६ अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ	60
३.७ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा	65

परिच्छेद ४	69
अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरू	69
४.१ शैक्षिक समता तथा समावेशिकरण	69
४.२ दिवा खाजा सहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम	75
४.३ आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा	79
४.४ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	84
४.५ विद्यालयमा सूचना तथा प्रविधि	87
परिच्छेद ५	91
सुशासन तथा व्यवस्थापन	91
५.१ संस्थागत क्षमता विकास	91
५.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	95
५.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	98
परिच्छेद ६	103
लगानी र स्रोत व्यवस्थापन	103
६.१ लगानी र स्रोत व्यवस्थापन	103
६.२ प्रमुख क्रियाकलापहरू र लक्ष्य निर्धारण	106
६.३ वित्तिय योजनाको सारंश	107
६.४ क्रियाकलाप अनुसार ५ वर्षको वित्तिय योजना	109
परिच्छेद ७	155
मुख्य मुख्य कार्यसम्पादन सूचकहरू	155

कार्यकारी सारंश

यो पञ्चवर्षीय शिक्षा क्षेत्र योजना (०८०-०८४) यस गाउँपालिकाको शिक्षाको कुनै तहको मात्रै योजना नभइ यो शिक्षा क्षेत्रको समग्र योजना हो । यसमा पहिलो परिच्छेदमा योजनाको परिचय, दोस्रो परिच्छेदमा योजनाको दूरदृष्टि, ध्येय, लक्ष्य, तथा क्षेत्रगत रूपमा उद्देश्य र रणनीति समावेश गरिएको छ । यसैगरी तेस्रो र चौथो परिच्छेदमा शिक्षाका उपक्षेत्र तथा उपक्षेत्रसँग अन्तर्सम्बन्धीत विषयवस्तुका रूपमा प्रारम्भिक बालविकास, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा, शिक्षक व्यवस्थापन, पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री, शिक्षामा सूचना प्रविधि, अनौपचारिक शिक्षा, समावेशी शिक्षा तथा आपत्कालीन अवस्थामा शिक्षा तथा संस्थागत संरचना विकास लगायतका क्षेत्र लाई समेटिएको छ । यसभित्र विषयवस्तुको विश्लेषण गर्दा हरेक क्षेत्रभित्र परिचय, वर्तमान अवस्था, चुनौती र अवसर, उद्देश्य, रणनीतिहरू, अपेक्षित उपलब्धि, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य लाई क्रमिक रूपमा समेटिएको छ । पाँचौँ परिच्छेदमा समेटिएको संस्थागत संरचनाको विकासमा तिनै तहको सरकार बिचको संरचना तथा क्षमता विकास, योजनाको योजना कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समेटिएको छ । यसैगरी, छैटौँ परिच्छेदमा लगानी तथा श्रोत व्यवस्थापन तथा अन्तिममा योजनामा समेटिएका क्रियाकलापहरूको वित्तीय अनुमान सहितको योजना र श्रोत पहिचान तथा योजनाको नतिजा खाका लाई समेटिएको छ ।

यस पञ्चवर्षीय योजनाले अवको ५ वर्षभित्र भूमे गाउँपालिकाको शिक्षामा उल्लेख्य विकास गर्ने लक्ष्य लिएको छ । योजनाले समतामूलक पहुँच र पूर्ण सहभागिताको सुनिश्चितता, समग्र विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर र सान्दर्भिकता अभिवृद्धि, शिक्षाका वैकल्पिक मार्गको सुदृढीकरण र तिनको औपचारिक शिक्षासँग सम्बन्ध स्थापना, सुशासनको प्रवर्द्धन सेवा प्रवाहको प्रभावकारिताको सुनिश्चितता जस्ता उद्देश्यहरू पुरा गर्नका लागि रणनीतिहरू तय गरेको छ । पञ्चवर्षीय योजना निर्माण गर्दा पहुँच तथा सहभागिता, समानता र समावेशीता, गुणस्तर एवम् सान्दर्भिकता, अनौपचारिक शिक्षा तथा निरन्तर शिक्षाका लागि वैकल्पिक मार्ग, विपद् एवम् संकटमा शिक्षा, सुशासन, व्यवस्थापन र समन्वय जस्ता कुरा लाई ख्याल गरिएको छ ।

सबै विद्यालयमा पुनेगरी पक्की कक्षा कोठा व्यवस्थापन, सम्पूर्ण विद्यालयमा तहगत तथा कक्षा ५ सम्म कक्षागत पुस्तकालय, सबै विद्यालयमा विद्युतीकरण र इन्टरनेट व्यवस्थापन, सबै विद्यालयमा स्वच्छ पिउने पानी, बाल विकासका लागि छुट्टै शौचालय, छात्रा र छात्राका लागि छुट्टाछुट्टै र पर्याप्त पानी सहितका शौचालय, आधारभूत विद्यालयका माथिल्ला कक्षा र माविहरूमा विज्ञान, गणित जस्ता विषयगत ल्याब, सबै विद्यालयका प्रारम्भिक कक्षामा बालमैत्री बसाइ व्यवस्थापन र छापामय वातावरण, बालविकासमा व्यवस्थित बसाइ व्यवस्थापन र नमुना बालविकास बनाउन बसाइ व्यवस्थापन गर्ने जस्ता क्रियाकलाप समेटिएको छ ।

यसैगरी शिक्षकहरू लाई पर्याप्त पेसागत तथा क्षमता विकास तालिम, शैक्षिक अवलोकनको अवसर, पढाइ मेला गर्ने, पालिकाबाटै नमुना माध्यमिक विद्यालय, आधारभूत विद्यालय र प्राथमिक विद्यालय विकास गर्न मापदण्ड तयारी तथा कार्यान्वयन, प्रविधिमैत्री शिक्षाका लागि डिजिटल सामग्री प्रदान, परिक्षा लाई पालिका स्तरीय बनाउने, वार्षिक शैक्षिक अन्तरक्रिया गर्ने, शिक्षकहरूको क्षमता विकासका लागि शिक्षकहरूको अतिरिक्त क्रियाकलाप गर्ने योजना अघि सारेको छ । यसैगरी दरबन्दी मिलान र कक्षा समायोजन मार्फत सिकाइमा सुधार ल्याउने जस्ता योजनाहरू समेटिएको छ ।

यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि तिनै तहका सरकारको लगानी सहित शिक्षामा भूमे गाउँपालिकामा पाँच वर्षका योजनाको लागि कुल ९० करोड २० लाख ६५ बजेट अनुमान गरिएको छ । कुल अनुमानित लागत र हालको अवस्था लाई अध्ययन गरी श्रोत आँकलन गर्दा १०.४८ प्रतिशत बजेट अपुग हुने देखिन्छ । जसका लागि श्रोत पहिचान तथा गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

यसरी पञ्चवर्षीय योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन पश्चात् हासिल हुने अपेक्षित उपलब्धिमा चार वर्ष उमेर पुरा भएका सबैलाई प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा कार्यक्रम मार्फत कक्षा १ का लागि तयारी, पाँच देखि १२ वर्षका सबै बालबालिका विद्यालयमा भर्ना र आधारभूत तहको पूर्ण चक्र पुरा, विद्यार्थीको समग्र उपलब्धिमा उल्लेखनीय सुधार, सबै प्रकारका विभेदको न्यूनीकरण, प्राविधिक शिक्षा सुदृढीकरण, योग्यता प्राप्त शिक्षकको पर्याप्तता साथै योग्य, उत्प्रेरित र प्रतिबद्ध शिक्षक, शिक्षक तथा विद्यार्थी दुवैद्वारा प्रविधिको उपयोग तथा हरेक समयमा सिकाइ निरन्तरताको सुनिश्चितता जस्ता पक्षहरू लाई समेटिएको छ ।

परिच्छेद १ परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

भूमे गाउँपालिकाको सङ्क्षिप्त परिचय

नेपालको संविधान लागु हुनु पूर्व रुकुम जिल्ला साविकको मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रमा रहेको थियो तर संघिय संरचना अनुसार यसलाई दुई वटा जिल्लामा विभाजन गरियो । यसरी दुई भागमा विभाजन भएको रुकुम जिल्लाको पश्चिम भाग कर्णाली प्रदेश र पूर्वी भाग लुम्बिनी प्रदेशमा पर्दछ । लुम्बिनी प्रदेशमा रहेको रुकुम (पूर्वी भाग) जिल्लामा पुथा उत्तरगङ्गा, सिस्ने र भूमे गरी जम्मा ३ वटा गाउँपालिकाहरू रहेका छन् । यो गाउँपालिका ८२ डिग्री ३२ मिनेट देखि ८२ डिग्री ५४ मिनेट पूर्वी देशान्तरसम्म र २८ डिग्री ४० मिनेट देखि २८ डिग्री २९ मिनेट उत्तरी अक्षांशसम्म रहेको छ । यो गाउँपालिका समुद्री सतहबाट ११०० मिटर देखि ३९९७ मिटरसम्मको उचाईमा रहेको छ । २७३.६७ वर्ग कि.मि. क्षेत्रफल रहेको यस गाउँपालिकाको हावापानी समशीतोष्ण रहेको छ । पहाड, लेक र हिमाल गरी तीन वटै भू-भागहरू रहेको यो गाउँपालिकाको पूर्वमा बागलुङ जिल्ला, पश्चिममा सिस्ने गाउँपालिका र मुसीकोट गाउँपालिका, उत्तरमा पुथा उत्तरगङ्गा गाउँपालिका र दक्षिणमा रोल्पा जिल्ला रहेका छन् । रुकुम पूर्व लुम्बिनी प्रदेशको एकमात्र हिमाली जिल्ला हो ।

भूमे गाउँपालिकाको वडा नं.१, २, ३ र ४ लाई पुष्पलाल मध्यपहाडी लोकमार्गले छोएको छ भने वडा नं. २, ६ र ७ सहिद मार्ग गरी दुई ठूला राष्ट्रिय आयोजनाहरूले जोडेको छ । त्यसैगरी १३ वटा कच्ची ग्रामीण मौसमी सडकहरूबाट सबै वडालाई सडक सञ्जालमा जोडिएका छन् । गाउँपालिकाभर ३१ वटा झोलुङ्गे पुल छन् भने ११ वटा स्थानीय लघु जलविद्युत् आयोजना मार्फत स्थानीयस्तरमा विद्युत् सेवा उपलब्ध भइरहेको छ ।

नेपालको राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार भूमे गाउँपालिकाको जनसङ्ख्या १९,८२९ रहेको छ भने जम्मा परिवार सङ्ख्या ४२११ रहेको देखिन्छ । जम्मा जनसङ्ख्या मध्ये १०४०१ महिला र ९४२० पुरुषहरूको सङ्ख्या रहेको छ । जस अनुसार लैङ्गिक अनुपात ९०.५० पुरुष प्रति १०० महिला रहेको छ । वडागत रूपमा जनसङ्ख्या हेर्दा भूमे गाउँपालिकाको जनसङ्ख्या वडा नं. १ मा २७१३, वडा नं. २ मा २२८८, वडा नं. ३ मा २३२५, वडा नं. ४ मा १४३४ छ । यसैगरी वडा नं. ५ मा १४३२, वडा नं. ६ मा १८०८, वडा नं. ७ मा १५४०, वडा नं. ८ मा २६३३ र वडा नं. ९ मा ३६५७ जनसङ्ख्या रहेको छ । यस गाउँपालिकामा अपाङ्गता भएकाहरूको जनसङ्ख्या ४.७ प्रतिशत रहेको छ ।

प्राकृतिक हिसाबले यो गाउँपालिका वन तथा खनिज पदार्थ लगायत प्राकृतिक स्रोतमा धनी गाउँपालिकाको रूपमा परिचित छ । हालसम्म परम्परागत खेतीमा आधारित रहेको तर विषादी रहित खेती प्रणाली अङ्गालेको यस गाउँपालिकाको खेतीयोग्य जमिन एक चौथाइ भाग मात्र रहेको छ भने बाँकी भाग बनजङ्गल तथा भिरपाखाले ढाकेको छ । यहाँको माथिल्लो भागमा वर्षमा ४ महिना हिउँ पर्ने हिमाली भाग पनि भएको हुँदा यस गाउँपालिकाको मौसम चिसो हुने गर्दछ । खेतीयोग्य जमिन प्रशस्त भएता पनि यहाँ सिँचाई लगायतका कृषकहरूका लागि आधुनिक सुविधाहरू पर्याप्त नभएको हुँदा आकाशे खेतीमा निर्भर कृषकहरूले सोचे अनुरूप उत्पादन गर्न सकिरहेका छैनन् । परम्परागत कृषि, पशुपालन र पुरानै प्रकृतिका उद्यमशीलतामा बढी मात्रामा निर्भर रहने भएको हुँदा गाउँपालिकावासीको दैनिक जीवन कष्टकर नै रहेको छ । सामान्यतया वर्षभरीको उत्पादनले मुस्किलले ६ महिना खाना पुग्ने र रोजगारीका अन्य विकल्पहरू केही नभएको हुँदा सामान्यतया यहाँको समुदाय दैनिक ज्याला मजदुरी जस्ता वैकल्पिक जीविकोपार्जनमा निर्भर हुने गरेको छ । तथापि कृषि तथा पशुपालनलाई व्यवसायीकरण गर्दै अगाडि बढेको हुँदा आर्थिक उन्नति हुँदै गएको छ । यस गाउँपालिकामा रोजगारीका लागि निजामती सेवा, शिक्षण, सुरक्षा निकाय जस्ता ठाउँहरूमा प्रवेश बढेको छ भने वैदेशिक रोजगारीमा जाने युवाहरूको सङ्ख्या पनि अत्यधिक छ ।

शैक्षिक अवस्था:

शिक्षा देशको मेरुदण्ड हो । बर्तमानमा प्रदान गरेको शिक्षाले आगामी आधा शताब्दीलाई प्रभाव पार्दछ । तीव्र विकासको आशा राख्ने बर्तमान समाजमा नवीनतम प्रविधिलाई अँगाल्दै विकासको गतिमा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता सहितको जनशक्ति उत्पादन गर्नका लागि शिक्षालाई नै भरपर्दो बनाउनु पर्छ भन्नेमा दुतमत छैन । भूतमा भएका प्रगति बर्तमानमा गरिएका प्रयासले मात्र भविष्य सुखद बन्न सक्छ । शिक्षा क्षेत्रमा यस अघि सफल मानिएका विधि पद्धति तथा प्रमाणयोग्य तथ्यहरूलाई साथ लिएर शैक्षणिक गतिविधि अगाडि बढाउन नसक्ने हो भने विश्व बजारमा बिक्रि र टिकने जनशक्ति उत्पादन गर्न नसकिने पक्का जस्तै भइसकेको छ । नेपालको विद्यालय शिक्षालाई व्यवस्थित गर्न तहगत र कक्षागत उमेर समेत निर्धारण गरिएको छ । जसअनुसार प्रारम्भिक बालविकास ३ देखि ४ वर्ष, आधारभूत तहका लागि ५ देखि १२ वर्ष र माध्यमिक तहका लागि १३ देखि १६ वर्ष उमेर समूह निर्धारण गरेको छ । शैक्षिक हिसाबमा यस गाउँपालिकामा सामुदायिक र संस्थागत गरी जम्मा ३४ वटा शिक्षण संस्थाहरू सञ्चालित छन् ।

पुरुष साक्षरता ७९.६ र महिला साक्षरता ६२.५ गरी समग्र गाउँपालिकाको साक्षरता ७०.६ (जनगणना २०७८) रहेको देखिएको छ । यस गाउँपालिकामा हाल ८ वटा माध्यमिक तहका विद्यालय (४ वटा कक्षा १२ सम्मका ४ वटा कक्षा १० सम्मका) विद्यालय र २% वटा आधारभूत विद्यालय ((वटा १-८ कक्षा सञ्चालित, १४ वटा १-५ कक्षा सञ्चालित र २ वटा १-३ कक्षा सञ्चालित) रहेका छन् भने संस्थागत विद्यालय १ वटा, बालविकास केन्द्रको सङ्ख्या २९ र सामुदायिक सिकाइ केन्द्र ४ वटा रहेका छन् ।

गाउँपालिका क्षेत्रभित्र उच्च शिक्षा अध्ययन अध्यापन गर्ने गराउने शिक्षण संस्थाको अभाव रहेको छ । हालसम्म गाउँपालिकाले गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता गर्ने क्रममा नयाँ विद्यालय भवन निर्माण, पुराना जीर्ण भौतिक पूर्वाधार मर्मत सम्भार, तथा शिक्षक तालिमहरूको आयोजना गरिसकेको छ भने विद्यालयहरूलाई प्रविधिमैत्री बनाउने कार्यको लागि आवश्यक पहल निरन्तर गरिरहेको छ । त्यसरी नै बालबालिकाहरूलाई खेलकुदमा प्रोत्साहन गर्नका लागि विद्यालयमा खेलकुद सामाग्री सहितको खेल मैदानहरूको निर्माण तथा मर्मत कार्यलाई प्राथमिकताका साथ अघि बढाइएको छ ।

बालबालिकाहरूलाई शुद्ध खानेपानीको व्यवस्था गर्नका लागि विद्यालयमा खानेपानीका धारा जडान गरिएको छ भने किशोरी शिक्षालाई प्रोत्साहन गर्नका लागि विद्यालयमा छात्रामैत्री शौचालयहरू निर्माण कार्य लाई प्राथमिकता दिइएको छ । सिकाई क्रियाकलापलाई प्रविधिमैत्री र प्रभावकारी बनाउनका लागि शिक्षक कर्मचारीहरूलाई नियमित तालिम मार्फत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले लुम्बिनी सरकारसँगको साझेदारीमा शैक्षिक तालिम केन्द्र स्थापना भएको छ । मा.वि. तथा आ.वि. तहमा शिक्षण गर्ने शिक्षकहरूलाई यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी तालिम प्रदान गरिएको छ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार ५ वर्ष माथिको जनसङ्ख्यामा पढ्न र लेख्न दुवै जानेका ७०.६ प्रतिशत, पढ्न मात्र जानेका ०.३ प्रतिशत र पढ्न र लेख्न दुवै नजानेका २९.१ प्रतिशत रहेका छन् । ५ देखि २५ वर्षसम्म एस.एल.सी./एस.ई.ई. तहभन्दा मुनिको शैक्षिक तह उत्तीर्ण गरेको शैक्षिक तहअनुसार जनसङ्ख्या हेर्दा हाल अध्ययनरत ७१.१ प्रतिशत, कम्तीमा एक पटक विद्यालय गएको २४.५ प्रतिशत, कहिल्यै पनि विद्यालय नगएको ४.२ प्रतिशत रहेको छ ।

१० जोड २ वा सो सरह वा उच्च तह उत्तीर्ण गरेकाको अध्ययनको क्षेत्रअनुसारको जनसङ्ख्या हेर्दा मानविकी तथा समाजशास्त्र तर्फ १२.६ प्रतिशत, व्यवस्थापन तर्फ ६.४ प्रतिशत, शिक्षा तर्फ ६०.८ प्रतिशत, विज्ञान तथा प्रविधि तर्फ २.६ प्रतिशत, स्वास्थ्य/चिकित्साशास्त्र तर्फ २.६ प्रतिशत, इन्जिनियरिङ तर्फ ०.४ प्रतिशत, कानून तर्फ ०.१ प्रतिशत, कृषि तर्फ ०.८ प्रतिशत, पशु विज्ञान/पशु चिकित्सा/मत्स्यपालन तर्फ ०.१ प्रतिशत, कम्प्युटर/सूचना प्रविधि तर्फ ०.५ प्रतिशत र अन्य ३.८ प्रतिशत रहेको छ ।

१. २ मुख्य समस्याहरू

राष्ट्रको आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र पूर्वाधार विकासका लागि त्यस्तो जनशक्तिको योगदान महत्वपूर्ण हुन्छ । देशमा दिगो शान्ति, सुशासन, विकास र समृद्धिको लागि शिक्षाले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” हाम्रो राष्ट्रिय आकाङ्क्षा र अटोट हो । यसैगरी “सक्षम र आत्मनिर्भर जनशक्ति भूमेको समृद्धि” भूमे गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको अटोट हो । सिपमूलक, वैज्ञानिक, व्यावहारिक एवम् गुणस्तरीय शिक्षा समृद्ध नेपालको आधारशिला हो । मुलुकको सर्वाङ्गीण विकासको मूल आधार शिक्षा नै भएकाले गुणस्तरीय शिक्षामा सबै नागरिकको समतामूलक र न्यायोचित पहुँच स्थापित गर्नु आजको आवश्यकता हो ।

यस गाउँपालिकामा गुणस्तरीय, व्यावसायिक र जीवनोपयोगी शिक्षा प्रदान गर्ने सामुदायिक विद्यालयहरू विकास हुन सकेको छैन । समुदायको जनसङ्ख्याको आधारमा सामुदायिक विद्यालयको समानुपातिक वितरण हुन नसकेको अवस्था रहेको छ । यस पालिकाका अधिकांश विद्यालयमा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात उपयुक्त बनाउनु पर्ने देखिन्छ भने विद्यार्थी सङ्ख्या अनुसार शिक्षकको व्यवस्था गर्नु पर्ने आवश्यकता रहेको छ । विद्यालय शिक्षामा सबै बालबालिकाहरूलाई पहुँच, सहभागिता र गुणस्तरको सुनिश्चितता गर्न नसक्नु, पाठ्यक्रमले तोके बमोजिमका सिकाइ उपलब्धिहरू हासिल गर्न नसक्नु, बालमैत्री विद्यालय निर्माण गरी सिकाइ वातावरणमा सुधार हुन नसक्नु, स्थानीय पाठ्यक्रमको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न नसक्नु, विषयगत रूपमा र कक्षागत रूपमा शिक्षकहरूको दरबन्दी नहुनु, दुर्गम तथा भौगोलिक बनावटका कारण शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँच नहुनु र प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न नसक्नु, साक्षरता निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाका अवसरहरू उपलब्ध गराउन नसक्नु, वैकल्पिक सिकाइको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न नसक्नु, उपयुक्त

भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्न नसक्नु, शिक्षा लाई जागिरसँग मात्र जोड्नु आदिलाई शिक्षाक्षेत्रका प्रमुख समस्याका रूपमा उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

१.३ शिक्षा क्षेत्रका चुनौतीहरू

नेपालमा विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका मुख्य चुनौतीहरूमा गुणस्तरीय शिक्षाको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु, विद्यालय नक्साकन तथा समायोजन गर्नु, विद्यालय शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन गर्नु, निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा कार्यान्वयन गर्नु, पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक तथा मूल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार गर्नु, शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्नु, विपत् व्यवस्थापन र वैकल्पिक शिक्षण सहजीकरण गर्नु, जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरू सुनिश्चित गर्नु, उपयुक्त भौतिक पूर्वाधारको निर्माण गर्नु, विद्यालय शिक्षामा सुशासन कायम गर्नु देखिन्छ ।

विद्यालयमा छात्रा मैत्री शौचालयको व्यवस्था, बाल तथा अपाङ्गमैत्री पूर्वाधारको व्यवस्था नभएका कारण प्रायः जसो विद्यालयमा वालमैत्री संरचना र सिकाई लागु हुन सकिरहेको छैन । विद्यालय छोड्ने दर दिनप्रति दिन बढ्नु, बालविकास केन्द्रहरूमा बालमैत्री सिकाई तथा खेलकुद र मनोरञ्जनको लागि पूर्वाधार र सुविधा उपलब्ध नहुनु, वडास्तरमा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्थापना हुन नसक्नु पनि चुनौतीको रूपमा रहेको देखिन्छ । आफ्ना बालबालिकाको शैक्षिक स्थितिका बारेमा अभिभावकहरूमा यथोचित चासो नभएका कारण विद्यार्थीमा शिक्षाप्रति नकारात्मक सोच र अनुशासित विहीनता अवस्था समेत देखिन थालेको छ । विद्यालय व्यवस्थापन समिति तथा शिक्षकबीच सुझबुझ तथा समझदारी निर्माणमा कठिनाई रहेको र प्रधानाध्यापक तथा शिक्षक बीच तहगत बेमेलका कारण शैक्षिक वातावरणमा सुधार गर्न चुनौती छ । शिक्षक तथा विद्यार्थीको नियमितता, विज्ञान प्रयोगशाला, कम्प्युटर, शिक्षक र सूचना प्रविधि साधनहरूको उपलब्धता, पुस्तकालयको अभाव, शैक्षिक सङ्ग्रहालय स्थापना नहुनु र अतिरिक्त क्रियाकलापमा नियमितताको कमीका कारण गुणस्तरीय शिक्षामा नकारात्मक प्रभाव परिरहेको छ । यसका साथै विद्यमान शिक्षा प्रणाली साक्षरता उन्मुख भएको तथा बजार र समयको माग अनुसारको जीवनोपयोगी, व्यावसायिक र रोजगारमूलक पाठ्यक्रम तथा शैक्षिक प्रणाली अनुसार पठनपाठन नहुँदा पढाइ छाड्नेहरूको सङ्ख्या बढेकै छ ।

१.४ अवसरहरू

भूमे गाउँपालिकाले अघि सारेका लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू लाई हासिल गर्नका लागि धेरै राम्रा राम्रा अवसरहरू रहेका छन् । यस गाउँपालिकाको शिक्षाको अठोट "सक्षम र आत्मनिर्भर जनशक्ति भूमेको समृद्धि" तथा "विद्यालय शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गरी, सबैका लागि सुरक्षित, गुणस्तरीय, प्रतिस्पर्धी, प्रविधिमैत्री, बालमैत्री तथा अपाङ्गतामैत्री वातावरणमा राष्ट्रभक्ति, व्यावसायिक, र उत्पादनमुखी शिक्षा प्रदान गरी सक्षम र आत्मनिर्भर जनशक्ति उत्पादनमा जोड दिने" लक्ष्य छ । यो दूरदृष्टि हासिल गर्न भूमेलाई रूकुम पूर्वको मात्र नभएर प्रदेश तथा नेपालकै नमुना भौगोलिक, हिमाली जनजीवन तथा व्यावसायिक पालिकाको रूपमा विकास गर्न सकिने अवस्था छ ।

तीन तहका सरकारबिच समन्वय, सहकार्य र जिम्मेवारी पूरा गर्न सकिने अधिकार हुनु, शिक्षामा लगानी वृद्धि गरी गुणस्तर सुधार गर्न सकिनु, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले शिक्षाका अधिकारहरू स्थानीय तहमा प्रदान गर्नु, तीन वटै सरकार तथा अन्य सङ्घसंस्थाहरूबाट शिक्षामा लगानी गर्न सकिने वातावरण हुनु, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार हुनु, स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनको अवसर हुनु, स्थानीय तहमा शिक्षा क्षेत्रमा सङ्घसंस्थाहरूको क्रियाशीलता हुनु, गुणस्तरीय शिक्षाप्रति अभिभावकहरूको मोह देखिनु, सकारात्मक लैङ्गिक समता सूचकाङ्क हुनु, शिक्षामा लगानीको लागि स्थानीय तहको प्रतिबद्धता हुनु र व्यापक लगानी हुनु, वैकल्पिक सिकाइ सहजीकरण गरी विद्यार्थीको सिक्न पाउने अधिकारको सुनिश्चितता हुनु स्थानीय सरकार लाई भूमेका नागरिकहरूको सहयोग, समर्थन र सहकार्य हुनु, भूमे भएर मध्यपहाडी राजमार्ग पूर्व पश्चिम जोडिनु र भूमेको भूगोल नेपालका विविध क्षेत्रका लागि रमणीय हुनुलाई शिक्षाक्षेत्रको अवसरका रूपमा लिन सकिन्छ ।

परिच्छेद २ लक्ष्य निर्धारण

शिक्षाको विकासमा मुलुकको सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक सन्दर्भ, भौगोलिक, जनसाङ्ख्यिक र शासकीय स्वरूपको प्रभाव हुन्छ जुन नेपालका सबै स्थानीय तहको आफ्नै किसिमको छ । स्थानीय तहको विविधता लाई सम्मान गर्ने दृष्टिकोण सहितका शैक्षिक नीति तथा कार्यक्रमहरूको अहिले स्थानीय तहमा खाँचो छ । यसबाट सामाजिक सद्भाव, सहयोग र सहकार्यको संस्कृति विकास गरी समता अभिवृद्धिमा योगदान हुने देखिन्छ ।

नेपालको संविधानले समाजवाद उन्मुख राज्य प्रणालीका आधारमा प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क पाउने हक सुनिश्चित गरेको छ । स्थानीय तहले समतामूलक पहुँचको सुनिश्चितता मार्फत सिर्जनशीलता, रचनात्मकता, अध्ययनशीलता, सकारात्मक चिन्तन र सदाचार जस्ता गुण सहितको प्रतिस्पर्धी, सीपयुक्त एवं उत्पादनशील जनशक्ति तयार पार्न शिक्षा योजना निर्माण गरि शिक्षामा गरिने लगानीको स्वरूपमा आवश्यक सुधार गर्नुपर्ने हुन्छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ अनुसार आधारभूत शिक्षा र माध्यमिक तहको शिक्षा स्थानीय सरकारको अधिकार क्षेत्रभित्र परेकोले शैक्षिक योजना बनाएर सोको कार्यान्वयन गर्न आवश्यक देखिन्छ । यसै सन्दर्भ लाई दृष्टिगत गरी भूमे गाउँपालिकाले ५ वर्षमा गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्र कस्तो हुने भन्ने प्रतिविम्बन गर्ने प्रयास गरेको छ । योजना प्रभावकारी बनाउन योजनाको सोच, लक्ष्य, उद्देश्यहरू, रणनीतिहरू, कार्यनीतिहरू, अपेक्षित उपलब्धिहरू र मुख्य मुख्य कार्यसम्पादन सूचकहरूको लक्ष्य निर्धारण स्पष्ट रूपमा गरिएको छ । यस परिच्छेदमा योजनाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्यहरू,

रणनीतिहरू, कार्यनीतिहरू, अपेक्षित उपलब्धिहरू र मुख्य मुख्य कार्यसम्पादन सूचकहरूको लक्ष्य निर्धारण लगायतका पक्ष समेटिएको छ ।

२.१ दुरदृष्टि:

"सक्षम र आत्मनिर्भर जनशक्ति: भूमेको समृद्धि"

२.२ लक्ष्य

"विद्यालय शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गरी, सबैका लागि सुरक्षित, गुणस्तरीय, प्रतिस्पर्धी, प्रविधिमैत्री, बालमैत्री तथा अपाङ्गतामैत्री वातावरणमा राष्ट्रभक्ति, व्यावसायिक, र उत्पादनमुखी शिक्षा प्रदान गरी सक्षम र आत्मनिर्भर जनशक्ति उत्पादनमा जोड दिने"

२.३ उद्देश्य

१. सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्नु ।
२. सबै बालबालिकाहरूका लागि समतामूलक तथा गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षा सुनिश्चित गर्नु ।
३. मानवीय मूल्यका साथै कला, संस्कृति, विज्ञान र प्रविधि क्षेत्रका आधारभूत मूल्य मान्यताको ज्ञान, सिप र दृष्टिकोण तथा व्यवहारहरू आर्जन गरेका सक्षम जनशक्ति उत्पादन गर्नु ।
४. पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट विद्यार्थीहरूमा जीवनोपयोगी ज्ञान, सिप र अभिवृत्तिको विकास भई सक्षम, सृजनशील र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार हुनु ।
५. गुणस्तरीय शिक्षाका लागि योग्य, व्यावसायिक रूपमा दक्ष, पेसाप्रति उत्प्रेरित, समर्पित, प्रतिबद्ध र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही शिक्षकको व्यवस्था सुनिश्चित हुनु ।
६. सबै निरक्षरहरू पूर्ण साक्षर भई नागरिकको जीवनस्तरमा सुधार हुनु ।
७. उत्पादनशील जनशक्तिलाई आवश्यकताअनुसारका व्यावसायिक तथा पेसागत क्षेत्रहरूमा पर्याप्त दक्षता हासिल हुने गरी सिपमूलक शिक्षा र तालिम उपलब्ध गराई जनताको आर्थिक स्तरमा सुधार ल्याउनु ।
८. शिक्षामा सबै वर्ग, क्षेत्रका बालबालिकाको सामाजिक न्याय, पहुँच र प्रतिनिधित्वका लागि आर्थिक, सामाजिक तथा शारीरिक रूपमा कमजोर बालबालिकाहरूको पहुँच अभिवृद्धि गरी उनीहरूलाई सशक्त, स्वतन्त्र र मर्यादित जीवन यापन गर्न सक्षम बनाउनु ।
९. उपलब्धिमा सुधार गर्नका लागि सिकाइमा सहभागिता बढाउन स्वास्थ्य र पोषणको अवस्थामा सुधार ल्याउनु ।
१०. विपद्को अवस्थामा बालबालिकाको शिक्षालाई निरन्तरता दिई उनीहरूको शारीरिक, मानसिक र बौद्धिक विकासमा सहयोग पुऱ्याउनु ।

११. सबै विद्यालयमा बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री र सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधारको विकास गरी गुणस्तरीय शिक्षा व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नु ।
१२. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगले विद्यार्थीको सिकाइ तथा शिक्षा व्यवस्थापनमा सुधार आई गुणस्तरीय शिक्षाको प्रबर्द्धन हुनु ।
१३. स्थानीय तहको शिक्षाको शासकीय प्रबन्धलाई सुदृढ बनाइ नतिजामुखी शिक्षा व्यवस्थापनको प्रबर्द्धन गर्नु ।

२.४ रणनीतिहरू

उद्देश्य नं. १ सँग सम्बन्धित रणनीतिहरू

- तोकिएको उमेर समूहका सबै बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास र आधारभूत शिक्षाको तयारीका लागि प्रारम्भिक बालविकास सेवामा पहुँच बढाउने
- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका सेवाहरूमा गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने
- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षालाई भौतिक पूर्वाधारको सबलीकरण गरी बालमैत्री बनाउने
- सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालशिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा भर्ना गराउने

उद्देश्य नं. २ सँग सम्बन्धित रणनीतिहरू

- आधारभूत तहको शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने
- प्रारम्भिक कक्षाका बालबालिकाहरूको पठन सिप अभिवृद्धि गर्ने
- अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको कार्यान्वयन गर्ने
- सबै बालबालिकाहरूलाई आधारभूत तह पूरा गर्ने अवस्था सुनिश्चित गर्ने
- सबै बालबालिकाहरूमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने अवस्था सुनिश्चित गर्ने
- आधारभूत विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउने
- विद्यालय शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धमा सुधार ल्याउने
- विद्यालय पद्धतिलाई विविधता अनुकूल, उत्थानशील र जवाफदेही बनाउने
- सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउने
- अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुहरूलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने

उद्देश्य नं. ३ सँग सम्बन्धित रणनीतिहरू

- माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित गर्ने,
- माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार गर्ने,
- विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी, र सुरक्षित बनाउने,
- शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धमा सुधार ल्याउने।

उद्देश्य नं. ४ सँग सम्बन्धित रणनीतिहरू

- पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने
- पाठ्यक्रम विकास तथा परिमार्जनका लागि पृष्ठपोषण दिने
- सिकाइलाई व्यवहारिक जीवनसँग सम्बन्धीत गराउने
- पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइद्वारा स्थानीय र आधुनिक विश्वपरिवेश अनुसार सिकारुमा ज्ञान, सिपर व्यवहार विकासमा सहजीकरण गर्ने
- सिकारुका सिकाइ समस्याको समाधान उन्मुख निरन्तर, आवधिक तथा स्तरीकृत मूल्याङ्कन पद्धतिको कार्यान्वयन गर्ने
- स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने

उद्देश्य नं. ५ सँग सम्बन्धित रणनीतिहरू

- सक्षम शिक्षक आपूर्तिका लागि सङ्घ तथा प्रदेश सरकारसँग समन्वय गर्ने
- शिक्षक नियुक्ति र पुनर्वितरणलाई सुदृढ बनाउने
- विषयवस्तुमा निपुण शिक्षकको सुनिश्चितता गर्ने
- सबै तहमा सक्षम, प्रतिबद्ध र अभिप्रेरित शिक्षकहरूको प्रबन्ध गर्ने
- सुपरिवेक्षण, शिक्षक तालिम, शिक्षक सक्षमता प्रारूपको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने
- शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका अवसरहरूको सुनिश्चितता गर्ने

उद्देश्य नं. ६ सँग सम्बन्धित रणनीतिहरू

- सबै नागरिकका लागि समावेशी तथा समतामूलक साक्षरता र आजीवन सिकाइका अवसर सुनिश्चित गर्ने
- औपचारिक, अनौपचारिक तथा अरित्तक शिक्षकका बीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्ने
- आजीवन सिकाइ संस्कृति सापेक्ष अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका लागि संस्थागत सुदृढीकरण गर्ने

- स्थानीय तहलाई पूर्ण साक्षर पालिका घोषणा गर्ने

उद्देश्य नं. ७ सँग सम्बन्धित रणनीतिहरू

- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिप विकासमा पहुँच अभिवृद्धि गर्ने
- स्थानीय तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिप विकासका अवसर सृजना गर्न संयन्त्र विकास गर्ने
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिप विकासका अवसरहरूलाई सान्दर्भिक, उपयोगी र गुणस्तरीय बनाउने

उद्देश्य नं. ८ सँग सम्बन्धित रणनीतिहरू

- महिला, दलित, जनजाति, लोपोन्मुख समुदाय, अपाङ्गताभएका, कठिन भौगोलिक अवस्थामा रहेका, जोखिममा परेका, आर्थिक रूपले विपन्न, द्वन्द्व प्रभावित तथा सामाजिक कारणले वञ्चितमा परेका व्यक्तिहरूलाई शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउने
- लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको सिकाइमा सहभागिता वृद्धि गरी गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने
- विविधता, समता एवम् समावेशी शिक्षाका मूल्य, मान्यता अनुकूल गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्ने जनशक्तिको दक्षता र सक्षमता सुनिश्चित गर्ने
- शैक्षिक सुशासनका लागि विद्यमान संरचनालाई जवाफदेही बनाउने
- पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलगायत समग्र शैक्षिक प्रणालीमा विविधता, समता तथा समावेशीता अभिवृद्धि गरी विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउने
- विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ नहुने सुनिश्चितता गर्ने

उद्देश्य नं. ९ सँग सम्बन्धित रणनीतिहरू

- बालबालिका लाई स्वस्थ एवं पोषणयुक्त पौष्टिक खाना प्राप्तिको सुनिश्चितता गर्ने
- स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवाहरूको गुणस्तर वृद्धि गरी बालबालिकाको पोषण, स्वास्थ्य र सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्ने

उद्देश्य नं. १० सँग सम्बन्धित रणनीतिहरू

- औपचारिक तथा अनौपचारिक शिक्षाको माध्यमबाट सम्भावित विपद्को पूर्व सावधानी र तयारीको वातावरण तयार गर्ने
- सम्भावित विपद्को व्यवस्थापन तथा उत्थानशीलता प्रणाली विकासको लागि भौतिक, मानवीय तथा आर्थिक स्रोतको तयारी गर्ने

- विपद् व्यवस्थापन प्रतिकार्यको संयन्त्र र कार्यढाँचा विकास गर्ने
- अल्पकालीन र दीर्घकालीन पुनर्स्थापना गर्ने

उद्देश्य नं. ११ सँग सम्बन्धित रणनीतिहरू

- विद्यालय शिक्षा पूर्वाधारका लागि आवश्यक मापदण्ड विकास र कार्यान्वयन गर्ने
- गुणस्तरीय र सुरक्षित पूर्वाधार विकास एवम् विस्तारका लागि पारदर्शी एवम् जवाफदेही प्रणालीको विकास गर्ने

उद्देश्य नं. १२ सँग सम्बन्धित रणनीतिहरू

- सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार गर्ने
- सबैमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउने
- शिक्षाको समग्र व्यवस्थापनलाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी प्रभावकारी, पारदर्शी र समतामूलक बनाउने

उद्देश्य नं. १३ सँग सम्बन्धित रणनीतिहरू

- स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र अनुसार संस्थागत संरचना बनाउने
- तीनै तहका सरकारबिचको अन्तरसम्बन्धलाई सुदृढ बनाउने
- गुणस्तरको कमजोर नतिजालाई सम्बोधन गर्न जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने
- जनशक्तिलाई नतिजाप्रति उत्तरदायी र जवाफदेही बनाउने
- कर्मचारी र संस्थाको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने

२.५ कार्यनीति

उद्देश्य नं. १ सँग सम्बन्धित रणनीतिका कार्यनीतिहरू

- सबै बालबालिकाको पहुँचका लागि सङ्घीय सरकारले निर्धारण गरेको मापदण्ड अनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सञ्चालन गरिनेछ ।
- कार्यक्रमको नक्साङ्कन, पुनर्वितरण र आवश्यकता अनुसार नयाँ केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
- पाठ्यक्रमको परिमार्जन तथा अनुकूलन गरिनेछ ।
- लागत सहभागिता अभिवृद्धि गरिनेछ ।

- कार्यक्रमको प्रभावकारिता वृद्धिका लागि परिवार, समुदाय, गैर सरकारी सङ्घसंस्था, निजी क्षेत्र र विद्यालयहरूसँग सहकार्य गरिनेछ ।
- ऐन र कार्यविधिमा उल्लेख भए बमोजिमको मापदण्ड पूरा गरिनेछ ।
- कार्यरत जनशक्तिको वृत्ति विकास तथा क्षमता विकास गरिनेछ ।
- स्थानीय तहको आवश्यकतामा आधारित हुने गरी प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका लागि सुपरिवेक्षण र सहजीकरणका लागि थप छुट्टै अधिकार सम्पन्न संयन्त्र बनाइनेछ ।
- पाठ्यक्रम र मापदण्डलाई समयानुकूल स्थानीयकरणका लागि सुझाव पेस गरिनेछ ।
- अपाङ्गता भएका तोकिएका उमेर समूहलाई सम्बोधन गर्ने गरी नीतिगत व्यवस्था गरिनेछ ।
- बालविकास र शिक्षालाई बालमैत्री र अपाङ्गतामैत्री पूर्वाधारयुक्त बनाइनेछ ।

उद्देश्य नं. २ सँग सम्बन्धित रणनीतिका कार्यनीतिहरू

- विद्यालय नक्साङ्कन गरिनेछ ।
- विद्यालयहरूको पुनर्वितरण तथा समायोजन गरिनेछ ।
- अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाका लागि कानुन तर्जुमा गरिनेछ ।
- अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाका लागि आवश्यक स्रोतको व्यवस्था गरिनेछ ।
- प्रारम्भिक कक्षा पढाइ सम्बन्धी क्रियाकलापहरूको लागि स्रोत व्यवस्थापन र कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- विद्यालय बाहिर रहेका विद्यालय उमेरका बालबालिकाहरूको यथार्थ विवरण सङ्कलन गरी पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउन आवधिक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गरिनेछ ।
- शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक तथा प्रधानाध्यापकलाई स्थानीय तहप्रति कार्यसम्पादन करार गरी जवाफदेही बनाइनेछ ।
- विद्यालयहरूमा खानेपानी, शौचालय तथा सरसफाइको उचित प्रबन्धसहित न्यूनतम भौतिक सुविधा सुनिश्चित गरिनेछ ।
- विद्यालयमा बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित सिकाइ वातावरण तयार गरिनेछ ।
- सबै विद्यालयहरूमा न्यूनतम सक्षमता पूरा गराइने छ ।
- शिक्षण सिकाइका नवीनतम विधि अवलम्बन गरिनेछ ।
- प्रारम्भिक कक्षाहरूमा कक्षा शिक्षणलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
- आवश्यक शिक्षक तालिम, तयारी तथा प्रोत्साहनका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गको रूपमा प्रयोगमा ल्याइने छ ।
- विद्यार्थीलाई आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराई सिकाइमा सुधार ल्याइने छ ।

- कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनसँग सम्बन्धीत क्षमता विकास गरिनेछ ।
- शिक्षामा काम गर्ने सबै जनशक्तिको क्षमता विकास र उत्प्रेरणा व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- विद्यार्थीको पोषण तथा स्वास्थ्यमा सुधार ल्याउने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- विद्यालयमा आधारित शैक्षिक तथा मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराइनेछ ।
- स्थानीय उत्पादनमा आधारित पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवाखाजाको प्रबन्धलाई थप व्यवस्थित गरिनेछ ।
- विद्यालय शिक्षालाई विविधता अनुकूल, समावेशी र समतामूलक बनाउन स्थानीय परिवेश अनुकूल सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन, भाषिक विविधता अनुकूलको माध्यम भाषाको उपयोग तथा सामाजिक सांस्कृतिक विविधताको सम्मान र समावेश हुनेगरी सिकाइ सामग्री, विधि तथा प्रक्रिया प्रयोग गरिनेछ ।
- विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, सङ्कट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने योजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- विद्यालय शिक्षालाई सूचना तथा प्रविधिको प्रयोग गरी सहज र उपयोगी बनाउने कार्यलाई विस्तार गरिने छ ।
- दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित व्यवहारकुशल सिपहरूलाई सिकाइ क्रियाकलापमा एकीकृत गरिनेछ ।
- अन्तरसम्बन्धीत विषयवस्तुलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न सिकाइ सामग्री, विधि तथा क्रियाकलापमा परिमार्जन र सुधार गरिनेछ ।
- शिक्षक दरबन्दी पुनर्वितरण तथा समायोजन गरिनेछ ।
- नतिजाप्रति जवाफदेहीता सुनिश्चित हुने गरी विद्यालय तथा शैक्षिक निकायको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय पद्धतिमा सुधार गरिनेछ ।
- विद्यालयको कार्यसम्पादन र विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण गरी जवाफदेहीता सुनिश्चित गरिनेछ ।
- शिक्षक विकास र सहायता प्रणालीलाई व्यवस्थित गरिनेछ ।
- विद्यालय शान्ति क्षेत्र राष्ट्रिय ढाँचा र कार्यान्वयन निर्देशिका, २०६८ का क्रियाकलापहरू पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ ।

उद्देश्य नं. ३ सँग सम्बन्धित रणनीतिका कार्यनीतिहरू

- विद्यालयहरूको नक्साङ्कन गरिनेछ ।
- सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालयहरूको पुनर्वितरण, समायोजन तथा स्थापना गरिनेछ ।
- निःशुल्क माध्यमिक शिक्षामा पहुँच अभिवृद्धि गरिनेछ ।
- माध्यमिक तहमा खुद भर्नादर र टिकाउदर बढाइनेछ ।
- विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- वैकल्पिक माध्यमका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- सबै विद्यालयमा न्यूनतम सिकाइ वातावरण सुनिश्चित गरिनेछ ।

- माध्यमिक तहमा दक्ष विषयगत शिक्षकको व्यवस्था गरिनेछ ।
- शिक्षक पेसागत विकास तथा सहयोगको व्यवस्था गरिनेछ ।
- शिक्षकहरूका लागि अभिप्रेरणाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
- शिक्षण सिकाइ पद्धतिमा सुधार गरिनेछ ।
- हरेक विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि विस्तार गरिनेछ ।
- विद्यालयहरूलाई प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाइने छ ।
- विज्ञान विषय अध्ययनका लागि विद्यार्थीहरूलाई आकर्षित गर्न पूर्वाधार सहितको व्यवस्था गरिनेछ ।
- सक्षम र उत्प्रेरित प्रधानाध्यापक व्यवस्था गरिनेछ ।
- आवधिकरूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको सिकाइमा जवाफदेही हुने प्रणाली विकास गरिनेछ ।

उद्देश्य नं. ४ सँग सम्बन्धित रणनीतिका कार्यनीतिहरू

- राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ र तदनुसारका पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- विकास गरिएका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीलाई सम्बन्धीत शिक्षक तथा सरोकारवालाहरूलाई प्रबोधीकरण गरिने छ ।
- पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि अत्यावश्यक संरचनागत तथा पेसागत सक्षमता अभिवृद्धि गरिने छ ।
- विपद्, महामारी तथा सङ्कटको अवस्थामा वैकल्पिक विधिबाट शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरिने छ ।
- शिक्षकका लागि शिक्षक निर्देशिका तथा स्रोत सामग्री तथा विद्यार्थीका लागि सिकाइ सामग्री, स्वाध्यायन तथा सन्दर्भ सामग्रीहरू उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिने छ ।
- शिक्षकको पेसागत सक्षमता विकास गरिने छ ।
- सहभागितामूलक, अन्तरक्रियात्मक, खोजमूलक एवम् समस्या समाधान केन्द्रित शिक्षण विधिको प्रयोगलाई संस्थागत गरिने छ ।
- माध्यम भाषाका रूपमा आवश्यकताअनुसार मातृभाषा, स्थानीय भाषा, बहु भाषा प्रयोग गरिने छ ।
- विद्यालयमा आधारित सहयोग पद्धति विकास गरिने छ ।
- सहपाठी सिकाइ समूह गठन गरी कमजोर सिकाइ क्षमता भएका बालबालिकालाई सहयोग गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।
- शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग बढाइने छ ।
- स्थानीय तथा मातृ भाषाको पाठ्यक्रम र पाठ्य सामग्रीको विकास तथा प्रयोगलाई व्यवस्थित गरिने छ ।
- विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको वृत्ति विकाससँग आबद्ध गरी पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने वातावरण सृजना गरिने छ ।

उद्देश्य नं. ५ सँग सम्बन्धित रणनीतिका कार्यनीतिहरू

- शिक्षक विद्यार्थी अनुपातको आधारमा तहगत, क्षेत्रगत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान/पुनर्वितरण तथा थप गरिने छ ।
- रिक्त शिक्षक दरबन्दीको प्रक्षेपणका आधारमा शैक्षिक सत्रको पहिलो महिनामा शिक्षक नियुक्ति गरिने छ ।
- प्रत्येक ५ वर्षमा शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका लागि शिक्षण सिप विकाससम्बन्धी सेवाकालीन तालिम अनिवार्य बनाइने छ ।
- स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली मार्फत शिक्षकलाई निरन्तर पेसागत सहयोग उपलब्ध गराइने छ । यसका लागि स्थानीय तहमा विषयगत शिक्षक सञ्जाल, विज्ञ समूह गठन, शिक्षक सिकाइ समूह, स्रोत शिक्षक तथा अनुभवी शिक्षकबाट कोचिङ्ग तथा मेन्टोरिङ्ग पद्धतिको विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याइने छ ।
- शिक्षकको उपस्थिति, नियमितता र कार्यसम्पादनमा सुधार गरिने छ ।
- शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकको वृत्ति विकासलाई विद्यार्थीको सिकाइ सुधारसँग सम्बन्धीत गरी नतिजाप्रति जवाफदेही हुने पद्धतिको विकास गरिने छ ।
- शिक्षक नियुक्ति, सरूवा तथा तालिम र पेसागत विकासमा सहभागिता गराउँदा विद्यार्थीको सिकाइमा कुनै अवरोध नहुने पद्धति विकास गरिने छ ।

उद्देश्य नं. ६ सँग सम्बन्धित रणनीतिका कार्यनीतिहरू

- मौलिक एवं परम्परागत ज्ञान तथा सीपको पहिचान, संरक्षण, प्रवर्धन, आधुनिकीकरण एवं हस्तान्तर सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने छ ।
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको पुनर्संरचना तथा पुनर्वितरण गरिने छ ।
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, विद्यालय, स्थानीय गैर सरकारी सङ्घ संस्थाहरू, नागरिक समाज, सञ्चार माध्यम, अभिभावक परिचालन गरी साक्षरता तथा साक्षरोत्तर कक्षाहरू सञ्चालन गरिने छ ।
- सिकारूका आवश्यकताअनुसार तहगत पाठ्यक्रम, सिकाइ मोडुलहरू र भाषिक विविधता अनुरूपका सामग्रीको प्रयोग गरिने छ ।
- सरोकारवालाहरूसँगको समन्वय, सहकार्य र साझेदारीमा अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय, वैकल्पिक, खुला तथा परम्परागत विद्यालयहरूको सुदृढीकरण गरिने छ ।
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई आधारभूत सुविधा सम्पन्न विद्युतीय पुस्तकालय, सामुदायिक सेवा केन्द्र सञ्चालन र सेवा प्रवाह गरिने छ र बहुउद्देश्यीय संयन्त्रका रूपमा सुदृढीकरण गरी समावेशी एवम् समतामा आधारित आजीवन सिकाइको थलोका रूपमा विकास गरिने छ ।

उद्देश्य नं. ७ सँग सम्बन्धित रणनीतिका कार्यनीतिहरू

- स्थानीय तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपको अवसर सृजना गरिने छ ।

- बहुप्राविधिक शिक्षालय/तालिम केन्द्रहरूको स्थापना, सञ्चालन, तथा नियमन गरिने छ ।
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपको गुणस्तर, प्रभावकारिता र पहुँच बढाउनको निमित्तसरोकारवालाहरूसँग समन्वय गरिने छ ।
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपको क्षेत्रमा सक्षम जनशक्ति तयार गरिने छ ।
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपमा व्यापार तथा उद्योग क्षेत्रको सहभागिता बढाउन प्रोत्साहन गरिने छ ।
- आय आर्जन गर्ने खालका क्रियाकलापको माध्यमबाट आत्मनिर्भर हुनको निमित्त संस्थागत क्षमता बढाइने छ ।
- पिछडिएका भौगोलिक क्षेत्र, महिला, आदिवासी/जनजाति, दलित, अपाङ्गताभएका नागरिक एवम् आर्थिक रूपले विपन्न समुदाय र वर्गको पहुँच बढाउन आवश्यक कार्यक्रमहरूको व्यवस्था गरिने छ ।
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपका क्षेत्रहरू कृषि, उर्जा, पर्यटन, जलस्रोत, स्थानीय प्रविधि, सम्पदा र संस्कृति, खेलकुद, जलवायु परिवर्तन लगायतका क्षेत्रहरूमा केन्द्रित गर्न पहल गरिने छ ।
- विद्यार्थीहरूलाई प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपका अवसर उपलब्ध गराउनका लागि सम्बन्धित संस्थाहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गरिने छ ।
- स्थानीय तहमा सञ्चालित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप प्रदायक संस्थाहरूको सञ्चालनमा आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराइने छ ।

उद्देश्य नं. ८ सँग सम्बन्धित रणनीतिका कार्यनीतिहरू

- विद्यालय सिकाइका लागि आवश्यक भौतिक तथा शैक्षिक अवस्थाहरू पूरा गरी अपाङ्गतामैत्री तथा लैङ्गिकमैत्री बनाउने र यसका लागि बालमैत्री विद्यालय प्रारूप तथा निर्धारित सिकाइका लागि आवश्यक पूर्वाधार पूरा गरिने छ ।
- घरधुरी सर्वेक्षण गरी बालबालिकाहरूको अवस्था तथा आवश्यकता पहिचान गरी सोअनुसार पहुँच र सहभागिताको प्रबन्ध मिलाइने छ ।
- सबै विद्यालयमा लैङ्गिक तथा अपाङ्गतामैत्री भौतिक अवस्था तथा शैक्षिक वातावरणको विकास गरी विशेष लक्षित समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई शिक्षा उपलब्ध गराइने छ ।
- विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ नहुने वातावरणको सृजना गरिने छ ।
- आवश्यकतामा आधारित वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रमका विभिन्न नमुनाहरूको विकास गरी पहुँच सुनिश्चित गरिने छ ।
- बालबालिकाहरूमा सामाजिक, मानसिक र शारीरिक कारणले गर्दा हुने समस्याहरूको समाधान गर्न विज्ञ मनोचिकित्सकहरू मार्फत विद्यार्थी मनोपरामर्श तथा सचेतना सेवा उपलब्ध गराउन शिक्षण सिकाइमा स्थानीय भाषा, संस्कृति, भूगोल, इतिहास, ज्ञान तथा सिप समावेश गरिने छ ।
- आवश्यकताअनुसार पोसाक, स्टेशनरी तथा सिकाइ सामग्रीका लागि छात्रवृत्ति उपलब्ध गराइने छ ।
- सिकाइ क्रियाकलापलाई सहभागितामूलक बनाई विद्यार्थीका आवश्यकतालाई सम्बोधन गरिने छ ।

- विद्यालयमा अभिभावकको सहभागिता बढाउने छ ।
- शिक्षण गर्ने सिपयुक्त जनशक्तिको व्यवस्था गरिने छ ।
- समुदाय, सामुदायिक अध्ययन केन्द्र, गैर सरकारी सङ्घ संस्था, निजी क्षेत्र र विद्यालयहरूको सहभागितामा बालबालिकाहरूको शिक्षा पाउने हक सुनिश्चित गरिने छ ।
- महिनावारीको कारण छात्राहरूले कक्षा छोड्ने दर घटाउन सबै छात्राहरू लाई पुग्ने गरी घरमा लिने र विद्यालयमा उपलब्ध हुने गरी सेनेटरी प्याडको भरपर्दो व्यवस्था गरिने छ ।

उद्देश्य नं. ९ सँग सम्बन्धित रणनीतिका कार्यनीतिहरू

- दिवा खाजा कार्यक्रमलाई क्रमशः विस्तार गर्दै आधारभूत तहसम्मका सम्पूर्ण बालबालिकालाई विद्यालयमा खाजा उपलब्ध गराउने र अभिभावकको संलग्नतामा माध्यमिक तहसम्मका विद्यार्थीका लागि खाजाको प्रबन्ध गरिने छ ।
- दिवा खाजाको लागि विद्यालयमा आवश्यक पर्ने विभिन्न सुविधाहरू विस्तार गरिने छ ।
- विद्यालयमा विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सफाइ सामग्रीसहित आवश्यक सङ्ख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलगअलग शौचालय तथा युरिनल, किशोरीहरूका लागि चेन्ज रुम, प्रयोग भइसकेका सामग्री व्यवस्थापन, हात धुने ठाउँ, स्वच्छ खानेपानी, कक्षाकोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाइको प्रबन्ध र घेरबारको व्यवस्था गरिने छ ।
- विद्यालयहरूमा प्राथमिक उपचार किट, बालबालिकाहरूको आवधिक स्वास्थ्य जाँच, जुकाको औषधि तथा सूक्ष्म पोषकतत्त्व प्रदायक भिटामिन ए तथा आइरन फोलिक एसिड आदिको वितरण र छात्राहरूका लागि महिनावारी स्वच्छताका लागि स्यानिटरी प्याड वितरणलाई स्वास्थ्य क्षेत्रको सहकार्यमा नियमित र प्रभावकारी बनाउने ।
- दिवा खाजाको लागि स्थानीय उत्पादनमा आधारित वस्तुहरूलाई प्राथमिकता दिइने छ ।
- दिवा खाजा सहितको स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रमको स्थायित्व र दिगोपनको लागि तीनै तहका सरकारहरूसँग साझेदारी विकास, निजी सार्वजनिक साझेदारी, अभिभावकहरूको सहभागिता, विकास साझेदारहरूको सहयोगका लागि आवश्यक सहयोगी वातावरण तथा संयन्त्रको विकास गरिने छ ।
- दिवा खाजालगायत स्वास्थ्य, पोषण तथा सरसफाइ र स्वच्छतासम्बन्धी कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन साधन, संयन्त्र र प्रक्रियामा पुनरावलोकन गरी थप प्रभावकारी बनाइने छ ।

उद्देश्य नं. १० सँग सम्बन्धित रणनीतिका कार्यनीतिहरू

- विपद्को समयमा शिक्षा निरन्तरता गर्न पूर्वतयारी, व्यवस्थापन, प्रतिकार्यर पुनर्स्थापनासम्बन्धी आवश्यक नीति, मार्गदर्शन तथा कार्यविधिहरू तयार गरिने छ ।
- सम्भावित प्रकोप तथा विपद् सम्बन्धी पूर्वावधानी, प्रकोपबाट बच्ने उपायहरूको बारेमा जानकारी तथा सिप विकास गरिने छ ।

- प्रकोपबाट शिक्षा क्षेत्रलाई जोगाउँन आवश्यक तयारी गरिने छ ।
- कोभिड- १९ लगायतका महामारीबाट बच्न पूर्वसावधानी, रोकथाम तथा उपचारको आवश्यक तयारी गरिने छ ।
- महामारीका समयमा शिक्षण सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक उपायहरूको तयार गरिने छ ।
- शिक्षा क्षेत्रमा प्रभाव पार्न सक्ने विपद् वा संकटहरूको पूर्वानुमान तथा त्यसको प्रभावको मूल्याङ्कन तथा विश्लेषण गरिने छ ।
- संकटासन्नता (Vulnerability) को मूल्याङ्कनका आधारमा पूर्वानुमान तथा प्रतिकार्यको वृहत योजना तयार गर्ने
- विद्यालय स्तरीय प्रतिकार्य योजना तयार गरिने छ ।
- विपद् प्रतिरोधी भौतिक पूर्वाधारको निर्माण तथा पुनर्स्थापना गरिने छ ।
- शैक्षिक सेवा निरन्तरताको लागि आवश्यक हुने यन्त्र उकरण, खाद्यान्न, पोसाक तथा अन्य राहत सामग्रीको प्रबन्ध गरिने छ ।
- विपद् व्यवस्थापनको लागि स्थानीय तह विद्यालयको क्षमता विकास गरिने छ ।
- विपद् तथा प्रकोप र शान्ति सुरक्षा र अधिकारको क्षेत्रमा काम गर्ने सरकारी तथा अर्धसरकारी निकायहरूसिच वडा तहसम्म समन्वय र जिम्मेवारीको संयन्त्र बनाइने छ ।
- विपद् व्यवस्थापनको राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सफल अभ्यासलाई स्थानीयकृत गरिने छ ।
- हरित विद्यालय अभियान, जलवायु परिवर्तन, शिक्षा तथा दिगो विकास निम्ति शिक्षा जस्ता कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरिने छ ।

उद्देश्य नं. ११ सँग सम्बन्धित रणनीतिका कार्यनीतिहरू

- विद्यालय शिक्षामा सञ्चालित विद्यालयको तह र विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा आवश्यक पर्ने पूर्वाधारको पुनर्परिभाषित गरिने छ ।
- पूर्वाधार विकासका लागि विद्यार्थी सङ्ख्याको प्रक्षेपण, देशको भूगोल, हावापानी र लागतका आधारमा मापदण्ड विकास तथा अनुसरण गरिने छ ।
- विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि विकास साझेदार तथा विभिन्न संघसंस्था एवम् निकायहरूसँग स्रोत व्यवस्थापनका लागि लागत साझेदारी गरिने छ ।
- एक विद्यालयमा पूर्वाधार विकासका सबै कार्य एकैपटक निर्माण गर्नेगरी विद्यालयको सम्पूर्ण निर्माणको अवधारणा विकास तथा कार्यान्वयन गरिने छ ।
- पूर्वाधार निर्माणसँगै सुरक्षित विद्यालय एवम् वातावरणीय पक्ष लाई एकीकृत प्रणालीको विकास गरी संस्थागत क्षमता विकास गरिनेछ ।
- सरोकारवाला र अन्तर सरकार बिच समन्वय, सहकार्य र साझेदारीमा विद्यमान पूर्वाधार उपयोग एवं जनशक्तिको उपयोग सम्बन्धी नीति तयार गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

उद्देश्य नं. १२ सँग सम्बन्धित रणनीतिका कार्यनीतिहरू

- सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका आधारभूत संरचना तथा उपकरणको प्रबन्ध गरिने छ ।
- सबै शिक्षकहरूको क्षमता विकास गरिने छ ।
- विभिन्न कक्षा र विषयका लागि तयार गरिएका अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको प्रयोग बढाइने छ ।
- शिक्षक सहायता र पृष्ठपोषण प्रणालीमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरिने छ ।
- शैक्षिक स्रोत सामग्रीहरूमा इन्टरनेटको सुविधामार्फत विद्यालय र विद्यार्थीहरूको पहुँच विस्तार गरिने छ ।
- शिक्षाका विभिन्न सेवा प्रवाह तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग विस्तार गरिने छ ।
- सामुदायिक अध्ययन केन्द्रहरूमा Digital Learning Center स्थापना गरिने छ ।

उद्देश्य नं. १३ सँग सम्बन्धित रणनीतिका कार्यनीतिहरू

- स्थानीय तहमा शिक्षाको व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक नीति तर्जुमा गरिने छ ।
- संस्थागत संरचना अनुसार जनशक्तिको व्यवस्था गरिने छ ।
- कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास गरिने छ ।
- स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली स्थापना गरिने छ ।
- प्रधानाध्यापकलाई थप जिम्मेवार बनाइ क्षमता विकास गरिने छ ।
- जनशक्तिको प्रेरणात्मक विकासको लागि कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
- एकीकृत शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मार्गदर्शन निर्माण र उपयोग गरिने छ ।
- अनुगमन, मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन कार्यलाई छिटो, छरितो, व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन प्रविधिको प्रयोग गरिने छ ।
- राष्ट्रिय सूचकको अतिरिक्त आवश्यकताअनुसार स्थानीय सूचकहरूलाई समेत सूचना प्रणालीमा आबद्ध गरिने छ ।
- योजनाका आगत (Input), प्रक्रिया (Process), परिणाम (Output), उपलब्धि (Outcome) र प्रभाव (Impact) समेतको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संरचना र जनशक्तिको प्रबन्ध गरिने छ ।
- प्रमाणमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गरिने छ ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणलाई उपयोग गरिने छ ।
- कुल बजेटको निश्चित हिस्सा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा छुट्याई नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको अवलम्बन गरिने छ ।
- सहभागितामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन गरिने छ ।

- कक्षाकोठाको सिकाइको अनुगमन, सुपरिवेक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावपूर्ण बनाउन कार्यस्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरिवेक्षण एवम् प्रतिवेदन प्रणालीको प्रबन्ध गरिने छ ।
- पुरस्कार र दण्ड प्रणालीको विकास गरिने छ ।

२.६ अपेक्षित उपलब्धि

- सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित भएको हुने छ ।
- सबै बालबालिकाहरूका लागि समतामूलक तथा गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षा सुनिश्चित भएको हुने छ ।
- मानवीय मूल्यका साथै कला, संस्कृति, विज्ञान र प्रविधि क्षेत्रका आधारभूत मूल्य मान्यताको ज्ञान, सिप र दृष्टिकोण तथा व्यवहारहरू आर्जन गरेका सक्षम जनशक्ति उत्पादन भएको हुने छ ।
- पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट विद्यार्थीहरूमा जीवनोपयोगी ज्ञान, सिप र अभिवृत्तिको विकास भई सक्षम, सृजनशील र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार भएको हुने छ ।
- गुणस्तरीय शिक्षाका लागि योग्य, व्यावसायिक रूपमा दक्ष, पेसाप्रति उत्प्रेरित, समर्पित, प्रतिबद्ध र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही शिक्षकको व्यवस्था सुनिश्चित भएको हुने छ ।
- सबै निरक्षरहरू पूर्ण साक्षर भई नागरिकको जीवनस्तरमा सुधार भएको हुने छ ।
- उत्पादनशील जनशक्तिलाई आवश्यकताअनुसारका व्यावसायिक तथा पेसागत क्षेत्रहरूमा पर्याप्त दक्षता हासिल हुने गरी सिपमूलक शिक्षा र तालिम उपलब्ध गराई जनताको आर्थिक स्तरमा सुधार आएको हुने छ ।
- शिक्षामा सबै वर्ग, क्षेत्रका बालबालिकाको सामाजिक न्याय, पहुँच र प्रतिनिधित्वका लागि आर्थिक, सामाजिक तथा शारीरिक रूपमा कमजोर बालबालिकाहरूको पहुँच अभिवृद्धि गरी उनीहरू सशक्त, स्वतन्त्र र मर्यादित जीवन यापन गर्न सक्षम बनेका हुनेछन् ।
- उपलब्धिमा सुधार गर्नका लागि सिकाइमा सहभागिता बढाउन स्वास्थ्य र पोषणको अवस्थामा सुधार आएको हुने छ ।
- विपद्को अवस्थामा बालबालिकाको शिक्षालाई निरन्तरता दिई उनीहरूको शारीरिक, मानसिक र बौद्धिक विकासमा सहयोग पुगेको हुनेछ ।
- सबै विद्यालयमा बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री र सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधारको विकास गरी गुणस्तरीय शिक्षा व्यवस्थापनमा सहयोग पुगेको हुनेछ ।
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगले विद्यार्थीको सिकाइ तथा शिक्षा व्यवस्थापनमा सुधार आई गुणस्तरीय शिक्षाको प्रबर्द्धन भएको हुने छ ।
- स्थानीय तहको शिक्षाको शासकीय प्रबन्धलाई सुदृढ बनाइ नतिजामुखी शिक्षा व्यवस्थापनको प्रबर्द्धन भएको हुनेछ ।

२.७ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण

तालिका नं. १, मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण

क्र.स.	सूचक		आधार वर्ष	२०८०	२०८३	२०८७	सूचकको श्रोत	कार्य सम्पादन सम्बन्धी सूचनाको श्रोत
१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा								
१.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर* (%)	स्थानीय	९०.५	१०९	१०५	-		
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	८६.२	८९.५	९४.०	९९.०	दि.वि.ल. ४ (ने.रा.का.)	फल्यास रिपोर्ट
१.२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका* (%)	स्थानीय	६८.४	७५	९०			
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	६८.७	७३.०	८५.०	९५.०	दि.वि.ल. ४ (ने.रा.का.)	फल्यास रिपोर्ट
२. आधारभूत शिक्षा (कक्षा १ - ८)								
२.१	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुद प्रवेश दर (%)	स्थानीय	९९.१	९८.५	९९.५			
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	९६.८	९७.५	९९.०	१००	वि.क्षे.वि.यो. (सामान्य समायोजन)	फल्यास रिपोर्ट
२.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कूल प्रवेश दर (%)	स्थानीय	१२५.२	११२	१०५			
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	१२१.९	११५.०	१०७.०	१०५.०	वि.क्षे.वि.यो. (सामान्य समायोजन)	फल्यास रिपोर्ट
२.३	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय	९६.८	९८.५	९९.५			
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	९७.१	९९.०	९९.५	१००	दि.वि.ल. ४ (ने.रा.का.) दि.वि.ल. (रा.समीक्षा)	फल्यास रिपोर्ट दि.वि.ल. (रा.समीक्षा)
२.४	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा कूल भर्ना दर* (%)	स्थानीय	११५.०	१०३	१००			
		प्रदेश	११८.५					
		राष्ट्रिय	११८.०	११५.०			वि.क्षे.वि.यो.	फल्यास रिपोर्ट
२.५	आधारभूत तहको कक्षा ५ को खुद प्रवेश दर* (%)	स्थानीय	९६.८					
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	९८.३				फल्यास रिपोर्ट	फल्यास रिपोर्ट
२.६	आधारभूत तहको कक्षा ५ को कूल प्रवेश दर* (%)	स्थानीय	१२२.६					
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	११३.०	११०.०	१०७.०	१०५.०	दि.वि.ल. ४ (ने.रा.का.)	फल्यास रिपोर्ट

क्र.स.	सूचक		आधार वर्ष	२०८०	२०८३	२०८७	सूचकको श्रोत	कार्य सम्पादन सम्बन्धी सूचनाको श्रोत	
२.७	आधारभूत तहको कक्षा ५ सम्म टिकाउ दर* (%)	स्थानीय	९७.४	९९	१००				
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	९३.०				फल्यास रिपोर्ट	फल्यास रिपोर्ट	
२.८	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा ५) पूरा गर्ने दर* (%)	स्थानीय	८८.०	९५	१००				
		प्रदेश	८२.९						
		राष्ट्रिय	८५.८	९३.१	९५.५	९९.५	दि.वि.ल. ४ (ने.रा.का.) दि.वि.ल. (रा.समीक्षा)	फल्यास रिपोर्ट दि.वि.ल. (रा.समीक्षा)	
२.९	आधारभूत तहमा (प्राथमिक कक्षा १-५) मा भर्ना भएका ५-९ वर्ष उमेर भन्दा माथिका बालबालिका* (%)	स्थानीय	२६.५४	१०	५				
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	२२.२	२०.०	१५.०	१०.०	फल्यास रिपोर्ट दि.वि.ल. ४ (ने.रा.का.)	फल्यास रिपोर्ट	
२.१०	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचाङ्क*	स्थानीय	१.०	१.०	१				
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	१.०२			१.०१	दि.वि.ल. (रा.समीक्षा)	फल्यास रिपोर्ट दि.वि.ल. (रा.समीक्षा)	
२.११	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय	९६.२	८०	९०				
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	९३.८	९९.०		१००	पन्ध्रौं योजना वि.क्षे.वि.यो.	फल्यास रिपोर्ट दि.वि.ल. (रा.समीक्षा)	
२.१२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा कूल भर्ना दर (%)	स्थानीय	११२.३	१०४	१०२				
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	११०.४				फल्यास रिपोर्ट	फल्यास रिपोर्ट	
२.१३	आधारभूत तहको कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर* (%)	स्थानीय	९५.७५	९७	१००				
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	७९.३			९५.०	फल्यास रिपोर्ट दि.वि.ल. (रा.समीक्षा)	फल्यास रिपोर्ट दि.वि.ल. (रा.समीक्षा)	
२.१४	आधारभूत तह(कक्षा १-८) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक*	स्थानीय	१.०	०.९५	१				
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	१.०१	१.०१			फल्यास रिपोर्ट वि.क्षे.वि.यो.	फल्यास रिपोर्ट	
२.१५	कक्षा ३ मा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ३ को आधारभूत वा तह २ हासिल भएका) बालबालिकाको	नेपाली भाषा	स्थानीय	५७.७३	६०	६५			
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय					शै.गु.प.के.	शै.गु.प.के. रिपोर्ट तथा फल्यास रिपोर्ट
		गणित	स्थानीय	५८.५९	६५	७०			
	प्रदेश								

क्र.स.	सूचक		आधार वर्ष	२०८०	२०८३	२०८७	सूचकको श्रोत	कार्य सम्पादन सम्बन्धी सूचनाको श्रोत
	सङ्ख्या (%)		राष्ट्रिय					
२.१६	कक्षा ५ मा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ५ को आधारभूत तह हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली भाषा	स्थानीय	५४.३३	६२	६५		
			प्रदेश					
			राष्ट्रिय	४५.०	५२.०	६०.०	७०.०	शै.गु.प.के.
		गणित	स्थानीय	५२.१३	६०	६५		
			प्रदेश					
			राष्ट्रिय	२८.३	४०.०	६०.०	७०.०	शै.गु.प.के.
		अङ्ग्रेजी	स्थानीय	५१.६३	६१	६४		
			प्रदेश					
			राष्ट्रिय					
२.१७	कक्षा ८ मा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ८ को तह ३ हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली भाषा	स्थानीय	३९.९१	६४	६६		
			प्रदेश					
			राष्ट्रिय	६८.५	७०	७२	७५	शै.गु.प.के.
		गणित	स्थानीय	५३.७८	६०	६५		
			प्रदेश					
			राष्ट्रिय	५३.५	६०.०	६५.०	७०.०	शै.गु.प.के.
		विज्ञान	स्थानीय	३९.९८	६४	६६		
			प्रदेश					
			राष्ट्रिय	४३.८	५०.०	६०.०	७०.०	शै.गु.प.के.
३. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)								
३.१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय	५८.८५	४७	५०	६०		
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	४७.६		६५.०		फल्यास रिपोर्ट पन्ध्रौं योजना	पन्ध्रौं योजनाले वि.सं.२१०० (९५.०%) मा पुऱ्याउने लक्ष
३.२	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कूल भर्ना दर* (%)	स्थानीय	१०६.३५	८०	९०	१००		
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	७१.४			९९.०	फल्यास रिपोर्ट दि.वि.ल. (रा.समीक्षा)	शैक्षिक सूचना तथा फल्यास रिपोर्ट र दि.वि.ल. (रा.समीक्षा)

क्र.स.	सूचक		आधार वर्ष	२०८०	२०८३	२०८७	सूचकको श्रोत	कार्य सम्पादन सम्बन्धी सूचनाको श्रोत
३.३	माध्यमिक तहमा कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक* (कक्षा ९-१२)	स्थानीय	१.०४	१.१०	१.०५	१		
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	१.०२	१.०	१.०	१.०	पन्ध्रौं योजना वि.क्षे.वि.यो. दि.वि.ल. (रा.समीक्षा)	फल्यास रिपोर्ट दि.वि.ल. (रा.समीक्षा)
३.४	कक्षा १० का विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि* (अङ्कमा)	नेपाली भाषा	स्थानीय	४१.३	७०	७२		
			प्रदेश					
			राष्ट्रिय					
		गणित	स्थानीय	४७.४१	५९	६२		
			प्रदेश					
			राष्ट्रिय					
		विज्ञान	स्थानीय	४४.९२	६८	७२		
			प्रदेश					
			राष्ट्रिय					
		अङ्ग्रेजी	स्थानीय	४६.६६	७०	७२		
			प्रदेश					
			राष्ट्रिय					
४. जीवन-पर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा								
४.१	साक्षरता दर (६ वर्ष भन्दा माथि) (%)	स्थानीय	७०.६					जनगणना २०७८
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	८२.०	८९.०	९५.०	१००	दि.वि.ल. ४ (ने.रा.का.)	दि.वि.ल. (रा.समीक्षा) तथा शैक्षिक सूचना
४.२	साक्षरता दरमा लैङ्गिक समता (१५ वर्ष भन्दा माथि)	स्थानीय	०.७९					
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	०.६५			०.८०	दि.वि.ल. (रा.समीक्षा)	दि.वि.ल. (रा.समीक्षा)
५. शिक्षामा लगानी								
५.१	कूल बजेटको शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजित बजेट*(%)	स्थानीय	१०					
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	१०.६८	१५.०	१७.०	२०.०	दि.वि.ल. ४ (ने.रा.का.)	शैक्षिक सूचना
		राष्ट्रिय	११	१५	१७		पन्ध्रौं योजना	शैक्षिक सूचना

परिच्छेद: ३

विद्यालय क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्रहरू

३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा

३.१.१ परिचय

बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासका लागि बालविकास केन्द्रले महत्वपूर्ण योगदान दिने तथ्यमा निर्विवाद छ । नेपाल सरकार प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रम र पूर्वप्राथमिक शिक्षा मार्फत आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षामा बालबालिकाहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्न प्रतिबद्ध रहदै शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले बालविकास कार्यक्रमको औचित्यलाई महसुस गरी बालविकास केन्द्र स्थापनालाई आफ्नो प्रमुख क्रियाकलापको रूपमा लिएको छ । प्रारम्भिक बालविकाससम्बन्धी हालै भएका केही अध्ययनले प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रमको अनुभव पाएका बालबालिकाहरू विद्यालयको वातावरणमा छिटो तथा बढी घुलमिल हुन सक्ने गरी तयार गरिएका छन् भन्ने कुरा प्रमाणित गरेको छ । विद्यालय क्षेत्र विकास योजना २०७३ देखि २०७९ का अनुसार मुलुकको विविधतायुक्त परिवेश तथा आवश्यकता अनुकूल शिक्षाको पहुँच तथा गुणस्तरीयतालाई सुदृढ गरी वि.सं. २०७९ सम्ममा नेपाललाई अल्पविकसितबाट स्तरोन्नति गर्ने राष्ट्रिय अपेक्षालाई साकार गराउने गरी पाँच वर्षे कार्यक्रम लक्षित गरेको छ । यसका लागि शिक्षा क्षेत्रको संस्थागत क्षमतामा सुधार गर्नु एउटा प्रमुख रणनीति हुने भएकोले यस भूमे गाउँपालिकाले प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षालाई आधारभूत शिक्षाको बलियो जगको रूपमा निर्माण गर्ने उद्देश्य लिएको छ ।

नेपालको संविधानको धारा ३९ (३) मा प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकास तथा बाल सहभागिताको हक हुनेछ भनी उल्लेख गरिनु र शिक्षा ऐन २०२८ को नवौँ संशोधनले बालविकास र शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाकै अङ्गको रूपमा मान्यता दिनुले यसको आवश्यकता र महत्त्व थप पुष्टि भएको छ । बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक, संवेगात्मक, सामाजिक एवं नैतिक सृजनात्मक पक्षको विकासमा सघाउँदै उनीहरूलाई आधारभूत शिक्षाको लागि तयार गर्ने उद्देश्यले सञ्चालित यो कार्यक्रम विद्यालय शिक्षाको पहिलो पाइला भएकोले पनि यसलाई सर्वसुलभ र गुणस्तरीय बनाउनु आवश्यक भएको छ । यसै कुरालाई मध्यनजर गरेर यस भूमे गाउँपालिकाले निर्माण गरेको यस शिक्षा योजनामा प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षालाई व्यवस्थित र गुणस्तरीय बनाउने कार्यक्रमहरू समावेश गरिएको छ । यस योजनामा बालविकासको सञ्चालन, रेखदेख लगायतका कुराहरू योजनामा समेटिएका छन् ।

३.१.२ वर्तमान अवस्था

विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाले विद्यालय प्रवेशको तयारीका लागि प्रारम्भिक बालशिक्षालाई आधारभूत शिक्षामा समाहित गरेको छ । यस भूमे गाउँपालिकामा हाल ३१ सामुदायिक विद्यालयहरूमा बालविकास कक्षा सञ्चालनमा रहेका छन् भने एउटा बालविकास समुदायमा आधारित छ । बाकी २ वटा सामुदायिक विद्यालयहरूमा बालविकास कक्षा सञ्चालन भएको छैन । यस भूमे गाउँपालिकामा सञ्चालित बालविकासको अनुभव सहित कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने दर जम्मा ६८.४ प्रतिशत रहेको छ । विद्यालयमा आधारित बालविकास केन्द्रमा ३ र ४ वर्ष उमेर समूहका ८ सय ९७ जना बालबालिका अध्ययन गरिरहेका छन् । बालविकास शिक्षाको व्यवस्थापनका लागि जम्मा २९ जना बालविकास सहजकर्ताको दरबन्दी रहेको छ भूमे गाउँपालिकाका सामुदायिक विद्यालयहरूमा कार्यरत बालविकास सहजकर्ताहरूको न्यूनतम शैक्षिक योग्यता एस.एल.सी. र अधिकतम स्नातक तह रहेको छ ।

हाल सञ्चालनमा रहेका केही बालविकास केन्द्रहरू न्यूनतम मापदण्ड अनुसार नभएको हुनाले तिनीहरूको सुधारका कार्यहरू गर्नु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ । अझै ३३ वटा सामुदायिक विद्यालयहरूमध्ये ४ वटा विद्यालयहरूमा बालविकास कक्षा सञ्चालन गर्न सकिएको छैन जसका लागि भूमे गाउँपालिकाको बाल विकास केन्द्र मिलान कार्यलाई सम्पन्न गर्नु पर्ने देखिन्छ । बालविकास केन्द्र बालबालिकाको घरबाट १० देखि १५ मिनेटको पैदल दुरीमा हुनुपर्नेमा सो नभएको तथा कतै कतै सो भन्दा बढी दुरीमा रहेको अवस्था छ । भूगोल, जनसङ्ख्या, बस्ती आदिलाई मध्यनजर गरी नक्साङ्कनको आधारमा बालविकास केन्द्रको समायोजन, स्थानान्तरण एवं नयाँ स्थापना गर्नुपर्ने जरुरी हुन आउँछ । यसै गरी स्थापना भएका बालविकास केन्द्रहरूको संस्थागत विकासका साथै थप व्यवस्थापन गर्न जरुरी छ भने नयाँ स्थापना हुने बालविकास केन्द्रहरूको स्थापना लगायत क्षमता अभिवृद्धि गर्दै जानु पर्दछ । गाउँपालिकाले गाउँपालिकाभित्र रहेका बालविकास केन्द्र उमेर समूहका बालबालिकाको जनसङ्ख्याको आधारमा बालविकास केन्द्रको स्थापना, गर्ने लक्ष्य लिएको छ ।

३.१.३ लक्ष्य

- सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्ने ।

३.१.४ उद्देश्य

- तोकिएको उमेर समूहका सबै बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास र आधारभूत शिक्षाको तयारीका लागि प्रारम्भिक बालविकास सेवामा पहुँच बढाउनु ।
- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका सेवाहरूमा गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु ।
- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षालाई भौतिक पूर्वाधारको सबलीकरण गरी बालमैत्री बनाउनु ।
- सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालशिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा भर्ना गराउनु ।

३.१.५ रणनीतिहरू

- सबै बालबालिकाको पहुँचका लागि सङ्घीय सरकारले निर्धारण गरेको मापदण्ड अनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सञ्चालन गर्ने,
- कार्यक्रमको नक्साङ्कन, पुनर्वितरण र आवश्यकता अनुसार नयाँ केन्द्र स्थापना गर्ने,
- पाठ्यक्रमको परिमार्जन तथा अनुकूलन गर्ने,
- लागत सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने,
- कार्यक्रमको प्रभावकारिता वृद्धिका लागि परिवार, समुदाय, गैर सरकारी सङ्घसंस्था, निजी क्षेत्र र विद्यालयहरूसँग सहकार्य गर्ने,
- ऐन र कार्यविधिमा उल्लेख भए बमोजिमको मापदण्ड पूरा गर्ने,
- कार्यरत जनशक्तिको वृत्ति विकास तथा क्षमता विकास गर्ने,
- स्थानीय तहको आवश्यकतामा आधारित हुने गरी प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका लागि सुपरिवेक्षण र सहजीकरणका लागि थप छुट्टै अधिकार सम्पन्न संयन्त्र बनाउने,
- पाठ्यक्रम र मापदण्डलाई समयानुकूल स्थानीयकरणका लागि सुझाव पेस गर्ने,

- अपाङ्गता भएका तोकिएका उमेर समूहलाई सम्बोधन गर्ने गरी नीतिगत व्यवस्था गर्ने,
- बालविकास र शिक्षालाई बालमैत्री र अपाङ्गतामैत्री पूर्वाधारयुक्त बनाउने ।

३.१.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:

- सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित भएको हुने छ ।

प्रमुख नतिजा:

- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा सहज पहुँच हुने
- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभव सहित कक्षा १ भा प्रवेश गर्ने अवसर हुने
- सबै प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूमा न्यूनतम योग्यता र तालिम प्राप्त शिक्षक तथा बालबालिकाको हेरचाह तथा सहयोगका लागि सहायक कर्मचारी सहित केन्द्रले न्यूनतम मापदण्ड पुरा गरेका हुने
- बालबालिकाहरूको विकासात्मक तथा सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन हुने पाठ्यक्रम समायोजन तथा अनुकूलन भएको हुने
- भौगोलिक जटिलता रहेका तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई समेट्न आवश्यकतामा आधारित जस्तै घरमा आधारित, समुदायमा आधारित, कार्यक्षेत्र तथा घुम्ती बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका नमुना विकास हुने
- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको कार्यान्वयनमा परिवार, समुदाय, गैर सरकारी सङ्घसंस्था र विद्यालयहरूसँग सहकार्य भएको हुने ।

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)					जम्मा	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्ड प्रबोधीकरण	पटक	१					१	
२	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्रहरूको नक्साङ्कन तथा पुनर्वितरण	पटक	१					१	
३	भूमे गाउँपालिकाको १० वर्षे बालविकास रणनीति निर्माण	पटक	१					१	
४	अनाथ असहाय र अपाङ्गता पहिचान गरी थप सेवा उपलब्ध गराउने	पटक	१	१	१	१	१	५	
५	बालबालिकाको केन्द्रमा अभिलेखीकरण	निरन्तर							
६	बालविकासमा बालमैत्री बसाइ व्यवस्थापन (पिफर्म, कार्पेट, कुशन तथा सिकाइ कुना अनुसारका न्याक र सामग्री)	केन्द्र	५	७	१०	७	४	३३	
७	अनाथ असहाय र अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि आवासीय योजना	वटा			१			१	
८	पाठ्यक्रम प्रबोधीकरण र दैनिक कार्यतालिका अनुसार केन्द्र सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	
९	बालबालिकाको स्थुल अंग विकासका लागि पूर्वाधार, सिकाइ क्षेत्र, केन्द्रको भित्री तथा बाहिरी सिकाइ तथा खेल सामग्री व्यवस्थापन	वटा	५	७	१०	७	४	३३	

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)					जम्मा	कैफियत
			१	२	३	४	५		
	(पिङ, उफ्रने, कुट्टे सामाग्री								
१०	शिक्षकको योग्यता, क्षमता र पेसागत विकास तालिम प्रदान र कक्षाकोठामा प्रयोग	पटक	१	१	१	१	१	५	
११	बालबालिकाको स्वास्थ्य जाँच, खोप तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी अभिलेख व्यवस्थापन, वृद्धि अनुगमन गर्ने र कुपोषण भएका बालबालिकाको आवश्यक प्रबन्ध गर्ने	पटक	३	३	३	३	३	१५	१५
१२	स्थानीय भाषालाई प्राथमिकता दिई आवश्यकताअनुसार स्थानीय भाषाको प्रयोग	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		
१३	अभिभावक शिक्षा	पटक	२	२	२	२	२	१०	
१४	अभिभावक तथा समुदायका सदस्य मार्फत स्थानीय ज्ञान तथा सिपहरू बालबालिकालाई सिकाउने व्यवस्था	पटक	१	१	१	१	१	५	
१५	बालबालिकाको शारीरिक, सामाजिक, मानसिक तथा भावनात्मक सुरक्षा तथा आवश्यकता अनुसार मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराउने	पटक	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार		
१६	परिवार, समुदाय, निजीक्षेत्र तथा गैर सरकारी सङ्घसंस्थाहरूको सहभागिता, संलग्नता र जिम्मेवारी वृद्धि	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		
१७	शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली IEMIS मा	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)					जम्मा	कैफियत
			१	२	३	४	५		
	अपडेट								
१८	सहयोगी (आया) को व्यवस्था	वटा	५	७	१०	७	४	३३	
१९	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका शिक्षकहरूको तलब (संघ तर्फ)	पटक	१	१	१	१	१	५	
२०	बालविकास कार्यकर्तालाई मन्टेश्वरी तालिम	पटक	१		१			२	
२१	प्रविधिमैत्री बालविकासका लागि सामग्री	केन्द्र	५	५	५	१०	१३	३३	
२२	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका शिक्षक को सेवा तथा सुविधामा वृद्धी गर्ने (स्थानीय तह)	पटक	१	१	१	१	१	५	

३.२ आधारभूत शिक्षा

३.२.१ परिचय

आधारभूत तह विद्यालय शिक्षाको जग हो । आधारभूत तहको शिक्षाले उमेर समूहका हिसाबले ५ देखि १२ वर्षका बालबालिकाहरूलाई समेट्छ । यसर्थ विद्यालय शिक्षाको सुरुवात र माध्यमिक शिक्षाको जगको रूपमा आधारभूत तहको शिक्षालाई लिने गरिन्छ । नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँच हुने र यो तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क पाउने हकको व्यवस्था गरेको छ । यसैगरी अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन, २०७५ ले आधारभूत शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व र आवश्यक व्यवस्था जिम्मेवारी सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको छ । आधारभूत शिक्षा उमेर समूहका बालबालिकालाई विद्यालय पठाउने प्रत्येक नागरिकको कर्तव्य हुने कुरा उल्लेख गरेको छ । प्रचलित ऐनहरूले परिभाषित गरे अनुसार नेपालमा आधारभूत शिक्षा भन्नाले प्रारम्भिक बालशिक्षा देखि कक्षा ८ सम्म दिइने शिक्षालाई उल्लेख गरेको छ । यसको गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि शिक्षक, शिक्षण सिकाइका लागि स्रोत सामग्री र अनुकूल सिकाइ वातावरणमा जोड दिनुपर्ने हुन्छ ।

३.२.२ वर्तमान अवस्था

आधारभूत तहको शिक्षाले बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास, गुणस्तरीय जीवनयापन र सामाजिक समायोजनमा सहयोग गर्दछ । अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७५ ले आधारभूत तहसम्मको शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व र तत्सम्बन्धी आवश्यक व्यवस्था मिलाउने जिम्मेवारी तीन वटै तहका सरकारहरूको हुने व्यवस्था गरेको छ । आधारभूत शिक्षा उमेर समूहका बालबालिकालाई विद्यालय पठाउनु प्रत्येक नागरिकको कर्तव्य हुने उल्लेख छ । भूमे गाउँपालिकामा आधारभूत शिक्षा प्रदान गर्नका लागि सामुदायिकतर्फ कक्षा १-३ सञ्चालन भएका २, कक्षा १-५ सञ्चालन भएका १४ वटा र कक्षा १-८ सञ्चालन भएका ९ वटा विद्यालयहरू छन् । त्यसैगरी, कक्षा १-१० सञ्चालन भएका ४ वटा र कक्षा १-१२ सञ्चालन भएका ४ वटा गरी जम्मा ३३ वटा छन् । संस्थागततर्फ एउटा विद्यालय सञ्चालनमा रहेको छ ।

आधारभूत तहमा कुल विद्यार्थी सङ्ख्या ३ हजार ५ सय ५२ र विद्यालय विद्यार्थी अनुपात १:१०४ रहेको पाइन्छ । यस्तै आधारभूत तह (१-५) तर्फ कुल विद्यार्थी सङ्ख्या २ हजार २ सय ६५ र विद्यालय विद्यार्थी अनुपात १:६७ रहेको छ । यस्तै आधारभूत तह (६-८) तर्फ कुल विद्यार्थी सङ्ख्या १ हजार २ सय ८७ र विद्यालय विद्यार्थी अनुपात १:७६ रहेको छ ।

यस पालिकामा आधारभूत तहमा जम्मा शिक्षक दरबन्दी सङ्ख्या १ सय १७ र राहत तथा अनुदानतर्फ २९ जना शिक्षकहरू कार्यरत रहेका छन् । न्यून दरबन्दी र शून्य दरबन्दी भएका विद्यालयहरूमा निजि स्रोत शिक्षक तथा शिक्षण सहयोग अनुदानको व्यवस्था गरिएको छ । फल्यास रिपोर्ट २०७८ अनुसार भूमे गाउँपालिकामा आधारभूत तहको खुद भर्नादर ९६.२ रहेको छ । जसमध्ये (१-५) तर्फ खुद भर्नादर ९६.८ र (६-८) तर्फ खुद भर्नादर ९५.६ रहेको छ । यस्तै आधारभूत तहको कूल भर्नादर ११२.३ रहेको छ । जसमध्ये (१-५) तर्फ कूल भर्नादर १२२.६ र (६-८) तर्फ कूल भर्नादर १०९.७ रहेको छ । भूमे गाउँपालिकाको कक्षा १ देखि ५ सम्मको उत्तीर्ण दर ८८.०, कक्षा १ देखि ५ सम्मको कक्षा दोहोर्‍याउने दर ९.४ र कक्षा १

देखि ५ सम्मको विद्यालय छोड्ने दर २.६ छ । यस्तै कक्षा ६ देखि ८ सम्मको उत्तीर्ण दर ९२.५, कक्षा ६ देखि ८ सम्मको कक्षा दोहोर्न्याउने दर १.६ र कक्षा ६ देखि ८ सम्मको विद्यालय छोड्ने दर ५.९ प्रतिशत रहेको छ ।

३.२.३ लक्ष्य

- सबै बालबालिकाहरूका लागि समतामूलक तथा गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षा सुनिश्चित गर्ने ।

३.२.४ उद्देश्य

- आधारभूत तहको शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु
- प्रारम्भिक कक्षाका बालबालिकाहरूको पठन सिप अभिवृद्धि गर्नु
- अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको कार्यान्वयन गर्नु
- सबै बालबालिकाहरूलाई आधारभूत तह पूरा गर्ने अवस्था सुनिश्चित गर्नु
- सबै बालबालिकाहरूमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने अवस्था सुनिश्चित गर्नु
- आधारभूत विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, अपांगमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु
- विद्यालय शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धमा सुधार ल्याउनु
- विद्यालय पद्धतिलाई विविधता अनुकूल, उत्थानशील र जवाफदेही बनाउनु
- सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउनु
- अन्तर्सम्बन्धित विषयवस्तुहरूलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु

३.२.५ रणनीतिहरू

- विद्यालय नक्साङ्कन गर्ने
- विद्यालयहरूको पुनर्वितरण तथा समायोजन गर्ने
- अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाका लागि कानून तर्जुमा गर्ने
- अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाका लागि आवश्यक स्रोतको व्यवस्था गर्ने
- प्रारम्भिक कक्षा पढाइ सम्बन्धी क्रियाकलापहरूको लागि स्रोत व्यवस्थापन र कार्यान्वयन गर्ने
- विद्यालय बाहिर रहेका विद्यालय उमेरका बालबालिकाहरूको यथार्थ विवरण सङ्कलन गरी पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने
- न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउन आवधिक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गर्ने
- शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक तथा प्रधानाध्यापकलाई स्थानीय तहप्रति कार्यसम्पादन करार गरी जवाफदेही बनाउने
- विद्यालयहरूमा खानेपानी, शौचालय तथा सरसफाइको उचित प्रबन्धसहित न्यूनतम भौतिक सुविधा सुनिश्चित गर्ने
- विद्यालयमा बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित सिकाइ वातावरण तयार गर्ने
- सबै विद्यालयहरूमा न्यूनतम सक्षमता पूरा गराउने

- शिक्षण सिकाइका नवीनतम विधि अवलम्बन गर्ने
- प्रारम्भिक कक्षाहरूमा कक्षा शिक्षणलाई प्राथमिकता दिने
- आवश्यक शिक्षक तालिम, तयारी तथा प्रोत्साहनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
- मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गको रूपमा प्रयोगमा ल्याउने
- विद्यार्थीलाई आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराई सिकाइमा सुधार ल्याउने
- कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनसँग सम्बन्धीत क्षमता विकास गर्ने
- शिक्षामा काम गर्ने सबै जनशक्तिको क्षमता विकास र उत्प्रेरणा व्यवस्थापन गर्ने
- विद्यार्थीको पोषण तथा स्वास्थ्यमा सुधार ल्याउने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
- विद्यालयमा आधारित शैक्षिक तथा मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराउने
- स्थानीय उत्पादनमा आधारित पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवाखाजाको प्रबन्धलाई थप व्यवस्थित गर्ने
- विद्यालय शिक्षालाई विविधता अनुकूल, समावेशी र समतामूलक बनाउन स्थानीय परिवेश अनुकूल सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन, भाषिक विविधता अनुकूलको माध्यम भाषाको उपयोग तथा सामाजिक सांस्कृतिक विविधताको सम्मान र समावेश हुनेगरी सिकाइ सामग्री, विधि तथा प्रक्रिया प्रयोग गर्ने
- विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, सङ्कट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने
- विद्यालय शिक्षालाई सूचना तथा प्रविधिको प्रयोग गरी सहज र उपयोगी बनाउने कार्यलाई विस्तार गर्ने
- दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित व्यवहारकुशल सिपहरूलाई सिकाइ क्रियाकलापमा एकीकृत गर्ने
- अन्तरसम्बन्धीत विषयवस्तुलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न सिकाइ सामग्री, विधि तथा क्रियाकलापमा परिमार्जन र सुधार गर्ने
- शिक्षक दरबन्दी पुनर्वितरण तथा समायोजन गर्ने
- नतिजाप्रति जवाफदेहीता सुनिश्चित हुने गरी विद्यालय तथा शैक्षिक निकायको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय पद्धतिमा सुधार गर्ने
- विद्यालयको कार्यसम्पादन र विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण गरी जवाफदेहीता सुनिश्चित गर्ने
- शिक्षक विकास र सहायता प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्ने
- विद्यालय शान्ति क्षेत्र राष्ट्रिय ढाँचा र कार्यान्वयन निर्देशिका, २०६८ का क्रियाकलापहरू पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गर्ने

३.२.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:

- अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तर अभिवृद्धि भएको हुने छ ।

नतिजा:

- सबै बालबालिका आधारभूत शिक्षाको पहुँचमा भई सहभागी हुने
- सबै विद्यालयले प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता (PMEC) पूरा गरेको हुने
- न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार तथा सिकाइ सामग्रीको उपलब्धता भएको हुने
- आवश्यक सङ्ख्यामा योग्य, सक्रिय तथा उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्था हुने
- बालमैत्री र समावेशी वातावरणमा सिकाइ हुने
- विद्यालयमा पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन हुने
- विद्यालयमा पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवाखाजाको प्रबन्ध हुने
- बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने
- आधारभूत शिक्षाको भर्ना, सहभागिता तथा सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा आर्थिक समता सूचकमा सुधार हुने
- विद्यालय शिक्षा प्रणाली प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील हुने
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथा सहज उपयोग भई सिकाइमा सहयोग हुने
- जनशक्तिको क्षमता विकास भई गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह तथा शैक्षिक सुशासन कायम हुने

आधारभूत शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						जिम्मेवार तह	
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विद्यालय नक्शाङ्कन, समायोजन, पुनर्वितरण तथा नयाँ स्थापना	पटक		१					१	स्थानीय तह
२	शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण	वटा		१				१	२	स्थानीय तह
३	मापदण्डअनुसार (दरबन्दी, विद्यार्थी अनुपात) विद्यालयमा अपुग शिक्षक (स्वयंसेवक, अनुदान, विषयगत) व्यवस्थापन	निरन्तर	१	१	१	१	१	१	५	स्थानीय तह
४	सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना	निरन्तर	१	१	१	१	१	१	५	विद्यालय
५	प्रारम्भिक कक्षाका बालबालिकाहरूका लागि पठन तथा सन्दर्भ सामग्री (Supplementary Reading Materials) को व्यवस्था गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	१	५	संघ, स्थानीय तह
६	प्रारम्भिक कक्षा शिक्षण, बहुकक्षा शिक्षण तथा पाठ्यक्रम सम्बन्धी शिक्षक तालिम	पटक	१	१	१	१	१	१	५	स्थानीय तह
७	विपदमा शैक्षिक निरन्तरताको लागि विद्यालय उत्थानशील योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	विद्यालय, स्थानीय तह
८	विद्यालयमा सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि विद्युतीकरण, आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास, सबै माविमा पेपरलेस (Paperless) डिजिटल कक्षा	विद्यालय प्रतिशत	५	१५	१५	१५	१५	१५	२४	विद्यालय, संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
९	गाउँपालिका र विद्यालय तहमा शिक्षकको अनुपस्थितिमा सिकाइ निरन्तरता सहायता प्रणालीको विकास	निरन्तर								विद्यालय, स्थानीय तह
१०										
११	कार्यगत सीमितता/अपाङ्गता सम्बन्धी प्रारम्भिक पहिचान गर्ने र आवश्यकताका आधारमा सहयोगको व्यवस्था	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	स्थानीय तह
१२	अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा कार्यान्वयनका लागि सबै विद्यार्थीहरू लाई पाठ्यपुस्तकको व्यवस्था	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	संघ

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)					जम्मा	जिम्मेवार तह
			१	२	३	४	५		
१३	विद्यालयमा सन्दर्भ सामग्रीको व्यवस्था	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		स्थानीय तह
१४	विपन्न, दलित, लक्षित वर्गका बालबालिकाको शैक्षिक निरन्तरताका लागि निःशुल्क ड्रेस, स्टेशनरी तथा छात्रवृत्ति (शैक्षिक सामग्री) वितरण	पटक	१	१	१	१	१	५	संघ
१५	सिकाइका लागि निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन, सामग्री, सुधारात्मक शिक्षण अनुदान, कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका विद्यार्थीको पोर्टफोलियो निर्माण	निरन्तर							संघ
१६	शिक्षण सिकाइ सामग्री, डिजिटल सिकाइ सामग्री तथा बुक कर्नर व्यवस्थापनका लागि अनुदान	निरन्तर							संघ
१७	व्यवस्थित परीक्षा प्रणाली/पालिका स्तरीय परीक्षा प्रणाली	निरन्तर						निरन्तर	स्थानीय तह
१८	एकिकृत शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली IEMIS व्यवस्थापन, सत्यापन तथा अपडेट	निरन्तर						निरन्तर	विद्यालय, स्थानीय तह
१९	अनाथ असहाय र कार्यगत सीमितता/अपाङ्गता भएका तर विद्यालय पुग्न नसक्ने बालबालिकाका लागि आवासीय योजना सहित पालिकाको एक विद्यालयमा आवासीय कार्यक्रम सञ्चालन	पटक		१	१	१	१		स्थानीय तह, संघ
२०	विद्यालयमा शैक्षिक गुणस्तर सुदृढीकरण एवं कार्यसम्पादनमा आधारित अनुदान	पटक	१	१	१	१	१	५	संघ
२१	विव्यस, शिअसंघका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	स्थानीय तह
२२	अभिभावक अभिमुखीकरण र सहभागिता	पटक	१	१	१	१	१	५	स्थानीय तह, विद्यालय
२३	सामुदायिक विद्यालयका छात्राहरू लाई निःशुल्क सेनेटरी प्याड व्यवस्थापन	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	संघ, स्थानीय तह
२४	प्रारम्भिक कक्षाका शिक्षकहरू लाई अङ्ग्रेजी शिक्षण सम्बन्धी तालिम	विद्यालय		१				१	स्थानीय तह
२५	कक्षा १ देखि ३ मा बालमैत्री र छापायुक्त कक्षाकोठाको व्यवस्था	विद्यालय	५	७	७	७	७	३३	स्थानीय तह

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						जिम्मेवार तह
			१	२	३	४	५	जम्मा	
२६	कक्षा १ देखि ३ सम्मको बालबालिकाका लागि बालमैत्री बसाई व्यवस्थापन (कार्पेट, कुशन, पिफर्म र लो टेबुल)	विद्यालय	५	७	७	७	७	३३	स्थानीय तह
२७	विद्यालय सचालन तथा व्यवस्थापन अनुदान	पटक	१	१	१	१	१	५	संघ
२८	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायतको व्यवस्थापन	विद्यालय	५	७	७	७	७	३३	संघ
२९	आधारभूत तहका शिक्षकहरूको तलब भत्ता अनुदान	निरन्तर							संघ
३०	शुक्रवार विद्यालयमा तथा त्रैमासिक वा अर्धवार्षिक रूपमा पालिका स्तरीय ECA/CCA क्रियाकलाप सञ्चालन तथा विद्यालयमा खेलकुद तथा अन्य शैक्षिक सामाग्री सहयोग	पटक	१	१	१	१	१	५	स्थानीय तह
३१	आधारभूत तहको माथिल्लो कक्षा (६-८) को लागि विषयगत प्रयोगशाला व्यवस्थापन			१	४	८	६	१९	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
३२	शिक्षकहरूका लागि मनोसामाजिक परामर्श तालिम (मानसिक स्वास्थ्य, स्वहेरचाह र तनाव व्यवस्थापन)	पटक	१	१	१	१	१		स्थानीय तह
३३	सबै लाई शिक्षाको पहुँचमा ल्याएर नमुनाको रूपमा विकास गर्न एक पालिका एक आवासीय विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालन गरी एउटा विद्यालय लाई आवासीय विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने	विद्यालय			१	१	१		
३४	सिकाइ उपलब्धि कम भएका विद्यार्थी लाई उपचारात्मक कक्षा	पटक	१	१	१	१	१	५	
३५	विद्यालयमा पिड, ढिकिच्याउँ, चिप्लेटी, टायर लगायतका सामाग्रीको सहायतामा रमणीय पार्क निर्माण	विद्यालय		१२		१२		२४	स्थानीय तह
३६	विद्यालयमा विद्यार्थी नियमितताको लाई अभिभावक लाई फलोअप कार्ड	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		

३.३ माध्यमिक शिक्षा

३.३.१ परिचय

माध्यमिक तहको शिक्षा, काममा प्रवेश गर्न सक्ने सिप सहितको नागरिक विकास तथा उच्च शिक्षाको लागि तयारीको आधार पनि हो। नेपालको वर्तमान संविधानले माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक स्थापित गरेको छ। अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन, २०७५ ले पनि प्रत्येक नागरिकलाई माध्यमिक शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व राज्यको हुने उल्लेख गरेको छ। श्रमप्रति सकारात्मक भावना भएका सीपमूलक जनशक्ति उत्पादन गर्ने माध्यमिक तहको शिक्षालाई साधारण, व्यावसायिक र संस्कृत गरी तीन धारमा बाँडिएको छ। विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमको कार्यान्वयन सँगै कक्षा (९-१२) मा प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारको सुरुवात गरिएको छ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षामा सबैको निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्दै यसबाट सिर्जनशीलता रचनात्मकता, अध्ययनशीलता, सकारात्मक चिन्तन र सदाचार जस्ता गुण सहितको प्रतिस्पर्धी सिपयुक्त एवम् उत्पादनशील जनशक्ति तयार गर्ने उद्देश्य राखेको छ। विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीति, २०७६ ले विद्यालय तह देखिनै परम्परागत मौलिक ज्ञान, प्रविधि तथा सिपका वारेमा अध्ययन अध्यापन गरी वैज्ञानिक चिन्तन तथा सिर्जनशीलता अभिवृद्धि गर्ने रणनीति लिएको छ। भुमे गाउँपालिकाको शिक्षाले "विद्यालय शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गरी, सबैका लागि सुरक्षित, गुणस्तरीय, प्रतिस्पर्धी, प्रविधिमैत्री, बालमैत्री तथा अपाङ्गतामैत्री वातावरणमा राष्ट्रभक्ति, व्यावसायिक, र उत्पादनमुखी शिक्षा प्रदान गरी सक्षम र आत्मनिर्भर जनशक्ति उत्पादनमा जोड दिने" लक्ष्य लिएको छ।

३.३.२ वर्तमान अवस्था

यस भूमे गाउँपालिकामा कक्षा ९ देखि १० को कुल भर्ना दर १००.४ प्रतिशत रहेको छ। खुद भर्ना दर ७९.३ प्रतिशत छ। यस्तै कक्षा १० देखि १२ को कुल भर्ना दर ११२.३ प्रतिशत रहेको छ भने खुद भर्ना दर ३४.४ प्रतिशत छ। कक्षा ९-१२ मा लैङ्गिक समता सूचक १.१ रहेको छ। यस पालिकामा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको कक्षा ९ र १२ मा स्वीकृत दरबन्दी, राहत तथा अनुदानबाट जम्मा शिक्षकको सङ्ख्या २६ जना शिक्षकको व्यवस्था रहेको छ। माध्यमिक तह ९-१० मा कुल १८ शिक्षक र कक्षा ११ र १२ मा ८ जना शिक्षकहरू कार्यरत रहेका छन्। माध्यमिक तह ९-१० मा कुल विद्यार्थी सङ्ख्या ७ सय २३ र शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:४० रहेको पाइन्छ। माध्यमिक तह ११-१२ मा कुल विद्यार्थी सङ्ख्या ५ सय ३३ र शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:६७ रहेको छ।

यस गाउँपालिकामा जम्मा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय सङ्ख्या ८ वटा रहेका छन्। यस पालिकामा संस्थागत र सामुदायिक माध्यमिक तहमा छात्रा सङ्ख्या ५ सय र छात्र सङ्ख्या ४ सय ३२ रहेको छ।

३.३.३ लक्ष्य

- मानवीय मूल्यका साथै भाषा, कला, संस्कृति, विज्ञान र प्रविधि क्षेत्रका आधारभूत मूल्य मान्यताको ज्ञान, सिप र दृष्टिकोण तथा व्यवहारहरू आर्जन गरेका सक्षम जनशक्ति उत्पादन गर्ने।

३.३.४ उद्देश्य

- माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित गर्नु,

- माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार गर्नु,
- विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी, र सुरक्षित बनाउनु,
- शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धमा सुधार ल्याउनु

३.३.५ रणनीतिहरू

- विद्यालयहरूको नक्साङ्कन गर्ने
- सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालयहरूको पुनर्वितरण, समायोजन तथा स्थापना गर्ने
- निःशुल्क माध्यमिक शिक्षामा पहुँच अभिवृद्धि गर्ने
- माध्यमिक तहमा खुद भर्नादर र टिकाउदर बढाउने
- अङ्ग्रेजी, विज्ञान र गणित विषय लिएर पढ्ने लाई प्रोत्साहन गरिने
- विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
- वैकल्पिक माध्यमका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
- सबै विद्यालयमा न्यूनतम सिकाइ वातावरण सुनिश्चित गर्ने
- माध्यमिक तहमा दक्ष विषयगत शिक्षकको व्यवस्था गर्ने
- शिक्षक पेसागत विकास तथा सहयोगको व्यवस्था गर्ने
- शिक्षकहरूका लागि अभिप्रेरणाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने
- शिक्षण सिकाइ पद्धतिमा सुधार गर्ने
- हरेक विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि विस्तार गर्ने
- विद्यालयहरूलाई प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने
- विज्ञान विषय अध्ययनका लागि विद्यार्थीहरूलाई आकर्षित गर्न पूर्वाधार सहितको व्यवस्था गर्ने
- परीक्षाबाट सक्षम र उत्प्रेरित प्रधानाध्यापक व्यवस्था गर्ने
- आवधिक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको सिकाइमा जवाफदेही हुने प्रणाली विकास गर्ने ।

३.३.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:

माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार भएको हुने छ ।

प्रमुख नतिजा:

- सबै बालबालिकाहरूलाई निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित भई खुद भर्ना तथा टिकाउ दरमा वृद्धि हुने
- सबै माध्यमिक विद्यालयले आधारभूत मापदण्ड पूरा गरेको हुने
- माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा अभिवृद्धि हुने

- पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको उपलब्धता, उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्थापन, प्रविधिको समुचित प्रयोग, र उचित सिकाइ वातावरणको निर्माण भएको हुने
- माध्यमिक शिक्षा पुरा गर्ने बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने
- माध्यमिक शिक्षाको भर्ना, सहभागिता र सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा आर्थिक लगायतका समता सूचकमा सुधार हुने
- माध्यमिक विद्यालयहरू प्रकोप, संकट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील हुने
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको उपयोग भई विद्यार्थीको सिकाइमा सहयोग पुगेको हुने
- माध्यमिक तहको शिक्षामा सुशासन कायम हुने
- माध्यमिक तहमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह हुने

माध्यमिक तहका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						जिम्मेवार तह
			१	२	३	४	५	जम्मा	
१	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने गाउँपालिका शिक्षा ऐन र नियमावली लगायत कानून, कार्यविधि, निर्देशिकाहरू तर्जुमा गर्ने	पटक		१					स्थानीय तह
२	विद्यालय सेवा क्षेत्रको सिमाङ्कन गरी हरेक माध्यमिक विद्यालयको सेवा क्षेत्र एकीन गर्ने र सिमाङ्कन भित्रका बालबालिकाहरू भर्नाको सुनिश्चितताको लागि विद्यालयमा नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन र स्थापना	पटक		१					स्थानीय तह
३	माध्यमिक शिक्षामा विज्ञान प्रविधि, इन्जिनियरिङ, कला र गणित शिक्षा (STEAM) जस्ता विषयको सिकाइलाई अन्तर्सम्बन्धित गर्ने र विज्ञान, गणित तथा कम्प्युटर विज्ञान विषय अध्ययनका लागि अवसर बढाउने	निरन्तर							संघ
४	विद्यालयमा शिक्षक विद्यार्थीको नियमितताको लागि कक्षाकोठाभित्र मूल्याङ्कन साधनको व्यवस्था गर्ने	नियमित							विद्यालय, स्थानीय तह
५	परियोजना कार्य लाई प्राथमिकता दिन शैक्षिक भ्रमण	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		विद्यालय
६	प्रविधि तथा व्यवहारकुशल सिपहरूको एकीकरण तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी शिक्षक क्षमता विकास तालिम	निरन्तर							संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
७	विव्यस, पिटीए पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास र अभिमुखीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	प्रदेश तथा स्थानीय तह

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						जिम्मेवार तह	
			१	२	३	४	५	जम्मा		
८	विद्यालय शिक्षा लाई प्रकोप, संकट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने आकस्मिक व्यवस्थापन योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन र अद्यावधिक	निरन्तर								स्थानीय तह र विद्यालय
९	सिकाइका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा वृद्धि गर्न आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास तथा पुनर्ताजगी	विद्यालय	५	५	५	५	५			संघ र स्थानीय तह
१०	विभिन्न किसिममा अपाङ्गता भएका विद्यार्थी लाई सहयोग	पटक	१	१	१	१	१	५		संघ, स्थानीय तह
११	निःशुल्क शिक्षाको सुनिश्चितताको लागि पाठ्यपुस्तक वितरण	पटक	१	१	१	१	१	५		संघ
१२	विपन्न, दलित, लक्षित वर्गका बालबालिका लगायतको लागि ड्रेस, स्टेशनरी तथा छात्रवृत्ति	पटक	१	१	१	१	१	५		संघ
१३	सिकाइ सामग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन तथा सञ्चालन अनुदान	माध्यमिक विद्यालय	सवै	सवै	सवै	सवै	सवै	सवै		संघ
१४	कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ प्रकृत्यामा एकीकृत गर्ने गरी सुधार तथा प्रयोग	विद्यालय	८	८	८	८	८			संघ
१५	छात्राहरू लाई निःशुल्क सेनेटरी प्याड व्यवस्थापन	निरन्तर								संघ, स्थानीय तह
१६	विद्यालयमा शैक्षिक गुणस्तर सुदृढीकरण एवं कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन अनुदान	पटक	१	१	१	१	१	१		संघ
१७	शुक्रवार विद्यालयमा तथा त्रैमासिक वा अर्धवार्षिक	पटक	१	१	१	१	१	५		स्थानीय तह

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						जिम्मेवार तह
			१	२	३	४	५	जम्मा	
	रूपमा पालिका स्तरीय ECA/CCA क्रियाकलाप सञ्चालन तथा विद्यालयमा खेलकुद तथा अन्य शैक्षिक सामाग्री सहयोग								
१८	प्रति विद्यार्थी लागत अनुसार सिकाइ सामाग्री तथा डिजिटल सिकाइ सामाग्री व्यवस्थाका लाग विद्यालय लाई अनुदान	निरन्तर							संघ
१९	माध्यमिक तहका शिक्षकका लागि तलब भत्ता अनुदान	निरन्तर							संघ
२०	माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्न स्कुल बस तथा होस्टल सञ्चालन	पटक		१	१	१	२	२	स्थानीय तह
२१	मापदण्डअनुसार विद्यालयमा अपुग शिक्षक (स्वयंसेवक, अनुदान, विषयगत) व्यवस्थापन	पटक	१	१	१	१	१	५	स्थानीय तह
२२	विद्यालय फोकल शिक्षक, विद्यालय नर्स तथा प्रधानाध्यापकहरूका लागि वृहत्तर यौनिकता शिक्षा सम्बन्धी तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	स्थानीय तह, संघसंस्था
२३	सबै माध्यमिक विद्यालयमा पुस्तकालय व्यवस्थापन	विद्यालय	४	४	४	४	४	२०	
२४	विद्यालयले हरेक वर्ष शैक्षिक भ्रमण गर्ने	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		विद्यालय

३.४ पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री र मूल्याङ्कन

३.४.१ परिचय

बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास गर्नु, सभ्यता वा संस्कृतिको हस्तान्तरण एवं विकास गर्नु, शैक्षिक प्रक्रियाको स्वरूप निर्धारण गर्नु जस्ता कुराहरू पाठ्यक्रमको उद्देश्य भित्र पर्दछन । शिक्षा पद्धतिलाई मार्गदर्शन गर्ने महत्वपूर्ण आधार पाठ्यक्रम हो । पाठ्यक्रम कुनै कक्षा वा तहमा के के सिकाउने भन्ने कुरासँग मात्र सम्बन्धीत नभएर विद्यार्थीमा के कस्ता क्षमता विकास गराउने हो अर्थात् किन पढाउने, के कस्ता क्रियाकलापका माध्यमबाट अपेक्षित सक्षमता हासिल गराउन र विद्यार्थीले सिकेको वा नसिकेको सुनिश्चित गरि आवश्यक पृष्ठपोषण प्रदान गर्न के कसरी मूल्याङ्कन गर्ने भन्ने कुरा निर्धारण गर्ने महत्वपूर्ण आधार हो । मानवीय आवश्यकता, बालबालिकाका रुची, सामाजिक मूल्य मान्यता, समाज तथा विश्व परिवेशमा विकास भएका ज्ञान सिप तथा प्रविधि अनुकूल पाठ्यक्रमलाई एउटा गतिशील र लचिलो प्रक्रियाका रूपमा लिनु आवश्यक छ ।

पाठ्यक्रमलाई कार्यान्वयन गर्नका लागि पहिलो शैक्षिक सामाग्रीको रूपमा पाठ्यपुस्तकलाई लिन सकिन्छ । सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको उचित विकास नभइसकेको हाम्रो परिवेशमा विद्यार्थीको एकमात्र विकल्पको रूपमा पाठ्यक्रमलाई लिन सकिन्छ । जसले पाठ्यक्रम कार्यान्वयनलाई सहयोग गर्दछ । हाल नेपालमा सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत सम्पूर्ण विद्यार्थीलाई निःशुल्क पाठ्यपुस्तक वितरण गर्ने गरिएको छ ।

३.४.२ वर्तमान अवस्था

राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना २०२८ मा सर्वप्रथम विद्यालय तहमा पाठ्यक्रमलाई दस्तावेजिकरण गरिएको थियो भने पाठ्यक्रम विकासका लागि संस्थागत रूपमा शिक्षा मन्त्रालय अन्तर्गत पाठ्यक्रम विकास केन्द्र स्थापना भएको थियो । पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको संरचनाको निरन्तरता सगैँ विद्यालय तहको पाठ्यक्रम विकास, सुधार, तथा अद्यावधिक गर्ने क्रममै वि सं २०७६ मा नयाँ पाठ्यक्रम प्रारूप तयार भइ कार्यान्वयन गर्ने क्रममा २०७७ देखि २०८० सम्म कक्षा १ देखि १२ सम्म कार्यान्वयन भयो ।

भूमे गाउँपालिकामा कक्षा १ देखि ३ सम्मको लागि स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरि कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ भने कक्षा ४ देखि ८ सम्म २०८० सालदेखि कार्यान्वयनको क्रममा छ । पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि हाल सम्म कक्षा १ देखि १० सम्म नेपाल सरकारले सबै र कक्षा ११-१२ मा अनिवार्य विषयका पाठ्यपुस्तक निःशुल्क प्रदान गर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

विभिन्न विषयका शिक्षक निर्देशिका तयार गरेको छ । पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक र प्रभावकारी बनाउन कक्षा १-३ मा अन्तर सम्बन्धीत विषयवस्तुलाई एकीकृत गरिएको छ । विभिन्न भाषिक समुदायका बालबालिकाको लागि हाल सम्म कक्षा १ देखि ५ सम्म विभिन्न २७ मातृभाषाका पाठ्यपुस्तक कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । प्रत्येक विषयमा विषयवस्तुको स्वरूप अनुसार विद्यार्थीलाई २५ देखि ५० प्रतिशत सम्म भारको प्रयोगात्मक कार्य , परियोजना कार्य वा सामुदायिक कार्य लगायतका व्यवहारिक अभ्यास गराउनु पर्ने व्यवस्था छ । परिवर्तित पाठ्यक्रम अनुसार शिक्षकलाई निश्चित अवधिमा शिक्षकको पेसागत विकास तालिम लिनुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ । परीक्षण र मूल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार गरी आधारभूत तह सम्म निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धति अपनाइएको छ । सबै कक्षामा अक्षर्राँकन पद्धति अनुसार नतिजा निकाल्ने परिपाटी अपनाइएको छ ।

३.४.३ लक्ष्य

- पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट विद्यार्थीहरूमा जीवनोपयोगी ज्ञान,सिप र अभिवृत्तिको विकास भई सक्षम, सृजनशील र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार हुने

३.४.४ उद्देश्य

- पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु
- पाठ्यक्रम विकास तथा परिमार्जनका लागि पृष्ठपोषण दिनु
- सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धीत गराउनु
- पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइद्वारा स्थानीय र आधुनिक विश्वपरिवेश अनुसार सिकारुमा ज्ञान, सिप र व्यवहार विकासमा सहजीकरण गर्नु
- सिकारुका सिकाइ समस्याको समाधान उन्मुख निरन्तर, आवधिक तथा स्तरीकृत मूल्याङ्कन पद्धतिको कार्यान्वयन गर्नु
- स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्नु

३.४.५ रणनीतिहरू

- राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ र तदनुसारका पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन गरिने
- विकास गरिएका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीलाई सम्बन्धीत शिक्षक तथा सरोकारवालाहरूलाई प्रबोधीकरण गरिने
- पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि अत्यावश्यक संरचनागत तथा पेसागत सक्षमता अभिवृद्धि गरिने
- विपद् , महामारी तथा सङ्कटको अवस्थामा वैकल्पिक विधिबाट शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरिने
- शिक्षकका लागि शिक्षक निर्देशिका तथा स्रोत सामग्री तथा विद्यार्थीका लागि सिकाइ सामग्री, स्वाध्यायन तथा सन्दर्भ सामग्रीहरू उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिने
- शिक्षकको पेसागत सक्षमता विकास गरिने

- सहभागितामूलक, अन्तरक्रियात्मक, खोजमूलक एवम् समस्या समाधान केन्द्रित शिक्षण विधिको प्रयोगलाई संस्थागत गरिने
- माध्यम भाषाका रूपमा आवश्यकताअनुसार मातृभाषा, स्थानीय भाषा, बहु भाषा प्रयोग गरिने
- विद्यालयमा आधारित सहयोग पद्धति विकास गरिने
- सहपाठी सिकाइ समूह गठन गरी कमजोर सिकाइ क्षमता भएका बालबालिकालाई सहयोग गर्ने व्यवस्था मिलाईने
- शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग बढाईने
- स्थानीय तथा मातृ भाषाको पाठ्यक्रम र पाठ्य सामग्रीको विकास तथा प्रयोगलाई व्यवस्थित गरिने
- विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको वृत्ति विकाससँग आबद्ध गरी पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने वातावरण सृजना गरिने

३.४.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:

- पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमतासहित सृजनशील, सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध र रोजगारोन्मुख नागरिक तयार भएका हुनेछन्।

प्रमुख नतिजा:

- पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन प्रभावकारी रूपमा भएको हुने
- पाठ्यक्रम विकास तथा परिमार्जनका लागि पृष्ठपोषण उपलब्ध हुने
- सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धीत हुने
- पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइद्वारा स्थानीय र आधुनिक विश्वपरिवेश अनुसार सिकारुमा ज्ञान, सिप र व्यवहार विकासमा सहजीकरण भएको हुने
- सिकारुका सिकाइ समस्याको समाधान उन्मुख निरन्तर, आवधिक तथा स्तरीकृत मूल्याङ्कन हुने
- स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन हुने

पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री र मूल्याङ्कनका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						जिम्मेवार तह
			१	२	३	४	५	जम्मा	
१	राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ कार्यान्वयन तथा पाठ्यक्रम अभिमुखीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
२	शिक्षक तालिम र तालिम पश्चात् मेन्टोरिङ सहितको फ्लोअप अनुगमन	प्रतिशत	२०	२०	२०	२०	२०	१००	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
३	पालिका तथा विद्यालयमा शिक्षक पेसागत सहयोग संयन्त्रको स्थापना तथा कार्यान्वयन	पटक	३	३	३	३	३		संघ, स्थानीय तह
४	कक्षाकोठामा आधारित विद्यार्थी मूल्याङ्कनका लागि तालिम र प्रयोग	निरन्तर	१	१	१	१	१		स्थानीय तह र विद्यालय
५	पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा सूचना प्रविधिको प्रयोग	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		विद्यालय
६	सबै बालबालिका लाई निःशुल्क पाठ्यपुस्तक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		संघ
७	स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन	पटक	१	१	१	१	१		स्थानीय तह
	नमुना पाठ्यपुस्तक विकास तथा परीक्षण	पटक		१	१				
	पाठ्यक्रम तथ पाठ्यसामग्री अभिमुखीकरण	पटक		१	१				
८	विज्ञ समूह सहितको विद्यालय सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		संघ, स्थानीय तह
९	कक्षागत तथा विषयगत सिकाइ तथा शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्थापन र प्रयोग, पढाइ मैत्री शैक्षणिक सामग्री खरिद, सङ्कलन, निर्माण तथा प्रयोग जस्तै: विसङ्केतन किताब, ठूलो किताब, बाह्रखरी चार्ट, वर्ण तथा झ्याले पत्ती, शब्द चित्र पत्ती र अन्य सामग्रीको व्यवस्था		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		स्थानीय तह, विद्यालय
१०	स्थानीय पढाइ सामग्री र अन्य शैक्षणिक सामग्री निर्माण तालिम तथा	निरन्तर	१	१	१	१	१		स्थानीय

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						जिम्मेवार तह
			१	२	३	४	५	जम्मा	
	प्रयोग तथा कक्षाकोठामा शैक्षिक सामग्री व्यवस्थित गर्ने								तह, विद्यालय
११	शिक्षण कार्यमा उपयोगी सामग्री जस्तै : पाठ्यक्रम, पाठ्यक्रम कार्यान्वयन मार्गदर्शन, शिक्षक निर्देशिका, मूल्याङ्कन निर्देशिका, अक्षराङ्कन पद्धति सहयोगी पुस्तिका लगायत सन्दर्भ सामग्रीको विद्यालयमा उपलब्धता तथा उल्लेखित सामग्रीको सिकाइमा अन्तर्सम्बन्ध पहिचान गरि शिक्षकले सिकाउनुपर्ने ।	विद्यालय	सवै	सवै	सवै	सवै	सवै		स्थानीय तह, विद्यालय
१२	अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाको कार्यान्वयन, गाउँपालिकामा पाठ्यक्रमको विकास, कार्यान्वयन, परीक्षा, मूल्याङ्कन, अनुगमन लगायतका प्राविधिक सहयोगका लागि स्थानीय विज्ञ सम्मिलित प्राविधिक संयन्त्रको विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	स्थानीय तह
१३	शिक्षण सिकाइमा डिजिटल अन्तरक्रियात्मक सामग्रीको प्रयोग	निरन्तर							विद्यालय
१४	तहगत सक्षमता पुरा नगरेका र बढीमा दुइ विषयमा न्यूनतम सक्षमता हासिल गर्न नसकेका विद्यार्थी लाई विशेष मूल्याङ्कन (मौका परीक्षा) गरिने संयन्त्रको विकास	निरन्तर							
१५	कक्षागत र विषयगत शैक्षिक सामग्री, निर्माण, व्यवस्थापन र प्रयोग	पटक	१	१	१	१	१	५	
१६	पाठ्यक्रम र सिकाइ सामग्रीको प्रवर्द्धनका लागि तहगत र विषयगत पढाइ मेला तथा विज्ञान तथा प्रविधिको लागि विज्ञान मेला प्रदर्शनी	पटक	१	१	१	१	१	५	
१८	विशिष्टीकरण तालिका निर्माण तालिम र प्रयोग	पटक	१		१		१	३	स्थानीय तह
१९	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य मार्फत शिक्षण, मूल्याङ्कन र सहजिकरण	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		

३.५ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

३.५.१ परिचय

गुणस्तरीय शिक्षाका लागि शिक्षक योग्य व्यावसायिक रूपमा दक्ष पेशाप्रति उत्प्रेरित समर्पित प्रतिबद्ध र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही हुन आवश्यक छ । किनभने शिक्षाको गुणस्तर सुधारका लागि शिक्षक व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । शिक्षकमा भएको विषयवस्तुको पर्याप्त ज्ञान शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालनमा दक्षता र नमुना व्यक्तित्व प्रदर्शनले विद्यार्थीहरूको सिकाइमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ । सबै तहको शिक्षामा योग्य दक्ष समर्पित र अभिप्रेरित शिक्षकहरूको व्यवस्थापनबाट नै शिक्षाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न सकिन्छ । यसका लागि शिक्षक व्यवस्थापन र विकास प्रभावकारी हुन आवश्यक छ ।

नेपालमा विगतदेखि हालसम्म सञ्चालित विभिन्न शिक्षा योजना , परियोजना तथा कार्यक्रमहरूले कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइमा सुधार ल्याई शिक्षाको स्तर वृद्धि गर्न जोड दिएका छन् । यसको फलस्वरूप विद्यालयको शिक्षण सिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउने , प्रविधिको प्रयोग गरी शिक्षण गर्ने , बालमैत्री सिकाइ वातावरण सिर्जना गर्ने जस्ता केही प्रयास भएका छन् । विद्यालय क्षेत्र विकास योजना अवधिमा कक्षाकोठाको शैक्षणिक अभ्यास वा क्रियाकलापलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउन शिक्षकको क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएका छन् । यस अवधिमा शिक्षक पेसागत विकास प्रमाणीकरण तालिम , छोटो अवधिको मागमा आधारित तालिमहरू सञ्चालन गरी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार ल्याउन प्रयत्न गरियो ।

पेसागत रूपमा सक्षम ,दक्ष र अभिप्रेरित शिक्षकबाट नै कक्षाकोठाको शिक्षणसिकाइमा सुधार आउन सक्छ । यसका लागि शिक्षकलाई पेसागत विकासका अवसरहरू उपलब्ध हुन आवश्यक छ । शिक्षकको पेसागत विकासका लागि विभिन्न तौरतरिकाहरू छन् । शिक्षक तालिम ,कार्यशाला ,सेमिनार कन्फरेन्स , क्रियात्मक अनुसन्धान , शिक्षकहरूको सिकाइ सञ्जाल , अवलोकन भ्रमण मेन्टरिङ आदि अवसरबाट शिक्षकको पेसागत विकास सम्भव छ ।

यस योजनामा शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि शिक्षण पेसालाई रोजाइको पेसाको रूपमा विकास गर्न शिक्षकहरूलाई सूचना प्रविधि , प्रधानाध्यापक तथा लेखापालहरूलाई विद्यालयमा गरिने लेखा व्यवस्थापन , सार्वजनिक खरिद र जिन्सी व्यवस्थापन , शिक्षकहरूलाई पेसागत विकासका विभिन्न मोडालिटिका तालिम लगायतका कार्यक्रमहरूको आवश्यकता आकलन गरिएको छ । कक्षाकोठाको शिक्षणसिकाइ लाई गुणस्तरीय बनाउने शिक्षक सहयोग प्रणालीलाई सुदृढ बनाउने शिक्षक पेसागत विकासलाई प्रभावकारी बनाउने विद्यार्थीको सिकाइप्रति शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाउने कायलाई प्राथमिकता दिइएको छ । यसमा शिक्षक व्यवस्थापनको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषणबाट चुनौतीहरूको पहिचान गरि शिक्षक व्यवस्थापन र विकासलाई प्रभावकारी बनाउने सम्बन्धमा यस कार्यक्रमका उद्देश्य पुरा गर्नका लागि अपनाईने रणनीतिहरू कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट हासिल हुने अपेक्षित नतिजा तथा मुख्य मख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू समावेश गरिएको छ ।

३.५.२ वर्तमान अवस्था

नेपालमा वर्तमान अवस्थामा शिक्षकहरू तयार गर्ने काम विश्वविद्यालय तथा विद्यालयहरूले गरिरहेका छन्। शिक्षक अध्यापन अनुमति पत्रका लागि परीक्षा सञ्चालन गर्ने, रिक्त दरबन्दीमा शिक्षक पदपूर्तिका परीक्षा सञ्चालन गरी नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्ने र शिक्षक बढुवा सम्बन्धी काम शिक्षक सेवा आयोगले गर्दै आएको छ। आयोगबाट सिफारिस भई आएका शिक्षकहरूलाई नियुक्ति गरी पदस्थापन गर्ने कार्य स्थानीय तहहरूले गर्दै आएका छन्। यसै गरि अस्थायी वा करार शिक्षकको नियुक्ति गर्ने, शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्ने कार्य स्थानीय तहले गर्दै आएका छन्। शिक्षकको पेसागत विकासका लागि नीति निर्माण गर्ने काम शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले, प्रमाणीकरण तथा कष्टमाइज्ड तालिम पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने र प्रशिक्षक तयार गर्ने कार्य शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले र प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रहरूले शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धिका लागि तालिम सञ्चालन गर्ने काम गर्दै आएका छन्।

यस भूमे गाउँपालिकामा शिक्षक विद्यार्थी हाल शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:३९ रहेको छ र राष्ट्रिय रूपमा १:२४ रहेको छ। भूमे गाउँपालिकामा बालविकास केन्द्रमा २९, प्राथमिक तहमा दरबन्दी तर्फ ८७ र राहत तर्फ ११, निम्न माध्यमिक तहमा साधारण दरबन्दी तर्फ १३ जना र राहत दरबन्दीमा ९ जना, माध्यमिक तहमा १७ जना साधारण दरबन्दीमा र १ जना राहत दरबन्दी शिक्षक सङ्ख्या रहेको छ। माध्यमिक तह ११-१२ मा ८ जना शिक्षक सङ्ख्या रहेको छ। विद्यालयमा कार्यरत सबै प्रकारका जनशक्तिहरूको लागि निरन्तर पेसागत विकास र उन्नयनका लागि क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू विभिन्न सङ्घसस्था, मानव स्रोत तथा संसाधन केन्द्र, प्रदेश सरकार लगायत स्थानीय सरकारबाट पनि सञ्चालन हुदै आएका छन। शिक्षकहरूलाई सूचना प्रविधि, विद्यालयमा गरिने लेखा व्यवस्थापन, सार्वजनिक खरिद र जिन्सी व्यवस्थापन, पेसागत विकास लगायतका विषयहरूमा थप क्षमता विकासको आवश्यकता देखिएको छ।

३.५.३ लक्ष्य

- गुणस्तरीय शिक्षाका लागि योग्य, व्यावसायिक रूपमा दक्ष, पेसाप्रति उत्प्रेरित, समर्पित, प्रतिबद्ध र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही शिक्षकको व्यवस्था सुनिश्चित हुने

३.५.४ उद्देश्य

- सक्षम शिक्षक आपूर्तिका लागि सङ्घ तथा प्रदेश सरकारसँग समन्वय गर्नु
- शिक्षक नियुक्ति, र सरुवा, बढुवा र पुनर्वितरणलाई सुदृढ बनाउनु
- विषयवस्तुमा निपुण शिक्षकको सुनिश्चितता गर्नु
- सबै तहमा सक्षम, प्रतिबद्ध र अभिप्रेरित शिक्षकहरूको प्रबन्ध गर्नु
- सुपरिवेक्षण, शिक्षक तालिम, शिक्षक सक्षमता प्रारूपको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु
- शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका अवसरहरूको सुनिश्चितता गर्नु

३.५.५ रणनीतिहरू

- शिक्षक विद्यार्थी अनुपातको आधारमा तहगत, क्षेत्रगत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान/पुनर्वितरण तथा थप गरिने
- रिक्त शिक्षक दरबन्दीको प्रक्षेपणका आधारमा शैक्षिक सत्रको पहिलो महिनामा शिक्षक नियुक्ति गरिने
- प्रत्येक ५ वर्षमा शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका लागि शिक्षण सिप विकाससम्बन्धी सेवाकालीन तालिम अनिवार्य बनाइने
- स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणालीमार्फत शिक्षकलाई निरन्तर पेसागत सहयोग उपलब्ध गराइने । यसका लागि स्थानीय तहमा विषयगत शिक्षक सञ्जाल, विज्ञ समूह गठन, शिक्षक सिकाइ समूह, स्रोत शिक्षक तथा अनुभवी शिक्षकबाट कोचिङ्ग तथा मेन्टोरिङ्ग पद्धतिको विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याइने
- शिक्षकको उपस्थिति, नियमितता र कार्यसम्पादनमा सुधार गरिने
- शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकको वृत्ति विकासलाई विद्यार्थीको सिकाइ सुधारसँग सम्बन्धीत गरी नतिजाप्रति जवाफदेही हुने पद्धतिको विकास गरिने
- शिक्षक नियुक्ति, सरुवा तथा तालिम र पेसागत विकासमा सहभागिता गराउँदा विद्यार्थीको सिकाइमा कुनै अवरोध नहुने पद्धति विकास गरिने
- खेलकुद, कला, स्वास्थ्य तथा संगीतसँग सम्बन्धित तालिम प्राप्त शिक्षक व्यवस्थापन गरिने

३.५.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:

- सक्षम र अभिप्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार भएको हुनेछ ।

प्रमुख नतिजा:

- राष्ट्रिय शिक्षक सक्षमता कार्यढाँचाको आधारमा शिक्षक तयारी, छनौट र पेसागत विकास हुने
- शिक्षक तयारीका कोर्सहरूमा पर्याप्त विषयगत तथा शिक्षण सिकाइसम्बन्धी सक्षमता विकास हुने
- शिक्षण पेसा थप प्रतिस्पर्धी र सम्मानित हुने
- पेसागत विकासका प्रावधानहरूको विस्तार र सुदृढीकरण हुने
- शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणालीमार्फत निरन्तर पेसागत सहयोग प्राप्त हुने
- शिक्षकको उपस्थिति, शिक्षण विविधता, तौरतरिका र कार्यसम्पादनमा सुधार हुने
- शिक्षक विद्यार्थी अनुपातका आधारमा तहगत, क्षेत्रगत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान/पुनर्वितरण हुने
- शिक्षकको आपूर्ति नियमित रूपमा हुने
- शिक्षकको वृत्ति विकासका लागि पारदर्शी, र वस्तुनिष्ठ आधारसहितको पद्धति स्थापित हुने

शिक्षक व्यवस्थापन र विकासका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						जिम्मेवार तह
			१	२	३	४	५	जम्मा	
१	असल अध्यासको लागि अन्तरविद्यालय, अन्तर जिल्ला तथा अन्तरदेशीय अवलोकन भ्रमण (अनुभव साटासाट)	पटक	१	१	१	१	१	५	स्थानीय तह
२	कार्य सम्पादनमा आधारित दण्ड र प्रोत्साहनको नीति, प्रोत्साहन र सुविधाको लागि वार्षिक रूपमा कार्यक्रम गर्ने	जना	२०	२०	२०	२०	२०	१००	स्थानीय तह, संघ
३	सवै स्थायी शिक्षकको अनिवार्य स्वास्थ्य विमाको लागि प्रोत्साहन	जना	सवै	सवै	सवै	सवै	सवै		संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
४	शिक्षण सिकाइमा पृष्ठपोषण प्राप्त गर्न परिक्षाको नतिजा विश्लेषण गर्ने तथा सुधार योजना बनाएर कार्यान्वयन गर्ने (प्रअ बैठक तथा विषयगत शिक्षक बैठक मार्फत)	पटक	१	१	१	१	१		स्थानीय तह र विद्यालय
५	शिक्षक पेसागत सहयोग कार्यविधिका आधारमा सिकाइका लागि शिक्षकको इ-संजाल बनाएर क्रियाशील बनाउने	पटक	१	१	१	१	१		स्थानीय तह
६	शिक्षक लाई परामर्श कार्य गर्न, अध्ययन अनुसन्धान, अनुगमन, सुपरीवेक्षणको लागि विज्ञ समूह परिचालन गरी पेसागत सहयोग गर्ने	पटक	१	१	१	१	१		स्थानीय तह, संघ
७	शिक्षक मेन्टरिङ/कोचिङका लागि कार्यक्रम सञ्चालन गरेर शिक्षक पेसागत सहयोग विकास गर्ने	विद्यालय	सवै	सवै	सवै	सवै	सवै		स्थानीय तह, विद्यालय, संघ
८	विद्यालय तथा पालिका स्तरमा कक्षामा शिक्षकहरूलाई पेसागत सहयोग गर्न शिक्षण सिकाइ समस्ह बैठक/घुम्ती बैठक सञ्चालन गर्ने	पटक	१	२	२	२	२		विद्यालय, स्थानीय तह
९	आवश्यकताका आधारमा शिक्षक पेसागत सहयोग तालिम सञ्चालन गर्ने	पटक	१	१	१	१	१		स्थानीय तह
१०	शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण	पटक		१			१	२	संघ,

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)					जम्मा	जिम्मेवार तह
			१	२	३	४	५		
									स्थानीय तह
११	पालिकाले प्रअ र प्रअले शिक्षकहरूसँग करार सम्झौता मार्फत सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउने सम्भव हुने विद्यालयमा शिक्षकले विद्यार्थीसँग पनि गर्ने	पटक		१	१	१	१		स्थानीय तह, विद्यालय
१२	कक्षा १ देखि ३ सम्म क्रमिक सिकाइ रणनीतिमा आधारित शिक्षण सिकाइ कार्य सञ्चालनका लागि तालिमको व्यवस्था	पटक		१	१			२	स्थानीय तह, प्रदेश र संघ
१३	स्थानीय पढाइ सामग्री र अन्य शैक्षणिक सामग्री (No cost Low cost) निर्माणका लागि तालिम वा कार्यशालाको व्यवस्था	वटा		१		१		२	स्थानीय तह
१४	शिक्षकहरूलाई पुनर्ताजगी तालिमको व्यवस्था	पटक				१	१	२	स्थानीय तह, प्रदेश, संघ
१५	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायत प्रयोगका लागि तालिमको व्यवस्था	पटक			१		१	२	स्थानीय तह, प्रदेश, संघ
१६	शिक्षक पेसागत सहयोग सम्बन्धी प्रावधान कार्यान्वयन गर्नका लागि प्रणाली विकास गर्ने (जस्तै) प्रधानाध्यापक/ आधारभूत संयोजक/अनुभवी शिक्षक परिचालन विज्ञ समूह गठन र परिचालन शिक्षक सिकाइ समूह गठन र परिचालन वैकल्पिक विधिको प्रयोग	सवै विद्यालय र पालिकामा/ पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		स्थानीय तह, विद्यालय
१७	शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली कार्यान्वयन गर्ने र निरन्तरताका लागि	सवै	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		स्थानीय

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)					जम्मा	जिम्मेवार तह
			१	२	३	४	५		
	निम्न काम गर्ने शिक्षकलाई शिक्षण कार्य प्रभावकारी बनाउन प्राज्ञिक तथा प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउने प्राविधिक सहयोगकर्ताका लागि तालिमको व्यवस्था गर्ने प्राविधिक सहयोगकर्ताबाट नियमित कक्षा अवलोकनको व्यवस्था गर्ने पृष्ठपोषण/सुझाव तथा सहयोगका लागि कोचिङको व्यवस्था गर्ने शिक्षकहरूको नियमित समीक्षा बैठक सञ्चालन, अन्तरक्रिया र छलफलको व्यवस्था गर्ने दिगो र प्रभावकारी रूपमा शिक्षकलाई पेसागत सहयोग प्रदान गर्ने प्रणाली विकास र निरन्तरताको सुनिश्चितता गर्ने	विद्यालयमा							तह, विद्यालय
१८	पालिकाबाट क्षमतावान, दक्ष तथा योग्य शिक्षक पारदर्शी ढङ्गले छनौट गर्नका लागि प्रश्न वैङ्कको निर्माण र परिमार्जन		१		१		१		स्थानीय तह
१९	शिक्षकको दैनिक कार्य टिपोटको लागि शिक्षक डायरी निर्माण र प्रयोग	पटक	१	१	१	१	१		स्थानीय तह
२०	बहुकक्षा शिक्षण सञ्चालन गर्ने विद्यालय लाई अनुदान	पटक	१	१	१	१	१		संघ, स्थानीय तह
२१	अस्थाइ तथा विद्यालय श्रोतबाट नियुक्त शिक्षकहरूको व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त मापदण्ड तथा निर्देशिकाको तयारी गर्ने ।	पटक	१						स्थानीय तह, विद्यालय
२२	विद्यार्थीको सिकाइ सुनिश्चित गर्न शिक्षकले काममा बिताउने समय शुनिश्चित गर्ने । (प्रअलाई जिम्मेवार बनाउने, कक्षामा बिताएको समयको लगबुक बनाउन सकिने)	निरन्तर							विद्यालय
२३	शिक्षकहरूको क्षमता विकासका लागि विभिन्न अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने	निरन्तर							स्थानीय तह

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)					जिम्मेवार तह	
			१	२	३	४	५		जम्मा
२४	शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा व्यवस्थापन	पटक	१						

३.६ अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ

३.६.१ परिचय

अनौपचारिक शिक्षाले समाजमा विद्यमान विभिन्न किसिमका समूहका लागि विभिन्न लक्ष्य बनाई सेवा प्रदान गर्दछ । निरक्षरका लागि साक्षरता, साक्षरका लागि साक्षरोत्तर, सिकाइ अवसरका लागि स्तरवृद्धि, शिक्षासँग सिप र आम्दानी जोड्दै शिक्षित समाजको विकासका लागि अनौपचारिक एवं आजीवन शिक्षाले काम गर्दछ । औपचारिक शिक्षा प्रणालीको संरचना भन्दा बाहिर मानव जीवनका लागि आवश्यक ज्ञान, सीप र प्रकृत्याको प्रशोधन गर्ने जीवनपर्यन्त अर्थात् आजीवन सिकाइ प्रणाली अनौपचारिक शिक्षा हो ।

संविधानले सुनिश्चित गरेको शिक्षा पाउने हक, राष्ट्रिय शिक्षा नीतिले अवलम्बन गरेको सिद्धान्त, दिगो विकासका लक्ष्य ४ तथा आवधिक योजनाले अपेक्षा गरेको ,प्रत्येक नागरिकले शिक्षा पाउने हकको कार्यान्वयन गर्न औपचारिक शिक्षासँगै अनौपचारिक शिक्षा प्रणालीले योगदान गर्दछ । सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ अवसर दिगो विकासको मूल मर्म रहेकोले विगतको साक्षरताका कार्यक्रमबाट साक्षर बनेका नवसाक्षरहरूका लागि मागमा आधारित निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ अवसर उपलब्ध गराउनु पर्दछ । विशेष गरी शिक्षाको औपचारिक संरचना बाहिर ठूलो सङ्ख्यामा रहेका युवा, महिला र प्रौढहरूका लागि कार्यमूलक साक्षरता, आयआर्जन, समूह साझेदारी Digital Literacy लगायतका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सकिन्छ । औपचारिक र अनौपचारिक शिक्षाका बिचमा Cross ventilator को व्यवस्था गरी शिक्षा प्राप्तिलाई लचकदार र व्यक्तिको आवश्यकता र अनुकूलतामा आधारित बनाउदै लैजानुपर्ने देखिन्छ ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले नेपाललाई पूर्ण साक्षर मुलुक तुल्याइ अनौपचारिक, वैकल्पिक, परम्परागत र खुला शिक्षाका माध्यमबाट आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्नु सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी जीवनपर्यन्त शिक्षाका माध्यमबाट मर्यादित जीवनयापन गर्न सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार पार्ने उद्देश्य निर्धारण गरेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ । सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी मापदण्ड २०७८ जस्ता नीतिगत व्यवस्था पनि गरिएको छ ।

३.६.२ वर्तमान अवस्था

यस भूमे गाउँपालिकामा ४ हजार २ सय ११ घरधुरी र जनसङ्ख्या १९ हजार ८ सय २९ रहेको छ । यस पालिकामा ४ वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरू सञ्चालनमा रहेका छन । यस गाउँपालिकामा सञ्चालनमा रहेका सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्थलगत अनुगमन, निरीक्षण भै परिचालन गरिएको छ । केन्द्रीय तथ्यांक विभागको २०७८ सालको जनगणना अनुसार भूमे गाउँपालिकाको साक्षरता दर ७०.६ रहेको छ । जसमा महिला साक्षरता दर ६२.५ र पुरुषको साक्षरता दर ७९.६ रहेको छ ।

अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइका चुनौतीहरूमा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूलाई क्रियाशील रूपमा परिचालन गर्ने, औपचारिक शिक्षाबाट बाहिर रहेका सबै व्यक्तिलाई अनौपचारिक शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउने,सबैलाई कार्यमूलक साक्षर बनाउने छन् । यसैगरी अनौपचारिक शिक्षालाई औपचारिक शिक्षासँग आबद्ध गर्ने, सिकाइ केन्द्रमा पर्याप्त पठन सामाग्रीहरूको उपलब्धता गराउने, सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, विद्यालय, स्थानीय गैर सरकारी सङ्घ संस्थाहरू, नागरिक समाज, सञ्चारमाध्यम, अभिभावक परिचालन गरि साक्षरता स्थिति बढाउने जस्ता चुनौतीहरू छन् । यसैगरी यसका अवसरमा शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा राखिनु, शिक्षा नियमावलीमा अनौपचारिक शिक्षा सम्बन्धी व्यवस्था हुनु, सामुदायिक

सिकाइ केन्द्र सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्था, विभिन्न सङ्घसंस्था तथा सरोकारवालाहरूले सबैका लागि शिक्षामा प्रतिबद्धता जनाउनु जस्ता कुराहरू रहेका छन् ।

३.६.३ लक्ष्य

- भूमे गाउँपालिकाका सबै निरक्षरहरू पूर्ण साक्षर भई नागरिकको जीवनस्तरमा सुधार हुने

३.६.४ उद्देश्य

- सबै नागरिकका लागि समावेशी तथा समतामूलक साक्षरता र आजीवन सिकाइका अवसर सुनिश्चित गर्नु
- औपचारिक, अनौपचारिक तथा अतिरिक्त शिक्षा बीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्नु
- आजीवन सिकाइ संस्कृति सापेक्ष अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका लागि संस्थागत सुदृढीकरण गर्नु
- भूमे गाउँपालिकालाई पूर्ण साक्षर पालिका घोषणा गर्नु

३.६.५ रणनीतिहरू

- मौलिक एवं परम्परागत ज्ञान तथा सीपको पहिचान, संरक्षण, प्रवर्धन, आधुनिकीकरण एवं हस्तान्तर सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने छ ।
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको पुनर्संरचना तथा पुनर्वितरण गरिने, सबै वडामा स्थापना गरिने
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, विद्यालय, स्थानीय गैर सरकारी सङ्घ संस्थाहरू, नागरिक समाज, सञ्चार माध्यम, अभिभावक परिचालन गरी साक्षरता तथा साक्षरोत्तर कक्षाहरू सञ्चालन गरिने
- सिकारूका आवश्यकताअनुसार तहगत पाठ्यक्रम, सिकाइ मोडेलहरू र भाषिक विविधता अनुरूपका सामग्रीको प्रयोग गरिने
- सरोकारवालाहरूसँगको समन्वय, सहकार्य र साझेदारीमा अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय, वैकल्पिक, खुला तथा परम्परागत विद्यालयहरूको सुदृढीकरण गरिने
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई आधारभूत सुविधा सम्पन्न विद्युतीय पुस्तकालय, सामुदायिक सूचना केन्द्र, एफ.एम. सञ्चालन र सेवा प्रवाह गर्ने बहुउद्देश्यीय संयन्त्रका रूपमा सुदृढीकरण गरी समावेशी एवम् समतामा आधारित आजीवन सिकाइको थलोका रूपमा विकास गरिने

३.६.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि:

- भूमे गाउँपालिकाका सबै निरक्षरहरू पूर्ण साक्षर भई नागरिकको जीवनस्तरमा सुधार भएको हुनेछ ।

प्रमुख नतिजा:

- सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरू प्राप्त हुने
- अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक संरचनागत व्यवस्था तयार भई सञ्चालन हुने

- सिकारूको आवश्यकताअनुसार जीवनपर्यन्त सिकाइका सामग्रीहरू कार्यान्वयन हुने
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्र आजीवन सिकाइको केन्द्रका रूपमा विकास हुने
- अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइबाट आर्जित ज्ञान तथा सिपको पहिचान एवम् प्रमाणीकरण गरी समकक्षता प्रदान हुने
- अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइसम्बन्धी तथ्याङ्क अद्यावधिक हुने
- स्थानीय तह पूर्ण साक्षर घोषणा हुने

अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा	
१	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ र यसका आगामी मार्ग सम्बन्धमा अवधारणागत स्पष्टताका लागि विज्ञ समूहबाट अवधारणापत्र तयार गराइ अभिमुखीकरण गर्ने	पटक	१						सङ्घ र स्थानीय तह
२	निरक्षरहरूको विवरण सङ्कलन र आजीवन सिकाइका सरोकारवालाहरूको खण्डीकृत तथ्यांकहरूको डाटावेस तयार गर्ने	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		स्थानीय तह
३	सामुदायिक पुस्तकालयको व्यवस्थापन गरी सामुदायिक अध्ययन केन्द्र सँग आवद्ध गर्ने	वटा	१	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१		
४	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि मैत्री उपकरणको व्यवस्था गर्ने र सिकाइ केन्द्रको क्षमता विकास	वटा	१	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		
५	संयोजक र आवश्यकता अनुसार सहयोगीको व्यवस्था गर्ने	वटा	आवश्यक अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार		
६	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा समन्वय संयन्त्र विकास गर्ने	पटक	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार		

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)					जम्मा	कैफियत
			१	२	३	४	५		
७	सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय तथा स्थानीय तहमा रहेका समुदायमा आधारित संस्थासँग साझेदारी र सहकार्य गर्ने	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		सङ्घ, प्रदेश, स्थानीय तह र अन्य सङ्घसंस्था
८	अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय, खुला विद्यालय लगायतका संस्थाहरूको संस्थागत विकास र सञ्चालनका लागि अनुदान उपलब्ध गराउने	पटक	१	१	१	१	१		
९	स्थानीय सिपसँग सम्बन्धित सिकर्मी, डकर्मी, सिलाई कटाइ, कम्प्युटर जस्ता तालिम सञ्चालन गर्ने र निरन्तर सिकाइ प्रवर्धन गर्ने	स्थानीय तह (आवश्यकतामा आधारित)	१	१	१	१	१		

३.७ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा

३.७.१ परिचय

पछिल्लो समयमा नेपाल जस्तो मुलुकका लागि प्राविधिक शिक्षा निकै लोकप्रीय बन्दै गएको छ । विकासका लागि साधारण र प्राविधिक जनशक्तिका बीच सन्तुलनको आवश्यकता पर् भएकाले पनि न्यून प्राविधिक जनशक्तिको माग बढिरहेको पाइन्छ । सुरुवातिका दिनहरूमा साधारण शिक्षातर्फ जोड दिइएतापनि विस्तारै प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमका क्षेत्रमा जोड दिन थालिएको छ । कृषि, भेटनरी, सव ओभरसियर, इन्जिनियरिङ, चिकित्सा विज्ञान, कम्प्युटर लगायतका क्षेत्रमा दक्ष जनशक्तिको माग उच्च रहेको छ । प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाका अवसरहरूमा सबै लिङ्ग, अपाङ्गता, गरिबी, सीमान्तकृत आर्थिक सामाजिक रूपले पछि परेको समुदाय लगायतका सबै वर्गको समतामूलक पहुँच, सहभागिता र सिकाई उपलब्धिमा सुधार गर्दै श्रम बजार सँग आबद्ध गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

वि. सं. २०७२ को संविधान सँगसँगै “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” भन्ने राष्ट्रिय आकाङ्क्षा पुरा गर्नका लागि राष्ट्रिय योजना आयोगले नौ वटा राष्ट्रिय लक्ष्य अन्तर्गत उच्च र दिगो उत्पादन तथा उत्पादकत्व तय गरेको र त्यसको लागि गुणस्तरीय प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको विस्तारमा जोड दिएको देखिन्छ । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ मा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाको तल्लो तहदेखि नै समेट्ने प्रयास गरिएको छ ।

सन् २०१५ मा संयुक्त राष्ट्र सङ्घले सन् २०३० सम्ममा हासिल गर्ने गरी निर्धारण गरेको दिगो विकास लक्ष्यले पनि प्रत्येक व्यक्तिलाई गरी खाने शिक्षामा समावेशी, समतामूलक र समन्यायिक ढङ्गमा दिने अवसरलाई व्यापक बनाउन जोड दिएको छ । यस प्रकारको शिक्षाको विकासले यस पालिकामा सीपयुक्त दक्ष जनशक्ति उत्पादन हुने र रोजगार एवं रोगारीका अवसरहरू सृजना भई विदेशीने युवाहरू आत्मनिर्भर बन्ने अवस्था सिर्जना हुनेछ ।

३.७.२ वर्तमान अवस्था

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार भूमे गाउँपालिकामा १० जोड २ वा सो सरह वा उच्च तह उत्तीर्ण गरेकाको अध्ययनको क्षेत्रअनुसारको जनसङ्ख्या हेर्दा मानविकी तथा समाजशास्त्र तर्फ १२.६ प्रतिशत, व्यवस्थापन तर्फ ६.४ प्रतिशत, शिक्षा तर्फ ६०.८ प्रतिशत, विज्ञान तथा प्रविधि तर्फ २.६ प्रतिशत, स्वास्थ्य /चिकित्साशास्त्र तर्फ २.६ प्रतिशत, इन्जिनियरिङ तर्फ ०.४ प्रतिशत, कानुन तर्फ ०.१ प्रतिशत, कृषि तर्फ ०.८ प्रतिशत, पशुविज्ञान/पशुचिकित्सा/मत्स्यपालन तर्फ ०.१ प्रतिशत, कम्प्युटर/सूचना प्रविधि तर्फ ०.५ प्रतिशत र अन्य ३.८ प्रतिशत रहेको छ । यसैगरी सोही तथ्याङ्क अनुसार भूमे गाउँपालिकामा ५ वर्ष माथिको जनसङ्ख्यामा पढ्न र लेख्न दुवै जानेका ७०.६ प्रतिशत, पढ्न मात्र जानेका ०.३ प्रतिशत र पढ्न र लेख्न दुवै नजानेका २९.१ प्रतिशत रहेका छन् । ५ देखि २५ वर्षसम्म एस.एल.सी./एस.ई.ई. तहभन्दा मुनिको शैक्षिक तह उत्तीर्ण गरेको शैक्षिक तहअनुसार जनसङ्ख्या हेर्दा हाल अध्ययनरत ७१.१ प्रतिशत, कम्तीमा एक पटक विद्यालय गएको २४.५ प्रतिशत, कहिल्यै पनि विद्यालय नगएको ४.२ प्रतिशत रहेको छ । यस तथ्याङ्क लाई हेर्दा साक्षर नभएको जनसङ्ख्या यस गाउँपालिकामा ठुलो छ भने साक्षर भएका मध्ये पनि प्राविधिक क्षेत्रको अध्ययन भएको जनसङ्ख्या कम छ । यस गाउँपालिकामा प्राविधिक शिक्षा तर्फ कुनै विद्यालयले पनि पढाइ शुरू गरेका छैनन् ।

३.७.३ लक्ष्य

- उत्पादनशील जनशक्तिलाई आवश्यकताअनुसारका व्यावसायिक तथा पेसागत क्षेत्रहरूमा पर्याप्त दक्षता हासिल हुने गरी सिपमूलक शिक्षा र तालिम उपलब्ध गराई जनताको आर्थिक स्तरमा सुधार ल्याउने ।

३.७.४ उद्देश्य

- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिप विकासमा पहुँच अभिवृद्धि गर्नु
- स्थानीय तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिप विकासका अवसर सृजना गर्न संयन्त्र विकास गर्नु
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिप विकासका अवसरहरूलाई सान्दर्भिक, उपयोगी र गुणस्तरीय बनाउनु
- स्थानीय रैथाने सिपको प्रवर्द्धन गर्नु

३.७.५ रणनीतिहरू

- स्थानीय तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपको अवसर सृजना गर्ने
- बहुप्राविधिक शिक्षालय/तालिम केन्द्रहरूको स्थापना, सञ्चालन, तथा नियमन गर्ने
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपको गुणस्तर, प्रभावकारिता र पहुँच बढाउनको निमित्तसरोकारवालाहरूसँग समन्वय गर्ने
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपको क्षेत्रमा सक्षम जनशक्ति तयार गर्ने
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपमा व्यापार तथा उद्योग क्षेत्रको सहभागिता बढाउन प्रोत्साहन गर्ने
- आय आर्जन गर्ने खालका क्रियाकलापको माध्यमबाट आत्म निर्भर हुनको निमित्त संस्थागत क्षमता बढाउने
- पिछडिएका भौगोलिक क्षेत्र, महिला, आदिवासी/जनजाति, दलित, अपाङ्गताभएका नागरिक एवम् आर्थिक रूपले विपन्न समुदाय र वर्गको पहुँच बढाउन आवश्यक कार्यक्रमहरूको व्यवस्था गर्ने
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपका क्षेत्रहरू कृषि, उर्जा, पर्यटन, जलस्रोत, स्थानीय प्रविधि, सम्पदा र संस्कृति, खेलकुद, जलवायु परिवर्तन लगायतका क्षेत्रहरूमा केन्द्रित गर्न पहल गर्ने
- विद्यार्थीहरूलाई प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपका अवसर उपलब्ध गराउनका लागि सम्बन्धीत संस्थाहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्ने
- स्थानीय तहमा सञ्चालित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप प्रदायक संस्थाहरूको सञ्चालनमा आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउने

३.७.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:

- उत्पादनशील जनशक्तिले आवश्यकताअनुसारका प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपका क्षेत्रहरूमा पर्याप्त दक्षता हासिल गरी उत्पादनशील, रोजगारी, स्व-रोजगारी र जीविकोपार्जनका क्षेत्रबाट आर्थिक स्तर सुधार गरेको हुने छ ।

प्रमुख नतिजा:

- स्थानीय तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपका क्षेत्रमा उत्पादनशील जनशक्तिले आवश्यकता अनुसारका प्राविधिक तथा व्यावसायिक सिपका क्षेत्रहरूमा पर्याप्त अवसर प्राप्त गरेको हुने ।
- स्थानीय तहमा बहुप्राविधिक शिक्षालय/प्राविधिक धारका माध्यमिक विद्यालयहरूको स्थापना भई सञ्चालन हुने
- स्थानीय तहमा सञ्चालित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपका क्षेत्रमा सञ्चालित संस्थाहरूबाट सञ्चालन हुने कार्यक्रमहरूको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा अभिवृद्धि हुने
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपका क्षेत्रहरूलाई उत्पादन र आर्थिक उपार्जनसँग जोडिने
- स्थानीय स्तरमा रहेका परम्परागत सिपहरूको पहिचान, प्रमाणीकरण तथा प्रवर्द्धन हुने
- वैदेशिक रोजगारीबाट हासिल गरेको अनुभव र सिपको खोजी, प्रमाणीकरण तथा उपयोग हुने वातावरण सृजना हुने
- खोज, नवप्रवर्तन तथा उद्यमशीलतामा अभिवृद्धि भएको हुने
- उत्पादनशील, रोजगारी, स्व-रोजगारी र जीविकोपार्जनका अवसरमा वृद्धि हुने ।
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिपका क्षेत्रमा सार्वजनिक, निजी तथा सामुदायिक सहभागितामा लगानी अभिवृद्धि हुने
- स्थानीय रैथाने सिपहरूको प्रवर्द्धन भएको हुने

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)					जम्मा	जिम्मेवार तह
			१	२	३	४	५		
१	बहुप्राविधिक शिक्षालय स्थापनाका लागि सहजिकरण	वटा				१	१		
२	प्राविधिक धार सञ्चालन र सञ्चालन भएका विद्यालयमा प्रयोगशाला व्यवस्थापन सहयोग	विद्यालय	१	१	२	२	२		स्थानीय तह
३	सामुदायिक विद्यालयमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन तथा सञ्चालन भएका विद्यालयमा थप विषय सञ्चालनका प्रोत्साहन, आवश्यक समन्वय र सहजिकरण	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		स्थानीय तह
४	छोटो अवधिका सिपमूलक तालिमहरू सञ्चालन	वटा	४	४	४	८	८		विद्यालय
५	प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षा सम्बन्धी पालिका स्तरीय नीतिको तर्जुमा	पटक		१					स्थानीय तह
६	युवा लाई खोज र नवप्रवर्तनका लागि प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन	संख्या		५	५	५	१०	२५	संघ र स्थानीय
७	प्राविधिक शिक्षा अध्ययन गरेका युवाहरू लाई उद्यमशीलता विकासको लागि सहयोग	संख्या		५	५	५	१०	२५	स्थानीय तह
८	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम प्रदायक संस्थाहरूको अनुगमन, नियमन र व्यवस्थापन	निरन्तर							स्थानीय तह
९	प्राविधिक धार सञ्चालन भएका विद्यालयमा पढ्दै सिक्दै र कमाउँदै गर्नका लागि पालिकाबाट अनुदान	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	स्थानीय तह
१०	प्राविधिक शिक्षा अध्यापनरत प्रशिक्षक र सहायक प्रशिक्षक लाई सीप विकास तालिमको व्यवस्था					१		१	संघ, स्थानीय तह

परिच्छेद ४ अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरू

४.१ शैक्षिक समता तथा समावेशिकरण

४.१.१ परिचय

नेपालमा विभिन्न भाषिक, सांस्कृतिक तथा जातजातिगत समुदायको बसोबास रहेको छ । यसरी बसोबास रहेका समुदायको विविधता लाई एकातिर पहिचान र सामर्थ्यको रूपमा लिने गरिएको देखिन्छ भने अर्को तर्फ ऐतिहासिक रूपमा यही भिन्नताका आधारमा सामाजिक विभेद र वञ्चितकरणमा परेका समुदाय पनि छन् । यस्ता समुदायहरू सामाजिक, ऐतिहासिक, आर्थिक तथा शैक्षिक वञ्चितकरणमा पर्न गइ अहिलेसम्म पनि यस्तो वञ्चितकरणको असर कुनै न कुनै रूपमा देखिने गरेको छ । जसको प्रभाव शैक्षिक पहुँच, सहभागिता र नतिजामा परिरहेको देखिन्छ । त्यसैगरी विभिन्न किसिमको अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू तथा कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकाहरूमा शिक्षाको पहुँच पुऱ्याइ सहभागी बनाउन थप प्रयास आवश्यक देखिन्छ । यसर्थ शिक्षामा विविधता, समता र समावेशिताको प्रवर्धन गर्नु आवश्यक छ ।

शिक्षा पाउनु सबै बालबालिकाको नैसर्गिक अधिकार हो । नेपालको संविधानको धारा ३१ ले यो अधिकारलाई स्थापित गरेको छ । सबै वर्ग र क्षेत्रका बालबालिकाको सामाजिक न्याय, पहुँच र प्रतिनिधित्वका लागि समावेशी शिक्षा आजको उपयुक्त र सान्दर्भिक मुद्दा बनेको छ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी महासन्धि, २००६ को धारा २४ ले अपाङ्गता भएका बालबालिकाले अन्य बालबालिकासँगै समान आधारमा समावेशी शिक्षा पाउने अधिकारलाई सुनिश्चित गरेको छ । समावेशी शिक्षा भन्नाले विभिन्न भाषाभाषी, वर्ग, क्षेत्र र अपाङ्गता भएका बालबालिकाले हाँसै, खेल्दै घर नजिकैको विद्यालयमा जाने, समान आधारमा सबै बालबालिकासँगै सिक्न पाउने वातावरण सिर्जना गर्नु नै हो । यस पद्धतिले बालकेन्द्रित शिक्षामा जोड दिन्छ । बालबालिकाको रुचि, क्षमता र वैयक्तिक आवश्यकताका आधारमा उनीहरूलाई सुहाउँदो शिक्षा अरू बालबालिकासँगै उपलब्ध गराउने कार्य समावेशी शिक्षा हो । यस कार्यलाई सबैका लागि शिक्षा भन्ने बहुचर्चित शिक्षा अभियानले पनि अङ्गीकार गरेको छ ।

अवसर पाएमा सबै बालबालिकाले पढ्न र सिक्न सक्छन् भन्ने मान्यताका साथ समावेशी शिक्षाले अरू थप बहिष्करण हुनबाट रोक्छ र समाजसँगै हुर्कने, बढ्ने र पढ्ने एवं प्रतिस्पर्धी बन्ने अवसर उपलब्ध गराउने नयाँ उपायहरू सुझाउँछ । विविध वर्ग, क्षेत्र, लिङ्ग, क्षमता, आर्थिक-सामाजिक परिवेशका बालबालिकालाई एउटै कक्षामा राखी शिक्षा दिँदा बालबालिकाले एकले अर्कोबाट सिक्ने मौका पाउँछन् र एकले अर्काको सम्मान, कदर गर्न सिक्दछन् । नेपाल सामाजिक सांस्कृतिक रूपमा विविधता भएको मुलुक हो । यहाँ विभिन्न भाषिक, सांस्कृतिक तथा जातजातिगत समुदायहरूको बसोबास छ । विविधताको सम्मान र समता तथा समावेशिताको अभिवृद्धि गरी शिक्षामा सबैको सहज पहुँचसहित अर्थपूर्ण सहभागिता कायम गर्न र सिकाइ सुनिश्चित गर्नका लागि यसका कारण तथा बाधाहरू पहिचान गरी ती बाधाहरू हटाउनु आवश्यक छ ।

४.१.२ वर्तमान अवस्था

नेपालको शिक्षामा बालिका तथा महिलाहरू र अपाङ्गता भएकाहरूका लागि केही विशेष प्रबन्ध स्वरूप वि.स. २००४ सालमा छात्राहरूका लागि छुट्टै विद्यालय पद्मकन्या विद्याश्रमको स्थापना र वि.स. २०२१ मा लेबोरेटरी स्कुलमा दृष्टिविहीन बालबालिकाका लागि एकीकृत विद्यालय शिक्षा प्रारम्भ भइ हाल सम्म सञ्चालित छ । शिक्षा नियमावली २०२८ अनुरूप २०३० सालमा विशेष शिक्षा परिषद् गठन भइ अपाङ्गता भएकाहरूको शिक्षाका लागि सरकारबाट औपचारिक संस्थागत थालनी भएको पाइन्छ ।

समतामूलक एवं समावेशी शिक्षाका लागि नेपालले अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि समतामूलक अवसर सुनिश्चित गर्ने सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय प्रामाणिक नियमहरू सन् १९९३, एसिया तथा प्रशान्त क्षेत्रका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको दशक सन् १९९३-२००२, सालामान्का घोषणा सन् १९९४, तथा महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने महासन्धि १९७९ तथा संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी महासन्धि सन् २००६ आदिमा प्रतिबद्धता जनाएको छ । यी सम्पूर्ण महासन्धि एवं घोषणाहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्ति लगायत विशेष शिक्षाको आवश्यकता भएका सबै लाई शिक्षाको मूलधारमा समावेश गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिएका छन् ।

नेपालको संविधानले आधारभूत तहको शिक्षा लाई नागरिकको मौलिक हकको रूपमा लिदै आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क हुने र अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकले कानून ऐनबमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने हक हुने र नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदाय लाई कानून ऐनबमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने हक हुने व्यवस्था गरेको छ । विद्यालय शिक्षामा समता र समावेशीकरणका लागि सूचकसहितको एकीकृत समता रणनीति २०७१ कार्यान्वयनबाट वञ्चितकरणमा परेका बालबालिकाहरू लाई थप सहयोग सहितको शैक्षिक अवसरको व्यवस्था गरिएको छ । कोहलपुर गाउँपालिकाले अपाङ्गता भएका बालबालिका, छात्रा, दलित, जनजाति समुदायका बालबालिकाहरू लाई छात्रवृत्ति र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा प्राथमिकता एवम् आरक्षणको व्यवस्थाले यस समूहका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच र सहभागिता बढाउन मद्दत पुगेको देखिन्छ । श्रोत कक्षा, विशेष विद्यालय तथा समावेशी विद्यालयबाट समेत अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूले शिक्षामा अवसर पाइरहेका छन् । २०७८ सालको जनसङ्ख्या अनुसार भूमे गाउँपालिकामा ४.७ प्रतिशत अपाङ्गता भएकाको जनसङ्ख्या छ । जसमध्ये महिला ४.१ र पुरुष ५.४ प्रतिशत छन् ।

दिवा खाजा, निःशुल्क पाठ्यपुस्तक, छात्रा तथा सीमान्तकृत बालबालिकाहरू लाई लक्षित गरी आवासीय छात्रवृत्ति, विद्यालय तहमा लैङ्गिक समताका लागि महिला शिक्षकको व्यवस्था, विद्यालय नर्स आदि कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरिए तापनि अझै विद्यालय शिक्षामा समता र समावेशिता कायम गर्न सकिएको छैन ।

भूमे गाउँपालिकामा अनाथ घरेलु हिंसा पीडित, द्रन्ध्रपीडित, सहिद परिवार, बेपत्ता घाइते , अपाङ्गता सबै किसिमका बालबालिकालाई शिक्षाको मूलधारमा ल्याउनका लागि गाउँपालिकाले विभिन्न कामहरू गरिरहेको छ । छात्रवृत्ति, अपाङ्गमैत्री विद्यालय, बालमैत्री विद्यालय, दिवा खाजालगायतका कामहरू गाउँपालिकाले गरिरहेको छ । तर पनि समावेशी शिक्षाको हकमा धेरै काम गर्न बाँकी छ । यस पालिकामा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूका लागि श्रोत विद्यालयको व्यवस्थापन हुन नसक्दा अहिले पनि शिक्षाको मूलधारमा पुग्न सकेको देखिदैन ।

विद्यालय बाहिर रहेका, बिचैमा विद्यालय छाडि तह पुरा नगर्ने, अपेक्षित शैक्षिक उपलब्धि प्राप्त गर्न नसकेका हरूलाई सम्बोधन गरी समता तथा समावेशिता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक देखिएको छ । विद्यालयमा शिक्षामा कमजोर वर्गको समतामूलक पहुँच र गुणस्तर सुनिश्चित गर्न, विशेष सुविधाको आवश्यकता पर्ने बालबालिकाहरूलाई सिकाइका लागि आवश्यक पर्ने सहयोग गर्ने प्रणाली प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु, सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूका लागि

विशेष शिक्षाको सुनिश्चितता गर्नु, विद्यालयका पूर्वाधारहरूलाई छात्रामैत्री र अपाङ्गमैत्री बनाउनु र श्रोत कक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा प्रभावकारीता अभिवृद्धि गर्नु यस क्षेत्रमा देखिएका मुख्य चुनौतीका विषयहरू हुन्।

नेपालको संविधानमा कमजोर वर्गका बालबालिकाहरूलाई आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा निःशुल्क तथा अपाङ्गता बालबालिकाहरूलाई निःशुल्क उच्च शिक्षा प्रदान गर्ने व्यवस्था छ। छात्रा र दलित एवम् सीमान्तकृत बालबालिकाहरूका लागि छात्रवृत्ति प्रदान गर्नु, विद्यालय एवम् कक्षाकोठामा विविधता व्यवस्थापनको पाटो सशक्त बन्दै जानु, गाउँपालिकाले कमजोर वर्गको शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउनका लागि खेल्दै गरेको भूमिका, शिक्षक लगायत हरेक पेसामा आरक्षणको व्यवस्था लागु गरिनु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन्।

४.१.३ लक्ष्य

- शिक्षामा सबै वर्ग, क्षेत्रका बालबालिकाको सामाजिक न्याय, पहुँच र प्रतिनिधित्वका लागि आर्थिक, सामाजिक तथा शारीरिक रूपमा कमजोर बालबालिकाहरूको पहुँच अभिवृद्धि गरी उनीहरूलाई सशक्त, स्वतन्त्र र मर्यादित जीवन यापन गर्न सक्षम बनाउने

४.१.४ उद्देश्य

- महिला, दलित, जनजाति, लोपोन्मुख समुदाय, अपाङ्गताभएका, कठिन भौगोलिक अवस्थामा रहेका, जोखिममा परेका, आर्थिक रूपले विपन्न, द्वन्द्व प्रभावित तथा सामाजिक कारणले वञ्चितमा परेका व्यक्तिहरूलाई शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउनु,
- लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको सिकाइमा सहभागिता वृद्धि गरी गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु
- विविधता, समता एवम् समावेशी शिक्षाका मूल्य, मान्यता अनुकूल गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्ने जनशक्तिको दक्षता र सक्षमता सुनिश्चित गर्नु
- शैक्षिक सुशासनका लागि विद्यमान संरचनालाई जवाफदेही बनाउनु,
- पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलगायत समग्र शैक्षिक प्रणालीमा विविधता, समता तथा समावेशीता अभिवृद्धि गरी विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउनु,
- विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ नहुने सुनिश्चितता गर्नु।

४.१.५ रणनीतिहरू

- विद्यालय सिकाइका लागि आवश्यक भौतिक तथा शैक्षिक अवस्थाहरू पूरा गरी अपाङ्गतामैत्री तथा लैङ्गिकमैत्री बनाउने र यसका लागि बालमैत्री विद्यालय प्रारूप तथा निर्धारित सिकाइका लागि आवश्यक पूर्वाधार पूरा गर्ने।
- घरधुरी सर्वेक्षण गरी बालबालिकाहरूको अवस्था तथा आवश्यकता पहिचान गरी सोअनुसार पहुँच र सहभागिताको प्रबन्ध मिलाइने
- सबै विद्यालयमा लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक अवस्था तथा शैक्षिक वातावरणको विकास गरी विशेष लक्षित समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई शिक्षा उपलब्ध गराइने
- विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ नहुने वातावरणको सृजना गरिने

- आवश्यकतामा आधारित वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रमका विभिन्न नमुनाहरूको विकास गरी पहुँच सुनिश्चित गरिने
- बालबालिकाहरूमा सामाजिक, मानसिक र शारीरिक कारणले गर्दा हुने समस्याहरूको समाधान गर्न विज्ञ मनोचिकित्सकहरू मार्फत विद्यार्थी मनोपरामर्श तथा सचेतना सेवा उपलब्ध गराउन शिक्षण सिकाइमा स्थानीय भाषा, संस्कृति, भूगोल, इतिहास, ज्ञान तथा सिप समावेश गरिने
- आवश्यकताअनुसार पोसाक, स्टेशनरी तथा सिकाइ सामग्रीका लागि छात्रवृत्ति उपलब्ध गराइने
- सिकाइ क्रियाकलापलाई सहभागितामूलक बनाई विद्यार्थीका आवश्यकतालाई सम्बोधन गरिने
- विद्यालयमा अभिभावकको सहभागिता बढाइने
- शिक्षण गर्ने सिपयुक्त जनशक्तिको व्यवस्था गरिने
- समुदाय, सामुदायिक अध्ययन केन्द्र, गैर सरकारी सङ्घ संस्था, निजी क्षेत्र र विद्यालयहरूको सहभागितामा बालबालिकाहरूको शिक्षा पाउने हक सुनिश्चित गर्ने
- महिनावारीको कारण छात्राहरूले कक्षा छोड्ने दर घटाउन सबै छात्राहरूलाई पुग्ने गरी घरमा लिने र विद्यालयमा उपलब्ध हुने गरी सेनेटरी प्याडको भरपर्दो व्यवस्था गर्ने ।

४.१.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:

विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागितासहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित भएको हुने छ ।

प्रमुख नतिजा:

- महिला, दलित, जनजाति, लोपोन्मुख समुदाय, अपाङ्गता भएका, कठिन भौगोलिक अवस्थामा रहेका, जोखिममा परेका, आर्थिक रूपले विपन्न, द्वन्द्व प्रभावित तथा सामाजिक कारणले वञ्चितमा परेका सबै बालबालिकाहरूले शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर पाउने,
- लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको सिकाइमा सहभागिता वृद्धि भई गुणस्तर सुधार हुने,
- विविधता, समता एवम् समावेशी शिक्षाका मूल्य, मान्यता अनुकूल गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्ने जनशक्तिको दक्षता र सक्षमता सुधार हुने,
- शैक्षिक सुशासनका लागि विद्यमान संरचनाहरू जवाफदेही हुने,
- पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलगायत समग्र शैक्षिक प्रणालीमा विविधता, समता तथा समावेशीता अभिवृद्धि हुने,
- सबै विद्यालयहरू बालमैत्री हुने ।

शैक्षिक समता तथा समावेशिकरणका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा	
१	स्थानीय तहहरूमा जोखिममा परेका बालबालिका तथा व्यक्तिको तथ्याङ्क वडा वाल संरक्षण समिति तथा गाउँ वाल संरक्षण समिति मार्फत सङ्कलन गरी उनिहरूको अवस्था, सिकाइ आवश्यकता पहिचान गर्ने संयन्त्र विकास गर्ने र सहयोग गर्ने ।	पटक	१	१	१	१	१	५	स्थानीय तह
२	विद्यालय बाहिर रहेका तथा शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित हुनका कारण पहिचान गरी वैयक्तिक आवश्यकता अनुसारको वैकल्पिक शैक्षिक कार्यक्रमहरू तथा सहायता पद्धति तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गराउने ।	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	स्थानीय तह
३	विद्यालय बाहिर रहेको सबै बालबालिका लाई विद्यालय भित्र ल्याउन तथा अध्ययनमा निरन्तरताको सुनिश्चित गर्न जनसहभागिता सहितको कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	विद्यालय, स्थानीय तह
४	विशेष लक्षित समूहका विद्यार्थीहरूको आवश्यकता र सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम तथा अवसर लागतसँग तादम्य गरी छात्रवृत्ति दिने व्यवस्था मिलाउने	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		विद्यालय, स्थानीय तह, संघ
५	सबै आधारभूत विद्यालयहरूमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, पानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर, शौचालय जस्ता भौतिक तथा शैक्षिक पूर्वाधार कार्यगत सीमितता/अपाङ्गता एवं लैङ्गिकमैत्री बनाउने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		विद्यालय, स्थानीय तह, संघ
६	बालबालिका लाई अध्ययनको निरन्तरताका लागि दिवा खाजा व्यवस्था लगायतका विभिन्न प्रोत्साहनको व्यवस्था गर्दै बालकेन्द्रित शिक्षण, बालमैत्री शैक्षणिक वातावरण, शिक्षक विद्यार्थीबिच सुमधुर सम्बन्ध विकास, सिकाइमुखी शिक्षण पद्धति, कक्षाकोठा, सम्मानपूर्ण व्यवहार जस्ता उपायहरूको अवलम्बन गर्ने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		विद्यालय, स्थानीय तह

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा	
७	शिक्षकहरू लाई समावेशी शिक्षा र लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धि तालिम दिने	पटक		१	१	१	१	४	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
८	पाठ्यक्रम तथा सिकाइ सामग्री लाई अपाङ्गमैत्री तथा लैङ्गिक उत्तरदायी बनाउदै सबै बालबालिकाको सिकाइ सुनिश्चित गर्ने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		स्थानीय तह, संघ
९	आजीवन सिकाइ तथा निरन्तर शिक्षाका सहभागीहरूको आवश्यकता अनुसारको सिकाइ सहजीकरण सामाग्रीको व्यवस्था गर्ने तथा कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहका शैक्षिक व्यवस्थापक तथा सहजकर्ताहरूको क्षमता विकास गर्ने ।	पटक		१		१		२	स्थानीय तह
१०	पाठ्यक्रम लाई स्थानीय भाषा, संस्कृति, भूगोल, इतिहास, ज्ञान तथा सिप समावेश गर्ने र सिकाइ लाई जीवनोपयोगी सिपसँग आबद्ध गर्ने ।	पटक	१	१	१				स्थानीय तह, संघ
११	स्थानीय तहबाट आधारभूत शिक्षाका उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरू लाई विद्यालय भर्ना गर्ने व्यवस्था मिलाई अनिवार्य शिक्षा सुनिश्चित भएको सार्वजनिक घोषणा गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।	पटक				१			
१२	विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ नहुने सुनिश्चित गर्न यस सम्बन्धि शिक्षा तथा संयन्त्र स्थापना गर्ने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		विद्यालय, स्थानीय तह
१३	पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री, विद्यालय वातावरण तथा सिकाइ प्रकृया लाई समता र समावेशिताका दृष्टिले परीक्षण तथा सुधार गर्ने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		संघ, स्थानीय तह
१४	जोखिममा परेका बालबालिका पहिचान गरि विद्यालयमा ल्याएर विभिन्न प्रोत्साहन मार्फत विद्यालयमा टिकाउने	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		विद्यालय, स्थानीय तह, प्रदेश, संघ

४.२ दिवा खाजा सहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम

४.२.१ परिचय

विद्यालयमा पहुँच बढाउन होस अथवा विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर माथि उठाउन विद्यालय स्वास्थ्य र पोषणको एकदमै महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ र यो बालबालिकाको विकास र सिकाइसँग प्रत्यक्ष जोडिएको हुन्छ । विद्यालयमा स्वास्थ्य र पोषणको अवस्था राम्रो भएमा बालबालिका लाई सिकाइ सहभागिता बढाउन र उपलब्धि सुधार गर्न सहयोग गर्दछ । विद्यालयमा आधारित स्वास्थ्य र पोषण सम्बन्धी कार्यक्रमहरूले विद्यार्थी भर्ना तथा टिकाउदर बढाउन र अनुपस्थित हुने तथा बिचैमा विद्यालय छोड्ने दर घटाउन योगदान गरी सिकाइ उपलब्धि सुधार गर्न सहयोग गर्दछ ।

नेपालको संविधानले प्रत्याभूत गरेको शिक्षा, स्वास्थ्य र खाद्य सम्बन्धी अधिकारहरू खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी कानून, राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति २०७६, राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, बालबालिका सम्बन्धी कानून इत्यादिले बालबालिकाको स्वास्थ्य, पोषण तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी अधिकार स्थापित गरेको छ ।

४.२.२ वर्तमान अवस्था

नेपालमा सन १९७४ देखि छानिएका जिल्लाका प्राथमिक विद्यालयमा विश्व खाद्य कार्यक्रमको खाद्यान्न अनुदानमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम प्रारम्भ भएकोमा विभिन्न चरण र मात्रामा हालसम्म सञ्चालन हुदै आएको छ । हाल सामुदायिक विद्यालयमा पूर्व प्राथमिक देखि ६ कक्षा सम्मका सबै विद्यार्थीहरू लाई दिवाखाजाको व्यवस्था गरिएको छ । दिवा खाजाले शिक्षा, स्वास्थ्य पोषण र सामाजिक सुरक्षाको दृष्टिकोणले केही महत्वपूर्ण उपलब्धिहरू हासिल गरेको अध्ययन तथा विश्लेषणहरूले देखाएका छन् । यद्यपि नीति तथा नियामक ढाँचा, सङ्गठनात्मक संरचना तथा समन्वय र कार्यक्रम डिजाइन तथा कार्यान्वयनको अवस्था भने सन्तोषजनक देखिदैन । अपर्याप्त बजेटका बाबजुद दिवा खाजा लाई स्थानीय उत्पादनसँग जोड्न सकेमा आवश्यक बृहत् तथा सूक्ष्म पौष्टिक तत्व समावेश भएका बहु मेनुहरू स्थानीय स्तरमै तयार गर्न सकिन्छ ।

४.२.३ लक्ष्य

- उपलब्धिमा सुधार गर्नका लागि सिकाइमा सहभागिता बढाउन स्वास्थ्य र पोषणको अवस्थामा सुधार ल्याउने ।

४.२.४ उद्देश्य

- बालबालिका लाई स्वस्थ एवं पोषणयुक्त पौष्टिक खाना प्राप्तिको सुनिश्चितता गर्नु ।
- स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवाहरूको गुणस्तर वृद्धि गरी बालबालिकाको पोषण, स्वास्थ्य र सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्नु ।

४.२.५ रणनीतिहरू

- दिवा खाजा कार्यक्रमलाई क्रमशः विस्तार गर्दै आधारभूत तहसम्मका सम्पूर्ण बालबालिका लाई विद्यालयमा खाजा उपलब्ध गराउने र अभिभावकको संलग्नतामा माध्यमिक तहसम्मका विद्यार्थीका लागि खाजाको प्रबन्ध गर्ने ।
- दिवा खाजाको लागि विद्यालयमा आवश्यक पर्ने विभिन्न सुविधाहरू विस्तार गर्ने ।

- विद्यालयमा विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सफाइ सामग्रीसहित आवश्यक सङ्ख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलगअलग शौचालय तथा युरिनल, किशोरीहरूका लागि चेन्ज रुम, प्रयोग भइसकेका सामग्री व्यवस्थापन, हात धुने ठाउँ, स्वच्छ खानेपानी, कक्षाकोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाइको प्रबन्ध र घेरबारको व्यवस्था गर्ने ।
- विद्यालयहरूमा प्राथमिक उपचार किट, बालबालिकाहरूको आवधिक स्वास्थ्य जाँच, जुकाको औषधि तथा सूक्ष्म पोषकतत्त्व प्रदायक भिटामिन ए तथा आइरन फोलिक एसिड आदिको वितरण र छात्राहरूका लागि महिनावारी स्वच्छताका लागि स्यानिटरी प्याड वितरणलाई स्वास्थ्य क्षेत्रको सहकार्यमा नियमित र प्रभावकारी बनाउने ।
- दिवा खाजाको लागि स्थानीय उत्पादनमा आधारित वस्तुहरूलाई प्राथमिकता दिने ।
- दिवा खाजा सहितको स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रमको स्थायित्व र दिगोपनको लागि तीनै तहका सरकारहरूसँग साझेदारी विकास, निजी सार्वजनिक साझेदारी, अभिभावकहरूको सहभागिता, विकास साझेदारहरूको सहयोगका लागि आवश्यक सहयोगी वातावरण तथा संयन्त्रको विकास गर्ने ।
- दिवा खाजालगायत स्वास्थ्य, पोषण तथा सरसफाइ र स्वच्छतासम्बन्धी कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन साधन, संयन्त्र र प्रक्रियामा पुनरावलोकन गरी थप प्रभावकारी बनाउने ।
- विद्यालयमा करेसाबारी निर्माण गर्ने ।

४.२.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:

- विद्यालयमा अध्ययन गर्ने सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार, मनोसामाजिक कुशलतामा अभिवृद्धि तथा सिकाइमा सुधारसहित सुरक्षित तथा रमाइलो सिकाइ वातावरणमा पूर्ण पहुँच तथा सहभागिता भएको हुने ।

प्रमुख नतिजा:

- प्रारम्भिक बालविकासदेखि आधारभूत तह कक्षा ८ सम्मका सामुदायिक विद्यालयका सबै बालबालिकाहरूले स्वस्थकर, पौष्टिक र स्थानीय उत्पादनमा आधारित दिवा खाजा स्थानीय तह मार्फत विद्यालयबाट प्राप्त हुनेछ ।
- विद्यालयमा विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सफाइ सामग्रीसहित आवश्यक सङ्ख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलगअलग शौचालय तथा युरिनल, किशोरीहरूका लागि चेन्ज रुम, प्रयोग भइसकेका सामग्री व्यवस्थापन, हात धुने ठाउँ, स्वच्छ खानेपानी, कक्षा कोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाइको प्रबन्ध र घेराबारको व्यवस्था हुनेछ ।
- विद्यालयहरूमा प्राथमिक उपचार किट वितरण तथा प्रतिस्थापन, बालबालिकाहरूको आवधिक स्वास्थ्य जाँच, भिटामिन ए र आइरन फोलिक, जुकाको औषधि तथा सूक्ष्म पोषक तत्व वितरण र किशोरीहरूका लागि महिनावारी स्वच्छताका लागि स्यानिटरी प्याडको नियमित वितरण हुनेछ ।

दिवा खाजा सहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रमका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						कैफियत	
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी मापदण्ड एवम् कार्यान्वयन ढाँचा विकास	पटक		१					१	
२	विद्यालय तथा स्थानीय तहका लागि दिवा खाजा, स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन	निरन्तर	१	१	१	१	१	१	५	
३	दिवा खानाका लागि भान्सा तथा भण्डार, भाँडावर्तन तथा आवश्यक सामग्रीको प्रबन्ध	निरन्तर	१	१	१	१	१	१	५	
४	स्वस्थकर तथा पौष्टिक दिवा खाजाको प्रबन्ध	निरन्तर	१	१	१	१	१	१	५	
५	तालिम प्रचार-प्रसार मेनु तयारी र आवधिक अन्य क्षमता अभिवृद्धि क्रियाकलाप	निरन्तर	१	१	१	१	१	१	५	
६	दिवा खाजाका लागि चाहिने खाद्य सामग्री आपूर्तिमा भाग लिने स्थानीय कृषि सहकारी, किसान समूहलाई तालिम तथा सहयोग	पटक		१				१	२	
७	कार्यक्रमको प्रभावकारिता, कार्यकुशलता तथा प्रति एकाइ लागतको अध्ययन तथा तथा विभिन्न मोडालिटीहरूको अध्ययन	पटक		१					१	
८	विद्यालयमा विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सफाइ सामग्रीसहित आवश्यक सङ्ख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलगअलग शौचालय तथा युरिनल, किशोरीहरूका लागि चेन्ज रुम, प्रयोग भइसकेका सामग्री व्यवस्थापन, हात धुने ठाउँ, स्वच्छ खानेपानी, कक्षाकोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाइको प्रबन्ध र घेराबारको व्यवस्था	निरन्तर	१	१	१	१	१	१	५	
९	कक्षा ६ देखि १२ सम्मका किशोरीहरूलाई महिनावारी स्वच्छताको लागि स्यानिटरी प्याडको व्यवस्था	निरन्तर	१	१	१	१	१	१	१	

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)					जम्मा	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१०	आवधिक स्वास्थ्य जाँच, जुकाको औषधि र सूक्ष्म पोषकतत्व प्रदायक ट्याब्लेटहरू (भिटामिन ए र आइरन, फोलिक एसिड आदि प्रदान)	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	
११	विद्यालयलाई प्राथमिक उपचारको किट प्रदान तथा प्रतिस्थापन	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	
१२	विद्यालयमा स्वास्थ्य, सरसफाइ तथा स्वच्छता, पोषण र किशोरीहरूका लागि महिनावारी स्वच्छतासम्बन्धी शिक्षा	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	
१३	बालविकासमा पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था	निरन्तर							
१४	आधारभूत विद्यालयमा विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम र दिवा खाजाको प्रबन्ध	निरन्तर	√	√	√	√	√		

४.३ आपत्कालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा

४.३.१ परिचय

प्राकृतिक प्रकोप, युद्ध, द्वन्द्व, महामारी जस्ता विपद्को अवस्थामा पनि बालबालिकाको सिक्न पाउने अधिकारलाई संरक्षण गर्दै सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक उपाय सहितका शैक्षिक कार्यक्रमलाई आपत्कालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाको रूपमा लिने गरिन्छ। यसको मूल उद्देश्य विभिन्न कारणले उत्पन्न सङ्कटकालीन अवस्थामा बालबालिका लगायत शिक्षा संग सम्बद्ध व्यक्तिहरूको जीवन रक्षा, प्रकोपबाट सिर्जित सङ्कटको व्यवस्थापन, सामाजिक द्वन्द्व तथा हिंसा र दुरुपयोगबाट बालबालिकालाई सुरक्षित राख्नुका साथै समग्र शिक्षा क्षेत्रलाई निर्वाह रूपमा क्रियाशील हुने गरी शैक्षिक कार्यक्रमहरूको तयारी तथा सञ्चालन गर्नु हो। आपत्कालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाको अवधारण बालअधिकारको रूपमा स्वीकार गरिएको छ। यसमा प्राकृतिक प्रकोप जोखिम न्यूनीकरण, महामारी, युद्ध, द्वन्द्व व्यवस्थापन आदि कुराहरू समावेश गरिन्छ।

नेपालको वर्तमान संविधानले बालबालिकामाथि हुने सबै किसिमका विभेद सजाय र दुराचारलाई निषेध गरेको छ। अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ तथा नियमावली २०७७ ले छात्रवृत्ति, दिवा खाजा, सुविधा विहीनका लागि विशेष सहयोग, मातृभाषामा शिक्षा पाउने अधिकार उल्लेख गरेको छ। विद्यालय शान्ति क्षेत्र, राष्ट्रिय कार्य ढाँचा र कार्यान्वयन निर्देशिका २०६८ ले विद्यालयलाई सशस्त्र गतिविधि र हिंसाबाट मुक्त गर्ने, दलगत राजनीतिक हस्तक्षेपबाट मुक्त राख्ने, भेदभाव दुर्व्यवहार र शोषणबाट मुक्त राख्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ।

४.३.२ वर्तमान अवस्था

नेपालमा विभिन्न समयमा देखिएका ठुला तथा साना विपद्हरूले शिक्षा लाई प्रभावित पारिरहेको देखिन्छ। भूकम्प, बाढी पहिरो जस्ता प्राकृतिक विपद्को सामाना गरिरहेको अवस्थामा कोभिड १९ को विश्वव्यापी महामारीले ठुलो शैक्षिक क्षति गरेको देखिन्छ। यस्ता विपद्को समयमा शिक्षाका वैकल्पिक उपाय सहित शिक्षा लाई निरन्तरता दिनु जरुरी छ। शिक्षा लाई विपद्को समयमा निरन्तरता दिनका लागि सिकाइ सहजिकरण निर्देशिका २०७७, विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी आकस्मिक कार्ययोजना २०७७, विद्यालय सञ्चालन कार्यढाँचा, पाठ्यवस्तु समायोजन ढाँचा २०७७, एस इ इ नतिजा प्रकाशन तथा प्रमाणीकरण कार्यविधि २०७७ अनुसार शिक्षाका क्रियाकलापहरू लाई निरन्तरता दिएको देखिन्छ। भूमे गाउँपालिका रूकुम पूर्वले कोभिड-१९ तथा अन्य महामारीको अवस्थामा शिक्षण सिकाइलाई निरन्तरता दिन विभिन्न माध्यमको प्रयोग गरेको थियो। विभिन्न माध्यमको प्रयोग गरेर शिक्षालाई निरन्तरता दिएको भएतापनि यसले विभिन्न चुनौतीहरू झेलनुपरेको देखिन्छ। आपत्कालीन अवस्थामा लागु गरीने पाठ्यवस्तु, छुट्टै योजना बनाउने की योजनाको हरेक अङ्गमा यस लाई समावेश गर्ने, योजना तत्कालीन बनाउने कि दीर्घकालीन, योजनामा सङ्कटका कुनकुन पक्षलाई समावेश गर्ने, अनुमान गर्न नसकिने, घटनालाई योजनामा कसरी समेट्ने आदि यसका थप चुनौतीहरू रहेका छन।

यसैगरी नेपालको संविधानले सबैलाई अनिवार्य, तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा र माध्यमिक तह सम्म निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्था र बालबालिकामाथि हुने सबै किसिमका विभेद सजाय र दुराचारलाई निषेध, अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ तथा नियमावली २०७७ ले छात्रवृत्ति, दिवा खाजा, सुविधा विहीनका लागि विशेष सहयोग, मातृभाषामा शिक्षा पाउने अधिकार उल्लेख गरेको छ । विद्यालय शान्ति क्षेत्र ,राष्ट्रिय कार्य ढाँचा र कार्यान्वयन निर्देशिका २०६८ ले विद्यालयलाई सशस्त्र गतिविधि र हिंसाबाट मुक्त गर्ने, दलगत राजनीतिक हस्तक्षेपबाट मुक्त राख्ने , भेदभाव दुर्व्यवहार र शोषणबाट मुक्त राख्ने नीतिगत व्यवस्था आदि अवसरहरू रहेका छन ।

४.३.३ लक्ष्य

विपद्को अवस्थामा बालबालिकाको शिक्षालाई निरन्तरता दिई उनीहरूको शारीरिक, मानसिक र बौद्धिक विकासमा सहयोग पुऱ्याउने

४.३.४ उद्देश्य

- औपचारिक तथा अनौपचारिक शिक्षाको माध्यमबाट सम्भावित विपद्को पूर्व सावधानी र तयारीको वातावरण तयार गर्नु
- सम्भावित विपद्को व्यवस्थापन तथा उत्थानशीलता प्रणाली विकासको लागि भौतिक, मानवीय तथा आर्थिक स्रोतको तयारी गर्नु
- विपद् व्यवस्थापन प्रतिकार्यको संयन्त्र र कार्यढाँचा विकास गर्नु
- अल्पकालीन र दीर्घकालीन पुनर्स्थापना गर्नु

४.३.५ रणनीति

- विपद्को समयमा शिक्षा निरन्तरता गर्न पूर्वतयारी, व्यवस्थापन, प्रतिकार्य पुनर्स्थापनासम्बन्धी आवश्यक नीति, मार्गदर्शन तथा कार्यविधिहरू तयार गर्ने
- सम्भावित प्रकोप तथा विपद् सम्बन्धी पूर्व सावधानी, प्रकोपबाट बच्ने उपायहरूको बारेमा जानकारी तथा सिप विकास
- प्रकोपबाट शिक्षा क्षेत्रलाई जोगाउन आवश्यक तयारी
- कोभिड- १९ लगायतका महामारीबाट बच्न पूर्व सावधानी, रोकथाम तथा उपचारको आवश्यक तयारी
- महामारीका समयमा शिक्षण सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक उपायहरूको तयारी
- शिक्षा क्षेत्रमा प्रभाव पार्न सक्ने विपद् वा सङ्कटहरूको पूर्वानुमान तथा त्यसको प्रभावको मूल्याङ्कन तथा विश्लेषण
- संकटासन्नता (Vulnerability) को मूल्याङ्कनका आधारमा पूर्वानुमान तथा प्रतिकार्यको वृहत् योजना तयार गर्ने
- विद्यालय स्तरीय प्रतिकार्य योजना तयार गर्ने
- विपद् प्रतिरोधी भौतिक पूर्वाधारको निर्माण तथा पुनर्स्थापना गर्ने

- शैक्षिक सेवा निरन्तरताको लागि आवश्यक हुने यन्त्र उकरण, खाद्यान्न, पोसाक तथा अन्य राहत सामग्रीको प्रबन्ध गर्ने
- विपद् व्यवस्थापनको लागि स्थानीय तह विद्यालयको क्षमता विकास गर्ने
- विपद् तथा प्रकोप र शान्ति सुरक्षा र अधिकारको क्षेत्रमा काम गर्ने सरकारी तथा अर्धसरकारी निकायहरूबिच वडा तहसम्म समन्वय र जिम्मेवारीको संयन्त्र बनाउने
- विपद् व्यवस्थापनको राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सफल अभ्यासलाई स्थानीयकृत गर्ने
- हरित विद्यालय अभियान, जलवायु परिवर्तन, शिक्षा तथा दिगो विकास निम्ति शिक्षा जस्ता कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने

४.३.६ मुख्य उपलब्धि, क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि

- आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा पनि बालबालिकाको सुरक्षासहित शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुनिश्चित हुने

नतिजा

- विद्यालय र शिक्षा प्रणालीमा विपद् तथा प्रकोप व्यवस्थापनको लागि पूर्वतयारी, प्रतिकार्य, पुनर्स्थापना तथा पुनरूत्थान योजना तथा क्षमता विकास हुने
- भौतिक, मानवीय र आर्थिक स्रोत व्यवस्थापन सहित विद्यालय तथा शिक्षा प्रणाली उत्थानशील हुने
- विपद् तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शैक्षिक क्रियाकलापहरू निरन्तर रूपमा सञ्चालन हुने

आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)					जम्मा	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	उत्थानशीलताका लागि whole school approach का आधारमा सचेतना विकास गर्ने	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		
२	शिक्षक तथा विद्यार्थी तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	सबै विद्यालय समावेश हुने
३	स्थानीय तहमा संकटासन्नता मूल्याङ्कनका आधारमा योजना निर्माण	पटक	१						
४	निरन्तर र सुरक्षित सिकाइका लागि शिक्षक विद्यार्थी सम्मिलित कार्य समूह निर्माण र परिचालन	वटा	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार		विद्यालयले गर्ने
५	स्वास्थ्य सुविधा सहितको स्वास्थ्य शिक्षक कार्यकर्ताको व्यवस्था	जना	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार		विद्यालयको आवश्यकताको आधारमा
६	हरित, सफा, शान्त र सुरक्षित विद्यालय प्रवर्धन	वटा	सबै	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	५८	
७	आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षासँग सम्बन्धीत विभिन्न मापदण्ड, निर्देशिका तथा कार्यविधि एकीकृत गर्ने	पटक	१					१	
८	शिक्षाका सबै उपक्षेत्रमा उल्लेखित आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा	पटक	१					१	

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा	
	गर्न सकिने विधिमा वैकल्पिक उपाय सहित योजना बनाउने								

४.४ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास

४.४.१ परिचय

बालबालिकाहरू लाई विद्यालयमा भर्ना गर्न विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकास भएको हुनु पर्दछ । बालबालिका विद्यालयमा भर्ना हुनका लागि सुरक्षित विद्यालय, पढ्नका लागि कक्षाकोठा, खेल्नका लागि खेलमैदान, शौचका लागि शौचालय, सफाइ र पिउनका लागि खानेपानी जस्ता भौतिक पूर्वाधार विद्यालयका आधारभूत संरचना हुन् । एक विद्यार्थीका लागि सुविधाजनक रूपमा पठनपाठनमा सहभागी हुनको निमित्त प्रारम्भिक बालविकास तथा आधारभूत तहका प्रारम्भिक कक्षाका लागि प्रति विद्यार्थी ०.७५ वर्गमिटर र उच्च आधारभूत तह तथा माध्यमिक तहका लागि प्रति विद्यार्थी १.०० वर्गमिटर बराबरको क्षेत्रफलको मापदण्ड शिक्षा नियमावली २०५९ को नियममा तोकिएको छ ।

भौतिक पूर्वाधार विकास अन्तर्गत सुरक्षित विद्यालय, पढ्नका लागि कोठा, खेल्नका लागि खेलमैदान, चर्पी, सफाइ र पिउनका लागि स्वच्छ खानेपानी जस्ता कुराहरू पर्दछन् । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले विद्यालयहरूमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, चर्पी, पुस्तकालय, बुक कर्नर जस्ता भौतिक पूर्वाधार तयार गर्ने, विद्यालय भवन लगायत सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार विपद् जोखिमयुक्त बनाउदै सबै विद्यालयलाई सुरक्षित एवं बालमैत्री, हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने लगायतका नीतिगत व्यवस्थापन गरिएको छ ।

४.४.२ वर्तमान अवस्था

यस भूमे गाउँपालिकामा ३३ वटा सामुदायिक विद्यालयहरू रहेका छन् । यस गाउँपालिकामा २६ वटा पक्की भवन छन् । ती भवनहरूमा जम्मा १०८ वटा पक्की कक्षाकोठा रहेका छन् भने ४५ वटा कक्षाकोठा अपुग छन् केही विद्यालयहरूमा प्रधानाध्यापकको लागि बेग्लै कोठा, अलग्गै कम्प्युटर कोठा, चर्पी र खानेपानीको उचित व्यवस्था, स्टाफ कोठा, पुस्तकालय कोठा, खेलकुद तथा अतिरिक्त क्रियाकलाप कोठा तथा ल्याब कक्षाको व्यवस्था भएपनि सबै विद्यालयमा त्यसो हुन नसक्दा त्यसको उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

सङ्घीय ता कार्यान्वयन भन्दा अघि तत्कालीन जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरूमा प्राविधिक सहितको व्यवस्थापन तथा शिक्षा विभागबाटै विद्यालयमा भौतिकको काम हुने गरेको मा हाल कार्यान्वयनको जिम्मेवारी स्थानीय तहमा रहेको छ भने निर्माणको मापदण्ड सङ्घीय तह बाट हुदै आएको छ । जसबाट योजना र कार्यान्वयनमा तालमेल मिल्न सकेको छैन । विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकासका सन्दर्भमा एकरूपता नभएको अवस्थामा के कस्ता संरचनाहरू आवश्यक हुन् र ति आवश्यक पूर्वाधार निर्माणको दायित्व संघ, प्रदेश र स्थानीय तह कसले लिने हो भन्ने विषय स्पष्ट गर्नु आवश्यक देखिएको छ ।

४.४.३ लक्ष्य

- सबै विद्यालयमा बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री र सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधारको विकास गरी गुणस्तरीय शिक्षा व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नु

४.४.४ उद्देश्य

- विद्यालय शिक्षा पूर्वाधारका लागि आवश्यक मापदण्ड विकास र कार्यान्वयन गर्नु
- गुणस्तरीय र सुरक्षित पूर्वाधार विकास एवम् विस्तारका लागि पारदर्शी एवम् जवाफदेही प्रणालीको विकास गर्नु

४.४.५ रणनीतिहरू

- विद्यालय शिक्षामा सञ्चालित विद्यालयको तह र विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा आवश्यक पर्ने पूर्वाधारको पुनर्परिभाषित गरिने छ ।
- पूर्वाधार विकासका लागि विद्यार्थी सङ्ख्याको प्रक्षेपण, देशको भूगोल, हावापानी र लागतका आधारमा मापदण्ड विकास तथा अनुसरण गरिने छ ।
- विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि विकास साझेदार तथा विभिन्न संघसंस्था एवम् निकायहरूसँग स्रोत व्यवस्थापनका लागि लागत साझेदारी गरिने छ ।
- एक विद्यालयमा पूर्वाधार विकासका सबै कार्य एकैपटक निर्माण गर्नेगरी विद्यालयको सम्पूर्ण निर्माणको अवधारणा विकास तथा कार्यान्वयन गरिने छ ।
- पूर्वाधार निर्माणसँगै सुरक्षित विद्यालय एवम् वातावरणीय पक्षलाई एकीकृत प्रणालीको विकास गरी संस्थागत क्षमता विकास गरिनेछ ।
- सरोकारवाला र अन्तर सरकारबिच समन्वय, सहकार्य र साझेदारीमा विद्यमान पूर्वाधार उपयोग एवं जनशक्तिको उपयोग सम्बन्धी नीति तयार गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।
- प्रत्येक विद्यालयमा पुस्तकालय कर्मचारी सहितको अत्याधुनिक पुस्तकालय व्यवस्थापन गरिने छ।
- वडा स्तरमा नमुना विद्यालय बनाउन पहल गरिने छ।

४.४.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:

- सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधारको विकास गरी गुणस्तरीय शिक्षा व्यवस्थापनमा सहयोग भएको हुने छ ।

प्रमुख नतिजा:

- गाउँपालिकाका सबै विद्यालयहरूमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार विकास र विस्तार हुने ।
- एक विद्यालय सम्पूर्ण पूर्वाधारको अवधारणा अनुसार पूर्वाधार विकास हुने ।
- विद्यालयहरूमा अपाङ्गता एवम् छात्रामैत्री संरचना व्यवस्था हुने ।
- विद्यालयमा बनेका संरचनाहरूको सम्बर्धन तथा मर्मत सम्भारका लागि पद्धतिको विकास हुने ।
- सबै विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक पूर्वाधारको स्वरूप तथा भूमिका परिभाषित हुने ।
- भौतिक पूर्वाधारको आवश्यकता पहिचान र मापदण्ड सहितको गुरुयोजना तयार हुने ।
- पूर्वाधार विकासको लागि श्रोत र जिम्मेवारीको विन्यास सहित कार्यान्वयन प्रारूप विकास हुने ।

विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकासका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा गन्तव्य

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)					कैफियत	
			१	२	३	४	५		जम्मा
१	पूर्वाधार विकास गुरुयोजना निर्माण गर्ने	पटक	१					१	गाउँपालिका
२	विद्यालय शिक्षा अन्तर्गत विकास एवम् विस्तार गर्नुपर्ने भौतिक पूर्वाधारको र भूमिका परिभाषित गर्ने	पटक	१					१	गाउँपालिका नेपालको
३	एक विद्यालय सम्पूर्ण पूर्वाधार अनुरूप भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्ने	विद्यालय	५	७	७	७	७	३३	गाउँपालिका, संघ, स्थानीय तह, संघसंस्था
४	अपाङ्गमैत्री लैङ्गिक मैत्री संरचनाको विकास	निरन्तर							
५	विद्यालयमा बनेका संरचनाको सम्वर्धन तथा मर्मत सम्भार	विद्यालय	१०	१०	१०	१०	१०	३३	निरन्तर
६	बालविकासमा सुरक्षित तथा अपाङ्गमैत्री शौचालयको व्यवस्था, बालविकासमा बालमैत्री व्यवस्थापन, बालविकासका पूर्वाधार, पाठ्यक्रम अनुसारको सिकाइ क्षेत्र, केन्द्रको भित्री तथा बाहिरी सिकाइ तथा खेल सामग्री व्यवस्थापन गरी न्यूनतम मापदण्डमा सुधार गर्ने	वटा	५	७	७	७	७	३३	
७	आधारभूत विद्यालयको न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास	वटा	४	५	४	५	५	२३	
८	माध्यमिक विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, खानेपानी, खेलमैदान, घेराबार, शौचालय)	माध्यमिक विद्यालय	२	३	२	२	१	१०	सङ्घ र स्थानीय तह
९	उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थामा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, शौचालय, खानेपानी, खेलमैदान, घेराबार, खाजा घर आदि) विकास गर्न सहयोग गर्ने	सङ्ख्या	१	१	२	१	२		

४.५ विद्यालयमा सूचना तथा प्रविधि

४.५.१ परिचय

पछिल्लो समयमा सूचना प्रविधिको विकास र प्रयोग ह्रातै बढेको छ । सबै नागरिकहरूमा देश विकासका लागि आवश्यक ज्ञान तथा सीप विकास गराउनु र नेपाललाई विश्वव्यापी समुदायमा आबद्ध गराउनु शिक्षाको दीर्घकालीन उद्देश्य पनि रहेको छ । उसैपनि विश्वमा प्रतिस्पर्धी, श्रमबजारको माग अनुरूपको जनशक्ति उत्पादनको लागि विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा जोड दिनु अपरिहार्य छ । विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर सुधार गरी सहरी तथा ग्रामीण, सुगम तथा दुर्गम र निजी तथा सामुदायिक विद्यालयहरू बिच देखिएको शैक्षिक गुणस्तरको दुरी घटाउन एवम् विश्व ज्ञान भण्डारमा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार गरी उनीहरूको सिकाइको दायरा फराकिलो पार्न , विशेष गरी शिक्षण सिकाई क्रियाकलापमा सुधार गर्न, सिकाई सामग्रीको प्रयोगमा पहुँच बढाउन र शैक्षिक प्रशासन र व्यवस्थापनलाई सुदृढ तुल्याउन वर्तमान समयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि अपरिहार्य रहेको छ ।

नेपालको संविधान, २०७२ ले सूचनाको हकमा प्रत्येक नागरिकको आफ्नो वा सार्वजनिक सरोकारको कुनै पनि विषयको सूचना माग्ने र प्राप्त गर्ने हक हुनेछ भनि मौलिक हकमा उल्लेख गरेको छ । शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास तथा प्रयोगले सबै विद्यार्थीका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको आधारभूत पहुँच पुऱ्याई डिजिटल भिन्नता कम गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षा सिकाइको साधनका रूपमा प्रयोग गरी सिकाइ सुधार गर्ने सबैका लागि शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउने र शिक्षाको व्यवस्थापकीय तथा शासकीय पद्धतिलाई कुशल र प्रभावकारी बनाई सुशासनको प्रत्याभूतिका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई सहयोग पुऱ्याउनु पर्दछ ।

त्यसैगरी नेपालको सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति, २०७२ ले सूचना तथा सञ्चारका संरचनामा पहुँच पुऱ्याउने विषयमा नीति निर्धारण गरेको छ भने शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी गुरुयोजना कार्यान्वयन गर्ने लगायतका नीतिहरू उल्लेख गरेको छ । डिजिटल नेपालको कार्यढाँचा, २०७६ ले विद्यालय तथा क्याम्पसहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि शिक्षा, जियोस्प्यासियल र जिआइएस (Geospatial/GIS) शिक्षा प्रदान गर्ने र शिक्षा क्षेत्रको सूचना तथा सञ्चार प्रविधि शिक्षासम्बन्धी क्षमता विकास गर्ने र सबैका लागि सूचना प्रविधिसम्बन्धी साक्षरता प्रदान गरेको छ ।

नेपाल सरकारले २०७६ सालमा स्वीकृत गरेको राष्ट्रिय शिक्षा नीति र विज्ञान तथा प्रविधि प्रवर्धन नीतिमा पनि शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग सम्बन्धी नीतिहरू उल्लेख गरिएको छ । उक्त शिक्षा नीतिमा सबै विद्यालय तथा शिक्षण संस्थाहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी संरचना तयार गर्ने, कनेक्टिभिटी पुऱ्याउने, तालिम, शिक्षण सिकाइ तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्नका लागि आवश्यक सामग्रीको व्यवस्थापन र जनशक्ति संरचना तयार पार्ने जस्ता विषय उल्लेख गरिएको छ ।

शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी गुरुयोजना, सन २०१३-२०१७ ले १० हजार विद्यालयमा शिक्षण सिकाइका लागि इन्टरनेट कनेक्टिभिटी सहित सूचना प्रविधि संरचनाका विकास तथा प्रयोग गर्ने, शिक्षक तथा शिक्षा क्षेत्रको अन्य जनशक्तिका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने; सबै स्रोत केन्द्रहरूमा डिजिटल डाटा केन्द्र स्थापना गर्ने, निरन्तर सिकाइको प्रबन्ध गर्ने जस्ता कार्यक्रम निर्धारण गरेका थिए । यसैगरी सूचना प्रविधि विषय पाठ्यक्रम समावेश गर्ने, अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्री तयार गर्ने, सबै स्रोत केन्द्रहरूमा डिजिटल सामग्री आदानप्रदान गर्न प्लेटफार्म बनाउने, निरन्तर सिकाइको प्रबन्ध गर्ने, सूचना प्रविधि विषयवस्तु पाठ्यक्रममा समावेश गर्ने, अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्री तयार गर्ने, शैक्षिक सूचना तथा व्यवस्थापन प्रणालीलाई डिजिटलाईज गर्ने, शैक्षिक सूचना तथा व्यवस्थापन प्रणालीलाई डिजिटलाईज गर्ने, स्रोतकेन्द्रलाई सूचना प्रविधिको केन्द्रका रूपमा विकास गर्ने लगायतका कार्यक्रमहरू निर्धारण गरिएका थिए ।

४.५.२ वर्तमान अवस्था

सरकारले आधारभूत शिक्षा (कक्षा ४-८) को पाठ्यक्रम २०७७ मा विज्ञान तथा प्रविधि विषयमा सूचना र विचारहरूको आदानप्रदान, विश्लेषण तथा सूचना प्रविधिको समुचित प्रयोग गर्न सक्ने सक्षमता निर्धारण गरी सूचना तथा सञ्चार प्रविधि ३० कार्य घण्टाको समय निर्धारण गरेको छ । माध्यमिक तहमा ऐच्छिक विषयका रूपमा कम्प्युटर अध्ययन गर्न सकिन्छ ।

४.५.३ लक्ष्य

- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगले विद्यार्थीको सिकाइ तथा शिक्षा व्यवस्थापनमा सुधार आई गुणस्तरीय शिक्षाको प्रबर्द्धन हुने ।

४.५.४ उद्देश्य

- सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार गर्नु
- सबैमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउनु
- शिक्षाको समग्र व्यवस्थापनलाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी प्रभावकारी, पारदर्शी र समतामूलक बनाउनु
- विद्यालयमा सूचना प्रविधि प्रयोगका लागि दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने ।

४.५.५ रणनीतिहरू

- सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका आधारभूत संरचना तथा उपकरणको प्रबन्ध गरिने
- सबै शिक्षकहरूको क्षमता विकास गरिने
- विभिन्न कक्षा र विषयका लागि तयार गरिएका अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको प्रयोग बढाइने
- शिक्षक सहायता र पृष्ठपोषण प्रणालीमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने
- शैक्षिक स्रोत सामग्रीहरूमा इन्टरनेटको सुविधामार्फत विद्यालय र विद्यार्थीहरूको पहुँच विस्तार गरिने
- शिक्षाका विभिन्न सेवा प्रवाह तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग विस्तार गरिने
- सामुदायिक अध्ययन केन्द्रहरूमा Digital Learning Center तथा विद्यालयमा e-learning सेन्टर स्थापना गरिने

४.५.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:

- विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार भई सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सहयोग पुऱ्नुका साथै विद्यालय शिक्षाको व्यवस्थापनमा सुधार आई सुशासन प्रबर्द्धन हुने

प्रमुख नतिजा:

- सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पूर्वाधार विकास भई सबैको पहुँच पुऱ्ने
- विभिन्न कक्षा र विषयका अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीमा विद्यार्थीको सहज पहुँच हुने
- सबै विद्यालयहरूले सिकाइ तथा व्यवस्थापकीय कार्यमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरेको हुने

- सूचना प्रविधिमा आधारित शिक्षक सहायता प्रणालीको विकास तथा सञ्चालन हुने
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा सूचना प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार हुने
- सूचना प्रविधिमा आधारित एकीकृत शैक्षिक सूचना तथा व्यवस्थापन प्रणाली सुदृढ हुने
- सूचना प्रविधिको प्रयोगले व्यवस्थापन र सुशासनमा सुधार आउने
- अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीमा सुधार आउने

विद्यालयमा सूचना तथा प्रविधिका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा	
१	विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार	वटा	५	७	७	७	७	३३	
२	प्रत्येक विद्यालयमा Internet Connectivity को व्यवस्था	विद्यालय	५	७	७	७	७	३३	
३	शिक्षकहरूको क्षमता विकास	शिक्षक प्रतिशत	२०	२०	२०	२०	२०	१००	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
४	विद्यालयमा अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको उपलब्धता	विद्यालय	५	७	७	७	७	३३	
५	IEMIS व्यवस्थापन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		
६	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूका परिचालकहरूको क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१		
७	विद्यालयमा प्रिन्टेवल इ हाजिरी व्यवस्थापन	वटा	५	७	७	७	७	३३	
८	माध्यमिक विद्यालयका अनिवार्य विषयहरूको भर्चुअल कक्षा सञ्चालन	मावि	सवै	सवै	सवै	सवै	सवै		
९	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायतको व्यवस्थापन	वटा	५	५	५	५	५	२५	
१०	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायत प्रयोगका लागि तालिमको व्यवस्था	जना	३३	३३	३३	३३	३३		
११	सबै विद्यालयलाई IEMIS व्यवस्थापन तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	स्थानीय तह
१२	प्रारम्भिक कक्षाका बालबालिकाहरूको लागि श्रव्यदृश्य कार्यक्रम	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		

परिच्छेद ५ सुशासन तथा व्यवस्थापन

५.१ संस्थागत क्षमता विकास

५.१.१ परिचय

सङ्घीयता पछि नेपालको शिक्षा क्षेत्रको संरचना तीनै तहमा कायम गरिएको छ । बदलिदो परिवेशअनुसार शासकीय संरचना, प्रकृया र क्षमता सुधार गरिएमा मात्र शैक्षिक गतिविधि प्रभावकारी भई सुशासन कायम हुने भएकाले सङ्घीय संरचनाअनुसार तीन तहको सरकारका अधिकार तथा दायित्व; शिक्षामा भएको सङ्ख्यात्मक विस्तार; ज्ञान, विज्ञान, प्रविधि र सञ्चारमा भएको विकास; सामाजिक चेतनामा आएको परिवर्तन लगायतका पक्षहरूलाई समेत विचार गरेर संस्थागत संरचना र क्षमता विकास गरी सुशासन प्रवर्धन गर्नु आवश्यक देखिएको छ । यद्यपि यस योजना निर्माणको अवधि सम्म पनि सङ्घीय शिक्षा ऐन जारी हुन सकेको छैन ।

यस योजना कार्यान्वयनका लागि गाउँ कार्यपालिका, गाउँसभा, गाउँपालिका शिक्षा समिति, वडा शिक्षा समिति, गाउँपालिका शिक्षा शाखा, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ, विद्यालय तथा शिक्षा शाखा मातहतका विभिन्न समितिहरू मुख्य संयन्त्रका रूपमा रहेका छन् । शिक्षा योजनामा उल्लेख नीति तथा कार्यक्रमहरूको सफल कार्यान्वयनका लागि सरोकारवालाको क्षमता विकास हुन जरूरी हुन्छ । योजनामा उल्लेखित नीति तथा कार्यक्रमको स्पष्टता बिना सफल कार्यान्वयन हुन सक्दैन । त्यसका लागि सरोकारवाला संयन्त्रको क्षमता विकास हुनुमा यसको औचित्य ठहर्छ ।

नेपालको संविधानमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहका एकल र साझा अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ ज मा स्थानीय तहका २३ वटा अधिकारहरूको व्यवस्था गरिएको छ । विभिन्न ऐन र कानूनमार्फत स्थानीय तहका अधिकारहरूलाई स्पष्ट पारेको छ । नेपालमा शिक्षा क्षेत्रको वर्तमान संस्थागत संरचनातर्फ दृष्टिगोचर गर्दा सङ्घमा शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय रहेको छ । सो अन्तर्गत शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र रहेका छन् । त्यसैगरी स्वायत्त निकायका रूपमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड र शिक्षक सेवा आयोग पनि क्रियाशील छन् । साविकमा शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र अन्तर्गतका रहेका २९ शैक्षिक तालिम केन्द्रमध्ये ७ वटा केन्द्र प्रदेश मातहतमा हस्तान्तरण भई प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रका रूपमा क्रियाशील रहेका छन् ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा आएपछि ऐनबमोजिम तोकिएका २३ वटा कार्य बाहेक अन्य कार्यका लागि जिल्ला तहमा शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ राखिएको छ । प्रत्येक स्थानीय तहमा शिक्षा युवा तथा खेलकुद महाशाखा / शाखाको व्यवस्था गरिएको छ ।

५.१.२ वर्तमान अवस्था

भूमे गाउँपालिका अन्तर्गत रहेका शाखाहरूमध्ये शिक्षा, युवा तथा खेलकुदसम्बन्धी काम शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाले गर्दै आएको छ । एक जना शिक्षा अधिकृत, एक जना प्राविधिक सहायकको दरबन्दीमा काम भैरहेको छ । शिक्षाको कार्यक्रम हेर्ने अलग्गै लेखाको कर्मचारी व्यवस्था नहुँदा शिक्षा क्षेत्रको आर्थिक सेस्ताको अभिलेखीकरण अपेक्षाकृत रूपमा व्यवस्थित बन्न सकेको छैन । शाखामा जनशक्ति कम हुँदा विद्यालय अनुगमन तथा सुपरिवेक्षणको पाटो प्रभावकारी बन्न सकेको छैन । यस योजना निर्माणको अवधि सम्म पनि सङ्घीय शिक्षा ऐन बन्न सकेको छैन । जसका कारण साझा अधिकार क्षेत्रभित्र रहेका कतिपय समस्याहरू समाधानमा कठिनाई देखिने गरेको छ ।

सबै विद्यालयहरूमा विद्यालयको सञ्चालन, रेखदेख र व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नका लागि विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक सङ्घको कार्यकारी समिति रहेका छन् । सबै विद्यालयहरूमा विद्यालय सहयोगी र माध्यमिक तह सञ्चालन भएका सामुदायिक विद्यालयमा एकएक जना विद्यालय सहायकको व्यवस्थापन गरिएको छ । प्रायजसो विद्यालयहरूमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बैठक नियमित बसेको देखिन्छ भने शिक्षक अभिभावक सङ्घको बैठक अपेक्षाकृत रूपमा बस्न सकेको पाइदैन । सबै विद्यालयहरूले सामाजिक परीक्षण र अन्तिम लेखा परीक्षण नियमित गर्ने गर्दछन् । विद्यालयमा नागरिक बडापत्र राख्ने, गुनासो सुनुवाइ संयन्त्रको विकास, विविधता व्यवस्थापन, अभिभावक भेला र छलफल जस्ता पक्षमा विद्यालयहरूले उपलब्धिपूर्ण तरिकाले काम गरेको देखिदैन । यसमा योजनाका प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गरी गुणास्तरमा सुधार, अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूको विस्तार र समता तथा समावेशिताको प्रवर्धन सहित जवाफदेही शैक्षिक सुशासन कायम गर्ने उद्देश्यले आवश्यक संस्थागत संरचना र प्रक्रिया स्थापित गर्न खोजिएको छ ।

त्यसका लागि आवश्यक पर्ने क्षमता विकासको आवश्यकता पनि पहिचान गरिएको छ । शिक्षा विकासका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनका लागि विद्यमान पद्धतिको समीक्षा गरी यस शिक्षा क्षेत्र योजनाको प्रभावकारी र कुशल कार्यान्वयनका लागि संस्थागत संरचना, क्षमता र प्रक्रियामा देखिएका चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ । पहिचान गरिएका चुनौतीहरू सामना गरी सुशासन प्रवर्धन गर्नका लागि आवश्यक संरचना, क्षमता र प्रक्रियाको विकास तथा परिवर्तनको प्रस्ताव पनि गरिएको छ । विद्यालय शिक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्नका लागि सङ्घीय शिक्षा ऐन तथा नियमावलीहरूको निर्माण तथा परिमार्जन नभएकोले कार्यान्वयनमा जटिलता सिर्जना भएको छ । विशेष गरी सङ्घीय शिक्षा ऐन जारी हुन नसकेको कारणले यस पालिकाले कार्यान्वयनमा ल्याएको कानून अनुसारका शैक्षिक गतिविधि व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन हुन नसकेका गुनासो सरोकारवालाहरूबाट आइरहेका छन् ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा आएपछि त्यस ऐनबमोजिम तोकिएका २३ ओटा कार्यबाहेक अन्य कार्यका लागि जिल्ला तहमा शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइले काम गरिरहेका छन् । शिक्षा प्रशासनका निकायहरू एकातिर काम विहीन भएको पाइन्छ भने अर्कोतिर तीनवटै तहका विभिन्न निकायहरूबिचको समन्वय, सहकार्य र सहसम्बन्ध कमजोर भएको देखिन्छ ।

विद्यालय निरीक्षक र स्रोत व्यक्तिले प्रदान गर्दै आएका सेवा समाप्त भइ विद्यालयहरूमा शिक्षक पेसागत सहयोगको पद्धति नै टुटेको अवस्था छ । सरकारका विभिन्न तहहरू बिच सहजीकरण र समन्वयका पक्षमा सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकता महसुस भएको छ भने नतिजा प्रतिको जवाफदेहीतामा सुधार गर्नुपर्ने छ ।

४.२.३ लक्ष्य

- स्थानीय तहको शिक्षाको शासकीय प्रबन्धलाई सुदृढ बनाइ नतिजामुखी शिक्षा व्यवस्थापनको प्रवर्द्धन गर्ने

४.२.४ उद्देश्य

- स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र अनुसार संस्थागत संरचना बनाउनु,
- तीनै तहका सरकारबिचको अन्तरसम्बन्धलाई सुदृढ बनाउनु,
- गुणस्तरको कमजोर नतिजालाई सम्बोधन गर्न जनशक्तिको व्यवस्था गर्नु,

- जनशक्तिलाई नतिजाप्रति उत्तरदायी र जवाफदेही बनाउनु,
- कर्मचारी र संस्थाको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु,

४.२.५ रणनीतिहरू

- स्थानीय तहमा शिक्षाको व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक नीति तर्जुमा गर्ने,
- संस्थागत संरचना अनुसार जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने,
- कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने,
- स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली स्थापना गर्ने,
- प्रधानाध्यापकलाई थप जिम्मेवार बनाइ क्षमता विकास गर्ने ।
- जनशक्तिको प्रेरणात्मक विकासको लागि कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

४.२.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:

- शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रबर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइ प्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास भएको हुने ।

प्रमुख नतिजा:

१. शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय कार्यका लागि आवश्यक संरचना तथा जनशक्ति तयार हुने,
२. शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापनमा सहभागी हुने सबै निकायको दायित्व र अधिकार स्पष्ट हुने,
३. शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापनमा सहभागी हुने सबै निकाय तथा जनशक्तिको क्षमता विकास पद्धति स्थापना भई क्षमता सुधार हुने,
४. सेवा प्रवाह सहभागितामूलक, कार्यसम्पादनप्रति उत्तरदायी, विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही, समतामूलक र समावेशी भई कार्यसम्पादन उद्देश्यमूलक, प्रभावकारी तथा कुशल हुने ।

संस्थागत क्षमता विकासका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा	
१	शैक्षिक कार्य सम्पादनका लागि आवश्यक कानुनी प्रबन्ध तथा मापदण्ड विकास	संख्या	१	१				२	स्थानीय तह
२	संस्थागत संरचनाहरू गठन, पुनर्गठन तथा भैरहेकाहरूको कार्यसम्पादन गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	स्थानीय तह
३	प्रधानाध्यापक लाई कार्यसम्पादन करार गरी नतिजाप्रति जिम्मेवार र जवाफदेही बनाउने	विद्यालय							स्थानीय तह
४	शिक्षाका संरचनामा सम्बद्ध पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास (विव्यस, सिअसंघ र वडा शिक्षा समिति सम्बद्ध पदाधिकारी)	पटक		१	१	१	१	४	स्थानीय तह
५	प्रधानाध्यापक तथा शिक्षा शाखा कर्मचारीको क्षमता विकास तालिम	संख्या		३०		३०		३०	स्थानीय तह, संघ, प्रदेश
६	वडा तथा गाउँ शिक्षा समितिको अभिमुखीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	स्थानीय तह
७	शिक्षा शाखाका कर्मचारी ता संस्थागत संरचनाका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकासका लागि तालिम, गोष्ठि, सेमिनार तथा भ्रमण	पटक	१	१	१	१	१	५	स्थानीय तह

५.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

५.२.१ परिचय

योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध अन्तर्गत वार्षिक योजना तथ्याङ्क बजेट तर्जुमा, क्रियाकलाप निर्धारण तथा कार्यान्वयन, वित्तीय व्यवस्थापन तथा अनुगमन र मूल्याङ्कन लगायत कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संरचना, जनशक्ति, प्रक्रिया र जिम्मेवारी तथा उत्तरदायित्वहरू पर्दछन्। नेपालमा सङ्घीय संरचना अनुसार सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको संरचना तयार भई तीनै तहका सरकार क्रियाशील भएको लामो समय बितिसकेको छ। तापनि राज्य प्रणालीलाई सङ्घीय संरचना अनुरूप सक्षम बनाउन आवश्यक कार्यान्वयन प्रबन्ध गर्नुपर्नेछ। कार्यान्वयन प्रबन्ध तयार गर्दा यसको दिगोपन, प्रभावकारिता तथा कार्यकुशलतामा ध्यान दिनु आवश्यक छ।

५.२.२ वर्तमान अवस्था

भूमे गाउँपालिका अन्तर्गत रहेका शाखाहरूमध्ये शिक्षा, युवा तथा खेलकुदसम्बन्धी काम शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाले गर्दै आएको छ। एक जना शिक्षा अधिकृत, एक जना प्राविधिक सहायकको दरबन्दीमा काम भैरहेको छ। शिक्षा योजना निर्माणपश्चात् सो योजनाको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक जनशक्ति व्यवस्थापन कानून कार्यविधि निर्माण बजेटको सुनिश्चितता तीन तहका सरकारबिचको समन्वय र सहकार्य वार्षिक रणनीतिक योजना र कार्यान्वयन योजना निर्माण, अनुगमन योजना निर्माण, कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका तयारी, विभिन्न सरोकारवालाहरूलाई कार्यक्रमहरूको बारेमा प्रबोधीकरण जस्ता कार्यक्रमहरू आवश्यक देखिन्छ। यस शिक्षा योजनाको कार्यान्वयनको लागि भूमे गाउँ कार्यपालिका तथा शिक्षा शाखाले मुख्य रूपमा भूमिका निर्वाह गर्नेछन् भने विद्यालय, शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक, वडा कार्यालय, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघ, वडा शिक्षा समिति, लगायत पालिकाका अन्य विषयगत शाखाहरूको समेत उल्लेख्य भूमिका रहेको छ।

४.२.३ लक्ष्य

- भूमे गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रमा सुधार गर्ने।

४.२.४ उद्देश्य

- शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्नु।

४.२.५ रणनीतिहरू

- सङ्घीय तथा प्रदेश तहबाट वित्तीय हस्तान्तरण मार्फत प्राप्त ससर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेटसमेत संलग्न गरी वार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम तयार गर्ने।
- कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यकता अनुसार कानून, कार्यविधि तथा निर्देशिका विकास गर्ने।
- कार्यक्रम कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन तथा सहजीकरण गरी विद्यालयमा कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुने सुनिश्चितताका साथै समस्या समाधानका लागि आवश्यक नीति निर्देशन तथा समन्वय गर्ने।

- एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली मार्फत नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा त्यसका नतिजाहरूको विवरण तयार गर्ने, त्यसको समीक्षा गरी थप सुधारमा प्रयोग गर्ने ।
- विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक सङ्घ गठन गर्ने र विद्यालयलाई विद्यालय सुधार योजना विकास र कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने ।
- विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा अद्यावधिक गर्न लगाउने ।
- विद्यालय व्यवस्थापनलाई सशक्तीकरण र सुदृढ गरी निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी प्रदान गरी उत्तरदायी बनाउने ।
- वित्तीय व्यवस्थापन, खरिद प्रक्रिया, शिक्षक व्यवस्थापन तथा शिक्षकको कक्षा कोठामा समय तथा कार्यको सुनिश्चिततासम्बन्धी आवश्यक मापदण्ड तयार गरी लागु गर्ने ।
- अभिभावक तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा सहकार्य गर्न अभिभावक भेला तथा बैठकहरू आयोजना गर्ने र सामाजिक परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने ।
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत सबै उमेर समूहका सिकारुहरूका लागि साक्षरता, साक्षरोत्तर, निरन्तर शिक्षा, वैकल्पिक शिक्षा तथा आयआर्जन र सिप विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै जीवनपर्यन्त सिकाइ केन्द्रका रूपमा समेत कार्य गर्ने ।

४.२.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:

- शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता भएको हुनेछ ।

प्रमुख नतिजा:

- शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुनेछ ।

स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्धका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा	
१	वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	५	
२	आवश्यक कानून निर्देशिका तथा कार्यविधिको विकास	पटक	१					१	
३	कानून निर्देशिका मापदण्डको प्रबोधीकरण	पटक	१			१		२	
४	विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा एवम् अध्यावधिक	पटक	१	१	१	१	१	५	
५	एकीकृत शैक्षिक सूचना प्रणाली सुदृढीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	
६	शैक्षिक गुणस्तर सुधार सम्बन्धी अन्तर्क्रिया	पटक	१	१	१	१	१	५	
७	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	
८	सामाजिक परीक्षणको प्रतिवेदनका आधारमा विद्यालयहरू लाई थप सहजिकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	
९	योजनाको आवधिक समिक्षा र अद्यावधिक गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	

५.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

५.३.१ परिचय

नेपालमा आ.व. २०३२/०३३ देखि विकास आयोजनाहरूको कार्यान्वयनको मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्थाको सुरुवात भयो । आठौँ योजना २०४९/०५४ देखि अनुगमन तथा मूल्याङ्कन को एउटा पद्धतिको रूपमा मजबुत गर्ने कार्य गरियो । यस योजनामा विगतका अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी व्यवस्थामा देखिएका कमीकमजोरीहरूमा सुधार गरी संस्थागत व्यवस्था, उच्च राजनैतिक तहको प्रतिबद्धता र उपलब्धि मूल्याङ्कनको व्यवस्थासहितको बलियो अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली लागु गरियो ।

अनुगमन भन्नाले कुनैपनि कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि विशेषतः शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रमहरू के कति रूपमा भए ? त्यसको लक्षित प्रतिफल योजना अनुरूप ठीक सँग भइरहेका छन् वा छैनन ? भनी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने प्रत्येक तहको व्यवस्थापन द्वारा निरन्तर र अद्यावधिक गरी निगरानी राख्ने कार्य हो । मूल्याङ्कन भन्नाले कुनै शैक्षिक कार्यक्रमको निर्धारित उद्देश्यको सन्दर्भमा त्यसका कार्यहरू कति सान्दर्भिक, सक्षम, लाभदायक र प्रभावकारी देखिएका छन भन्नेबारे व्यवस्थित रूपबाट मापन गरी लेखाजोखा गर्ने कार्य हो । यहाँ भन्न खोजिएको तथ्य अनुगमन तथा मूल्याङ्कन को मुख्य उद्देश्य गाउँ शिक्षा योजना र विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमले कितान गरेका प्रत्येक सेवा प्रवाह का तहका लक्ष्य तथा उद्देश्य अनुरूपका उपलब्धिहरू पत्ता लगाई ती सूचकका आधारमा निर्णय प्रक्रियालाई सहयोग गरी प्रवाह सुधार गर्नु हो ।

५.३.२ वर्तमान अवस्था

ऐन,नियम अनुसार कार्य भए नभएको लेखाजोखा गर्ने, लक्ष्य तथा उद्देश्यका आधारमा प्रगति मापन गर्ने क्षेत्रगत उद्देश्य तथा लक्ष्यमा भएको रणनीति तथा नीतिगत प्रवाहको मूल्याङ्कन गर्ने कार्यहरू नियमित रूपमा भैरहेका छन् । सबै तहको सेवा व्यवस्थापन तथा सेवा प्रवाहका लागि वित्तीय व्यवस्थापकीय र प्राविधिक पक्षको अनुगमन लेखाजोखा तथा मूल्याङ्कन गरिने छ । सङ्घमा शिक्षा तथा प्रविधि मन्त्रालय र शिक्षा विभागले अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका कार्यको समन्वय सञ्चालन गर्नेछन । भूमे गाउँपालिकाको गाउँ शिक्षा योजना सरोकारवालाहरूलाई जानकारी गराइ सो कार्यान्वयन भएनभएको सम्बन्धीत निकायबाट अनुगमन गरिनेछ । शिक्षासँग सम्बन्धित व्यक्ति ता विषयविज्ञबाट शिक्षणकलाई पेसागत सहयोग पुग्नेगरी सुपरिवेक्षण गरिने छ भने अन्य संरचनागत अनुगमनबाट प्रशासनिक तथा व्यवस्थापन क्षेत्रको अनुगमन गरिनेछ । अनुगमन प्रकृया तपसिल बमोजिम हुनेछ ।

क्र. स.	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन प्रकृया	जिम्मेवारी	अनुगमन समय	अनुगमन सूचक
१	वडा शिक्षा समिति	अवलोकन, निरीक्षण,	संयोजक	मासिक	आगन्तुक
२	गाउँ शिक्षा समिति		संयोजक	मासिक	पुस्तिका,
३	वडा कार्यालय		अध्यक्ष तथा पदाधिकारी	मासिक	विद्यालय अनुगमन
४	पालिका		अध्यक्ष, पदाधिकारी र	त्रैमासिक	फाराम,

क्र. स.	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन प्रकृया	जिम्मेवारी	अनुगमन समय	अनुगमन सूचक
		सुपरिवेक्षण, प्रतिवेदन	तोकिएका अधिकारी		कक्षाकोठा अनुगमन फाराम, अनुगमन प्रतिवेदन
५	शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ		एकाइ प्रमुख	वार्षिक	
६	जिल्ला समन्वय समिति		प्रमुख तथा पदाधिकारी	वार्षिक	
७	शिक्षा अधिकृत वा तोकिएको अधिकारी		शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुख	मासिक	
८	गाउँपालिका शिक्षा शाखा		शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुख	मासिक	
९	शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्र		तोकिएको अधिकारी	वार्षिक	
१०	प्रदेश शिक्षा विकास निर्देशनालय			वार्षिक	
११	पालिका स्तरका विज्ञ समूह		शाखा प्रमुख	मासिक	
१२	विव्यस र शिक्षक अभिभावक सङ्घ			नियमित	
१३	नागरिक समाज तथा गैर सरकारी सङ्घ संस्था			मासिक	

५.३.३ लक्ष्य

- शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भई गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित हुने ।

५.३.४ उद्देश्य

- वार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम तयारी र कार्यान्वयन गर्नु
- स्थानीय तहका शिक्षा शाखा तथा महाशाखाहरूको क्षमता विकास गर्नु
- आवश्यकता अनुसार कानून, मापदण्ड र निर्देशिका विकास गर्नु
- एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली मार्फत नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयनका नतिजाहरूको विवरण तयार गर्ने, समीक्षा गर्ने, र सुधार गर्नु
- शिक्षण सिकाइमा आवश्यक सहयोग तथा अनुभव आदान प्रदानका लागि स्थानीय स्तरमा शिक्षक तथा विज्ञ समूह सम्मिलित शिक्षक सहायता प्रणाली विकास तथा सञ्चालन गर्नु
- विद्यालय तथा सामुदायिक अध्ययन केन्द्रहरूले योजना बनाई शैक्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु
- प्रभावकारी तथा कुशल अनुगमन प्रणाली विकास गर्नु
- नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली बनाउनु
- योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नु

- योजनाको लगानीदेखि प्रभाव तहसम्मको मूल्याङ्कन गरी आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणमा सहयोग गर्नु

५.३.५ रणनीतिहरू

- एकीकृत शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मार्गदर्शन निर्माण र उपयोग गरिने छ ।
- अनुगमन, मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन कार्यलाई छिटो, छरितो, व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन प्रविधिको प्रयोग गरिने छ ।
- शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई थप सुदृढीकरण गरिने छ ।
- राष्ट्रिय सूचकको अतिरिक्त आवश्यकताअनुसार स्थानीय सूचकहरूलाई समेत सूचना प्रणालीमा आवद्ध गरिने छ ।
- योजनाका आगत (Input), प्रक्रिया (Process), परिणाम (Output), उपलब्धि (Outcome) र प्रभाव (Impact) समेतको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संरचना र जनशक्तिको प्रबन्ध गरिने छ ।
- प्रमाणमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गरिने छ ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणलाई उपयोग गरिने छ ।
- कुल बजेटको निश्चित हिस्सा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा छुट्याई नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको अवलम्बन गरिने छ ।
- सहभागितामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन गरिने छ ।
- कक्षाकोठाको सिकाइको अनुगमन, सुपरिवेक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावपूर्ण बनाउन कार्यस्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरिवेक्षण एवम् प्रतिवेदन प्रणालीको प्रबन्ध गरिने छ ।
- पुरस्कार र दण्ड प्रणालीको विकास गरिने छ ।

५.३.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:

- प्रभावकारी अनुगमनको माध्यबाट योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल भएको हुने र योजनाको मूल्याङ्कनमा आधारित भई आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त भएको हुनेछ ।

प्रमुख नतिजा:

- नतिजा तथा सूचकमा आधारित अनुगमन प्रणाली स्थापित हुने
- अनुगमनका आधारमा नतिजा सुधार हुने
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास हुने
- विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षणका नतिजाका आधारमा सुधार गर्ने परिपाटी स्थापित हुने
- विभिन्न कार्यक्रमहरूको उपलब्धि तथा प्रभावको आवधिक मूल्याङ्कन हुने

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)					जम्मा	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणालीका लागि सूचकहरू तयार तथा अद्यावधिक गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	सङ्घ, स्थानीय तह
२	आफुले कार्यान्वयन गरेका कार्यक्रमहरूको नियमित अनुगमन गर्ने	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		
३	कार्यक्रम कार्यान्वयनको चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन	पटक	३	३	३	३	३	१५	सङ्घ, प्रदेश र पालिका
४	स्थिति प्रतिवेदन तयार गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	सङ्घ तथा प्रदेश
५	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	कक्षा ३,५ र ८, १०,१२
६	कक्षा १ देखि ३ सम्मका बालबालिकाको पठन सिप परीक्षणका लागि कक्षाकोठामा आधारित पठन सिप परीक्षण (CB-EGRA) सञ्चालन गर्ने	पटक	१ पटक / कक्षा १, २ र ३	१ पटक /कक्षा १, २ र ३	१ पटक /कक्षा १, २ र ३	१ पटक /कक्षा १, २ र ३	१ पटक /कक्षा १, २ र ३	५ पटक /कक्षा १, २ र ३	सङ्घ, स्थानीय तह, NEGRP
७	विद्यालयको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	
८	विद्यालयहरूको सामाजिक परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	१	
९	विद्यालयहरूको लेखा परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	१	
१०	रोष्टर विशेषज्ञहरूको व्यवस्थापन र परिचालन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		
११	विज्ञ समूह, विद्यालय सुपरिवेक्षक तथा शिक्षक सिकाइ समूह मार्फत, शिक्षा शाखा मार्फत विद्यालय अनुगमन तथा कक्षा सुपरिवेक्षण	पटक	६९	६९	६९	६९	६९		

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)					जम्मा	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१२	प्रधानाध्यापक तथा आधारभूत तह संयोजकबाट विद्यालय तथा कक्षाकोठा अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण र प्रतिवेदन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		
१३	सिकाइमा आधारित मूल्याङ्कन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		
१४	प्रमाणमा आधारित मूल्याङ्कनका लागि अभिलेखीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	
१५	स्थानीय तहद्वारा कक्षा अनुगमन	पटक	२	२	२	२	२		

परिच्छेद ६

लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

६.१ लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

६.१.१ परिचय

राज्यले सबै नागरिकहरूलाई आधारभूत तहको शिक्षा निःशुल्क र अनिवार्य तथा माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क उपलब्ध गराउने संवैधानिक प्रावधान गरेको छ । आधारभूत तथा माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा व्यवस्थापनको अधिकार स्थानीय सरकारको कार्यक्षेत्रमा राखिएको छ । आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा, प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा, खुला शिक्षा, दुर शिक्षा, विशेष शिक्षा, सामुदायिक सिकाई केन्द्रहरूका अतिरिक्त औपचारिक संरचना बाहिरका ट्युसन कोचिङ सेन्टरहरूको नीति, योजना र समग्र व्यवस्थापनको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारको रहने गरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले २३ वटा अधिकारहरूको विस्तृतीकरण गरेको पाइन्छ । कार्यक्षेत्रभित्रका शैक्षिक संस्थाहरूलाई अनुदान उपलब्ध गराउने, लेखापरीक्षण र वित्तीय सुशासन कायम गर्ने दायित्व पालिकाको कार्यक्षेत्रमा रहेकोले सीमित स्रोत साधनलाई मितव्ययी, नियमित, प्रभावकारी र पारदर्शी ढंगले व्यवस्थापन गर्नुपर्नेछ ।

वित्तीय व्यवस्थापन अन्तर्गत दुईवटा पक्षहरूलाई समेटिएको छ । एकातर्फ योजना कार्यान्वयनको लागि आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोतको आँकलन, प्राप्ति र उपयोगलाई समेटिएको छ भने प्रदेश तथा सङ्घीय सरकारबाट प्राप्त विभिन्न प्रकारका अनुदानहरूलाई विद्यालयहरूमा पुऱ्याइ तोकिएबमोजिम खर्च, पारदर्शिता बढाउदै समग्र पक्षमा वित्तीय अनुशासन कायम गर्नुपर्नेछ । आर्थिक तथा सामाजिक विकास लागि गाउँपालिकाले आन्तरिक तथा वित्तीय हस्तान्तरण भई आएका विभिन्न स्रोतबाट बजेटको सुनिश्चित गरिएको छ । शिक्षा पूर्वाधारको पनि पूर्वाधार हो भन्ने मान्यतालाई गाउँपालिकाले आत्मसात् गरी बजेटमा प्राथमिकता प्रदान गर्दै आएको छ । ससर्त र निसर्त अनुदानबाट बजेट तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिने संवैधानिक तथा नीतिगत व्यवस्था रहेको छ ।

शिक्षा क्षेत्रको विकास र उन्नयनका लागि थुप्रै चुनौती पनि रहेका छन् । सीमित स्रोत साधन र असीमित आवश्यकताको सम्बोधन गर्नु प्रमुख चुनौती रहेको छ । कमजोर पूर्वाधारको विस्थापन गरी सुविधासम्पन्न पूर्वाधारको निर्माण गर्नु पनि चुनौती रहेको छ । कार्यान्वयन संयन्त्रको क्षमता विकास र सबलीकरण गर्नु पनि अर्को चुनौतीका रूपमा देखापरेको छ । थुप्रै चुनौतीका साथ अवसरहरू पनि छन् । नेपालको संविधान र सोको कार्यान्वयनका लागि बनेका ऐन, नियमावली, नीति तथा कार्यक्रममार्फत प्राप्त अधिकार र संरचनाहरूको विकास हुनु अवसर रहेको छ । शिक्षालाई सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकारको सूचीमा राख्नु पनि शिक्षा क्षेत्रको विकास गर्ने अवसर हो ।

६.१.२ वर्तमान अवस्था

विश्वव्यापी रूपमा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न कुल बजेटको कम्तीमा २० प्रतिशत रकम शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजन गर्ने विश्वव्यापी प्रतिबद्धता रहेता पनि शिक्षा क्षेत्रको बजेट क्रमशः घट्दै गइरहेको पाइन्छ । ससर्त अनुदानको रूपमा प्राप्त हुने केन्द्रीय अनुदानको ९५ प्रतिशत भन्दा बढि रकम शिक्षक तलब भत्ता, छात्रवृत्ति, भौतिक पूर्वाधार, दिवाखाजा र पाठ्यपुस्तक

जस्ता शीर्षकहरूमा खर्च हुने गरेको छ । स्थानीय सरकारका कार्यक्रमहरू गुणस्तर अभिवृद्धि र क्षमता विकासमा केन्द्रित रहेका छन् । विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा एकाइ लागत विश्लेषण गर्दा अभिभावकको प्रत्यक्ष लागनीका अतिरिक्त पालिका क्षेत्रमा अध्ययनरत विद्यार्थीको प्रति विद्यार्थी लागत १६ हजार ३ सय २२ रहेको छ । तिहारको भैलोदेखि अभिभावकको सहयोग विद्यालयका आम्दानीका अन्य स्रोतहरू बनेका छन् ।

पञ्चवर्षीय गाउँ शिक्षा योजना कार्यान्वयनको वित्तीय व्यवस्थापनका मुख्य स्रोत सङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय सरकार रहेका छन् । अभिभावक र समुदायको भूमिका परिपूरकको रूपमा रहेका छन् । शिक्षा क्षेत्रमा कार्य गर्ने सघं सस्थाहरूलाई विज्ञताका आधारमा क्षेत्रगत रूपमा साझेदारी गर्न सकिनेछ । समग्र वित्तीय व्यवस्थापन अन्तर्गत योजना कार्यान्वयनका लागि पर्याप्त वित्तीय स्रोत जुटाउनु, शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि विद्यालयहरूलाई आवश्यकता क्षेत्रमा स्रोत उपलब्ध गराउने र स्रोत साधनको प्रभावकारी व्यवस्थापन मार्फत वित्तीय सुशासन कायम गर्ने कार्यहरू प्राथमिकतामा रहेका छन् । नतिजामा आधारित स्रोत विनियोजन पद्धति मार्फत विद्यालयहरूलाई नियमित अनुदानका अतिरिक्त एकमुष्ट, मागमा आधारित, कार्यसम्पादनमूलक र प्रोत्साहनमूलक अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।

६.१.३ लक्ष्य

- शिक्षा क्षेत्रमा पहुँच तथा गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि लगानीको सुनिश्चितता हुने

६.१.४ उद्देश्य

- योजना अवधिका लागि शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक स्रोतको प्रक्षेपण गर्नु
- पहिचान गरिएका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक वित्तीय स्रोत पहिचान गर्नु
- उपलब्ध स्रोतको आधारमा कार्यक्रमको प्राथमिकता निर्धारण गरी कार्यक्रमगत बजेट निर्धारण गर्नु
- खर्चको प्रक्रिया र दायित्व स्पष्ट गर्नु

६.१.५ रणनीतिहरू

- सङ्घीय र प्रदेश सरकारको लगानीको अनुपातमा स्थानीय सरकारले आफ्नो स्रोतबाट लगानी गरिने
- आफ्नो तह भित्रको लक्षित शैक्षिक पहुँच, सहभागिता एवम् गुणस्तर सुनिश्चित गर्न लगानीको व्यवस्था गरिने
- स्रोतको उपयोग गर्ने विद्यालयलाई जबाफदेही बनाइने
- वार्षिक रूपमा कुल बजेटको २० प्रतिशत बजेट शिक्षा क्षेत्रका कार्यक्रमका लागि व्यवस्था गरिने
- शिक्षामा निजी तथा गैर सरकारी क्षेत्रको लगानीलाई प्रोत्साहन तथा प्रवर्द्धन गरिने
- मापदण्डका आधारमा खर्च र प्रतिवेदन पद्धति अवलम्बन गरिने
- वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार ल्याई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्वलाई सबल बनाइने

६.१.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:

- शिक्षामा स्रोतको दिगो व्यवस्थापन भई शैक्षिक पहुँच, समता, गुणस्तर र क्षमता विकासमा उल्लेख्य प्रगति भएको हुने।
- वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार भई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व सुदृढ हुने।

प्रमुख नतिजा:

- वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व सुदृढ भएको हुनेछ।
- उपलब्ध स्रोतको अनुमान र विश्लेषण
 - अपेक्षा र नीतिका आधारमा अनुमान
 - स्रोतको उपलब्धताको अनुमान
- प्रस्तावित कार्यक्रम र बजेट अनुमान
 - प्रस्तावित बजेटमा नपुग स्रोत पुरा गर्ने उपाय

६.२ प्रमुख क्रियाकलापहरू र लक्ष्य निर्धारण

शिक्षा क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापमा विभिन्न क्षेत्रबाट ५ वर्षको अवधिमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क्र.स.	वित्तिय श्रोतको व्यवस्थापन	कूल बजेट	जम्मा हिस्साको प्रतिशत	कैफियत
१	सङ्घीय सरकार	६३५०००	७०.३९	
२	प्रदेश सरकार	७०००	०.७८	
३	स्थानीय सरकार	१०८०००	११.९७	
४	अभिभावक तथा समुदाय	७०००	०.७८	
५	सङ्घ संस्था तथा दातृनिकाय	४६०००	५.१०	
६	स्थानीय दाता तथा अन्य श्रोत परिचालन	४५००	०.५	
७	अपुग रकम	९४५६५	१०.४८	
	जम्मा	९०२०६५	१००	

६.३ वित्तीय योजनाको सारंश

क्र.स	विद्यालय शिक्षाका मुख्य तथा अन्तर्सम्बन्धित उपक्षेत्र तथा विषयहरू	योजना अवधिको कुल लागत	लक्ष्य(५ वर्ष)					श्रोत आँकलन					
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्ध
१	विद्यालय क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्रहरू												
क	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	४८०८०	९१७६	१०९७६	११२७६	११४५१	५२०१	२१६५०	३३२५	२०१७५	१६५०	११५०	१३०
ख	आधारभूत शिक्षा	४२६३६०	७८६००	८२७५०	८७११०	८७०५०	९०८५०	३९२५५०	६००	२३८००	२६२५	५३२५	१४६०
ग	माध्यमिक शिक्षा	१९३५५०	३३६९०	३६४६५	३८२६५	४०३१५	४४८१५	१८२७७५	५५०	८१७५	९५०	११००	०
घ	पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री र मूल्याङ्कन	१६४५०	२३००	३१००	३४५०	३६५०	३९५०	२५७५	०	१०६५०	२४२५	८००	०
ङ	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	१११२५	१५७५	२४२५	२२५०	२४७५	२४००	२२५०	२००	६८७५	७००	११००	०
च	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ	९२५०	१४५०	१८५०	२०५०	१८५०	२०५०	६५५०	०	२००	१२००	०	१३००
छ	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा	७५२५	१२५	६२५	५२५	३१२५	३१२५	३०००	६००	३६२५	०	३००	०
२	अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरू												
क	शैक्षिक समता तथा समावेशीकरण	५३००	६५०	१२१०	९१०	१५६०	९७०	२२००	०	२०००	८७५	१५०	७५
ख	दिवा खाजा सहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम	४२२७५	७३१५	७८१५	८७३०	८८३०	९५८५	३४५००	२००	३९५०	८००	२०००	८२५
ग	आपतकालीन तथा संकटपुर्ण अवस्थामा शिक्षा	४७७५	१४००	९००	८२५	८२५	८२५	८००	०	१३७५	१४५०	११५०	०
घ	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	१०१३५०	२०२५०	१९५५०	२००५०	१९९५०	२१५५०	७५५००	९५००	११६५०	१०००	३७००	०
ङ	विद्यालयमा सूचना तथा प्रविधि	२२८५०	२५००	४१००	४९५०	५५५०	५७५०	९६००	५००	९८५०	७००	२२००	०

क्र.स	विद्यालय शिक्षाका मुख्य तथा अन्तर्सम्बन्धित उपक्षेत्र तथा विषयहरू	योजना अवधिको कुल लागत	लक्ष्य(५ वर्ष)					श्रोत आँकलन					
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य
३	संस्थागत संरचना र क्षमता विकास	४८५०	३५०	१०५०	१०५०	१०५०	१३५०	०	०	३५००	१०५०	३००	०
४	स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	६४००	१४००	१४००	१२००	१२००	१२००	२०००	०	३४००	५००	५००	०
५	कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरण	१९२५	२२५	४२५	४२५	४२५	४२५	९००	०	९२५	१००	०	०
	कुल जम्मा	९०२०६५	१६१००६	१७४६४१	१८३०६६	१८९३०६	१९४०४६	७३६८५०	१५४७५	११०१५०	१६०२५	१९७७५	३७९०
	प्रतिशतमा कूल जम्मा	१००.००%	१७.८५%	१९.३६%	२०.२९%	२०.९९%	२१.५१%	८१.६८%	१.७२%	१२.२१%	१.७८%	२.१९%	०.४२%

६.४ क्रियाकलाप अनुसार ५ वर्षको वित्तीय योजना

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
३	विद्यालय क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्रहरू													
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा													
१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्ड प्रबोधीकरण	१५०	०	१५०	०	०	०	०	०	१५०	०	०	०	०
२	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्रहरूको नक्साङ्कन तथा पुनर्वितरण	५०	०	५०	०	०	०	०	०	५०	०	०	०	०
३	भूमे गाउँपालिकाको १० वर्षे बालविकास रणनीति निर्माण	१७५	२५	२५	२५	५०	५०	०	०	७५	२५	७५	०	०
४	अनाथ असहाय र अपाङ्गता पहिचान गरी थप सेवा उपलब्ध गराउने	१७५	२५	२५	२५	५०	५०	२५	०	५०	१००	०	०	०
५	बालबालिकाको केन्द्रमा अभिलेखीकरण	१७५	३५	३५	३५	३५	३५	७५	०	५०	०	५०	०	०
६	बालविकासमा बालमैत्री बसाइ व्यवस्थापन (पिफर्म, कार्पेट, कुशन तथा सिकाइ कुना अनुसारका न्याक र सामाग्री)	२८००	४००	८००	८००	८००	०	०	०	२०००	५००	३००	०	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)					
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य
७	अनाथ असहाय र अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि आवासीय योजना	१३००	०	०	३००	५००	५००	५००	३००	३००	२००	०	०
८	पाठ्यक्रम प्रबोधीकरण र दैनिक कार्यतालिका अनुसार केन्द्र सञ्चालन	४००	२००	०	१००	१००	०	०	१००	३००	०	०	०
९	बालबालिकाको स्थूल अंग विकासका लागि पूर्वाधार, सिकाइ क्षेत्र, केन्द्रको भित्री तथा बाहिरी सिकाइ तथा खेल सामग्री व्यवस्थापन (पिड, उफ्रने, कुद्रे सामग्री)	४०००	५००	१०००	१०००	१०००	५००	०	५००	२५००	५००	४००	१००
१०	शिक्षकको योग्यता, क्षमता र पेसागत विकास तालिम प्रदान र कक्षाकोठामा प्रयोग	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	०	७००	३००	०	०	०
११	बालबालिकाको स्वास्थ्य जाँच, खोप तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी अभिलेख व्यवस्थापन, वृद्धि अनुगमन गर्ने र कुपोषण भएका बालबालिकाको आवश्यक प्रबन्ध गर्ने	१७५	२५	२५	२५	५०	५०	५०	०	५०	२५	२५	२५
१२	स्थानीय भाषालाई प्राथमिकता दिई	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	आवश्यकताअनुसार स्थानीय भाषाको प्रयोग													
१३	अभिभावक शिक्षा	३३०	६६	६६	६६	६६	६६	०	७५	१५०	५०	५०	५	
१४	अभिभावक तथा समुदायका सदस्य मार्फत स्थानीय ज्ञान तथा सिपहरू बालबालिकालाई सिकाउने व्यवस्था	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	
१५	बालबालिकाको शारीरिक, सामाजिक, मानसिक तथा भावनात्मक सुरक्षा तथा आवश्यकता अनुसार मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराउने	२००	०	१००	०	१००	०	०	०	१००	५०	५०	०	
१६	परिवार, समुदाय, निजीक्षेत्र तथा गैर सरकारी सङ्घसंस्थाहरूको सहभागिता, संलग्नता र जिम्मेवारी वृद्धि	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	
१७	शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली IEMIS मा अपडेट	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	
१८	सहयोगी (आया) को	५०००	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	४०००	०	१०००	०	०	०	

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	व्यवस्था													
१९	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका शिक्षकहरूको तलब (संघ तर्फ)	१८६५०	४५००	४६००	४७००	४८००	५०	१७०००	१६५०	०	०	०	०	
२०	बालविकास कार्यकर्तालाई मन्टेश्वरी तालिम	८००	०	२००	२००	२००	२००	०	०	५००	२००	१००	०	
२१	प्रविधिमैत्री बालविकासका लागि सामग्री	८००	०	४००	४००	०	०	०	०	७००	०	१००	०	
२२	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका शिक्षक को सेवा तथा सुविधामा वृद्धी गर्ने (स्थानीय तह)	११९००	२२००	२३००	२४००	२५००	२५००	०	०	११९००	०	०	०	
	जम्मा (प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा)	४८०८०	९१७६	१०९७६	११२७६	११४५१	५२०१	२१६५०	३३२५	२०१७५	१६५०	११५०	१३०	
२	आधारभूत शिक्षा (कक्षा १ - ८)													
१	विद्यालय नक्शाङ्कन, समायोजन, पुनर्वितरण तथा नयाँ स्थापना	२००	०	२००	०	०	०	०	०	२००	०	०	०	
२	शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण	३००	०	१५०	०	०	१५०	०	०	३००	०	०	०	
३	मापदण्डअनुसार (दरबन्दी,	१२४००	२०००	२२००	२५००	२७००	३०००	०	०	९०००	०	२०००	१४००	

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	विद्यार्थी अनुपात) विद्यालयमा अपुग शिक्षक (स्वयंसेवक, अनुदान, विषयगत) व्यवस्थापन													
४	सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना	२५०	५०	५०	५०	५०	५०	०	०	०	५०	१५०	५०	
५	प्रारम्भिक कक्षाका बालबालिकाहरूका लागि पठन तथा सन्दर्भ सामग्री (Supplementary Reading Materials) को व्यवस्था गर्ने	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	२००	०	५००	२००	१००	०	
६	प्रारम्भिक कक्षा शिक्षण, बहुकक्षा शिक्षण तथा पाठ्यक्रम सम्बन्धी शिक्षक तालिम	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	२००	२००	५००	१००	०	०	
७	विपदमा शैक्षिक निरन्तरताको लागि विद्यालय उत्थानशील योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	
८	विद्यालयमा सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि विद्युतीकरण, आवश्यक संरचना, सामग्री	६०००	५००	२०००	१५००	१५००	५००	४०००	०	२०००	०	०	०	

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	तथा क्षमता विकास, सबै माविमा पेपरलेस (Paperless) डिजिटल कक्षा													
९	गाउँपालिका र विद्यालय तहमा शिक्षकको अनुपस्थितिमा सिकाइ निरन्तरता सहायता प्रणालीको विकास	५००	१००	१००	१००	१००	१००	०	०	३००	०	२००	०	
१०	कार्यगत सीमितता/अपाङ्गता सम्बन्धी प्रारम्भिक पहिचान गर्ने र आवश्यकताका आधारमा सहयोगको व्यवस्था	२५०	५०	५०	५०	५०	५०	२००	०	५०	०	०	०	
११	अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा कार्यान्वयनका लागि सबै विद्यार्थीहरू लाई पाठ्यपुस्तकको व्यवस्था	८०००	१५००	१५५०	१६००	१६५०	१७००	८०००	०	०	०	०	०	
१२	विद्यालयमा सन्दर्भ सामग्रीको व्यवस्था	६६०	१००	१५०	१०	२००	२००	३००	०	२५०	२५	७५	१०	
१३	विपन्न, दलित, लक्षित वर्गका बालबालिकाको शैक्षिक निरन्तरताका लागि निःशुल्क ड्रेस, स्टेशनरी तथा छात्रवृत्ति (शैक्षिक सामग्री) वितरण	२५०	५०	५०	५०	५०	५०	२००	०	५०	०	०	०	

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
१४	सिकाइका लागि निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन, सामाग्री, सुधारात्मक शिक्षण अनुदान, कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका विद्यार्थीको पोर्टफोलियो निर्माण	२५०	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	०	०	०	०	०	०
१५	शिक्षण सिकाइ सामाग्री, डिजिटल सिकाइ सामाग्री तथा बुक कर्नर व्यवस्थापनका लागि अनुदान	५००	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	०	०	०	०	०
१६	व्यवस्थित परीक्षा प्रणाली/पालिका स्तरीय परीक्षा प्रणाली	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	०	०	२०००	०	५००	०	०
१७	एकिकृत शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली IEMIS व्यवस्थापन, सत्यापन तथा अपडेट	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	६००	०	३००	०	१००	०	०
१८	अनाथ असहाय र कार्यगत सीमितता/अपाङ्गता भएका तर विद्यालय पुग्न नसक्ने बालबालिकाका लागि आवासीय योजना सहित पालिकाको एक विद्यालयमा आवासीय कार्यक्रम	१५००		२००	३००	५००	५००	१०००	०	५००	०	०	०	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	सञ्चालन													
१९	विद्यालयमा शैक्षिक गुणस्तर सुदृढीकरण एवं कार्यसम्पादनमा आधारित अनुदान	१२५०	२५०	२५०	२५०	२५०	२५०	१२५०	०	०	०	०	०	०
२०	विव्यस, शिअसंघका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	६५०	०	२५०	१००	०	०	०
२१	अभिभावक अभिमुखीकरण र सहभागिता	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	०	०	५००	३००	२००	०	०
२२	सामुदायिक विद्यालयका छात्राहरू लाई निःशुल्क सेनेटरी प्याड व्यवस्थापन	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०	०	०	०	०	०
२३	प्रारम्भिक कक्षाका शिक्षकहरू लाई अङ्ग्रेजी शिक्षण सम्बन्धी तालिम	३००	०	३००	०	०	०	०	०	३००	०	०	०	०
२४	कक्षा १ देखि ३ मा बालमैत्री र छापायुक्त कक्षाकोठाको व्यवस्था	२१००	५००	६००	६००	६००	६००	०	०	१२००	६००	३००	०	०
२५	कक्षा १ देखि ३ सम्मको बालबालिकाका लागि बालमैत्री बसाई व्यवस्थापन	१६००	२००	५००	५००	६००	०	०	०	१२००	२००	४००	०	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	(कार्पेट, कुशन, पिफर्म र लो टेबुल)													
२६	विद्यालय सचालन तथा व्यवस्थापन अनुदान	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	०	०	०	०	०	०
२७	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायतको व्यवस्थापन	१३००	२००	३००	३००	३००	२००	३००	०	८००	१००	१००	०	०
२८	आधारभूत तहका शिक्षकहरूको तलब भत्ता अनुदान	३७००००	७००००	७००००	७५०००	७५०००	८००००	३७००००	०	०	०	०	०	०
२९	शुक्रवार विद्यालयमा तथा त्रैमासिक वा अर्धवार्षिक रूपमा पालिका स्तरीय ECA/CCA क्रियाकलाप सञ्चालन तथा विद्यालयमा खेलकुद तथा अन्य शैक्षिक सामग्री सहयोग	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	०	०	५००	३००	२००	०	०
३०	आधारभूत तहको माथिल्लो कक्षा (६-८) को लागि विषयगत प्रयोगशाला व्यवस्थापन	११००	०	२००	३००	१००	५००	८००	०	३००	०	०	०	०
३१	शिक्षकहरूका लागि	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	०	२००	४००	३००	१००	०	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	मनोसामाजिक परामर्श तालिम (मानसिक स्वास्थ्य, स्वहेरचाह र तनाव व्यवस्थापन)													
३२	सबै लाई शिक्षाको पहुँचमा ल्याएर नमुनाको रूपमा विकास गर्न एक पालिका एक आवासीय विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालन गरी एउटा विद्यालय लाई आवासीय विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने	१०००	०	०	२००	३००	५००	६००	०	३००	०	१००	०	
३३	सिकाइ उपलब्धि कम भएका विद्यार्थी लाई उपचारात्मक कक्षा	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	०	०	६००	३००	१००	०	
३४	विद्यालयमा पिङ, ढिकिच्याउँ, चिप्लेटी, टायर लगायतका सामग्रीको सहायतामा रमणीय पार्क निर्माण	१७००	०	६००	५००	६००	०	०	२००	१०००	०	५००	०	
३५	विद्यालयमा विद्यार्थी नियमितताको लाई अभिभावक लाई फलोअप कार्ड	७५०	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	०	०	५००	५०	२००	०	

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)					
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य
	जम्मा (आधारभूत शिक्षा)	४२६३६०	७८६००	८२७५०	८७११०	८७०५०	९०८५०	३९२५५०	६००	२३८००	२६२५	५३२५	१४६०
३	माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)												
१	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने गाउँपालिका शिक्षा ऐन र नियमावली लगायत कानून, कार्यविधि, निर्देशिकाहरू तर्जुमा गर्ने	२००	०	२००	०	०	०	०	०	२००	०	०	०
२	विद्यालय सेवा क्षेत्रको सिमाङ्कन गरी हरेक माध्यमिक विद्यालयको सेवा क्षेत्र एकीन गर्ने र सिमाङ्कन भित्रका बालबालिकाहरू भर्नाको सुनिश्चितताको लागि विद्यालयमा नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन र स्थापना	५०	०	५०	०	०	०	०	०	५०	०	०	०
३	माध्यमिक शिक्षामा विज्ञान प्रविधि, इन्जिनियरिङ, कला र गणित शिक्षा (STEAM) जस्ता विषयको सिकाइलाई अन्तर्सम्बन्धित गर्ने र विज्ञान, गणित तथा कम्प्युटर विज्ञान विषय अध्ययनका लागि	२००	०	५०	५०	५०	५०	२००	०	०	०	०	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	अवसर बढाउने													
४	विद्यालयमा शिक्षक विद्यार्थीको नियमितताको लागि कक्षाकोठाभित्र मूल्याङ्कन साधनको व्यवस्था गर्ने	२५०	५०	५०	५०	५०	५०	१५०	०	०	०	१००	०	
५	परियोजना कार्य लाई प्राथमिकता दिन शैक्षिक भ्रमण	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	०	०	८००	०	२००	०	
६	प्रविधि तथा व्यवहारकुशल सिपहरूको एकीकरण तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी शिक्षक क्षमता विकास तालिम	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	२००	२००	५००	१००	०	०	
७	विव्यस, पिटीए पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास र अभिमुखीकरण	२५०	५०	५०	५०	५०	५०	०	१००	१००	०	५०	०	
८	विद्यालय शिक्षा लाई प्रकोप, संकट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने आकस्मिक व्यवस्थापन योजना निर्माण तथा	१५०	५०	२५	२५	२५	२५	०	०	५०	०	१००	०	

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	कार्यान्वयन र अद्यावधिक													
९	सिकाइका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा वृद्धि गर्न आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास तथा पुनर्ताजगी	१५००	३००	३००	३००	३००	३००	१०००	२००	२००	१००	०	०	
१०	विभिन्न किसिममा अपाङ्गता भएका विद्यार्थी लाई सहयोग	२००	४०	४०	४०	४०	४०	५०	५०	५०	५०	०	०	
११	निःशुल्क शिक्षाको सुनिश्चितताको लागि पाठ्यपुस्तक वितरण	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०	०	०	०	०	
१२	विपन्न, दलित, लक्षित वर्गका बालबालिका लगायतको लागि ड्रेस, स्टेशनरी तथा छात्रवृत्ति	१२५	२५	२५	२५	२५	२५	१००	०	२५	०	०	०	
१३	सिकाइ सामग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन तथा सञ्चालन अनुदान	३७५	७५	७५	७५	७५	७५	३७५	०	०	०	०	०	
१४	कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ प्रकृत्यामा एकीकृत गर्ने	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	गरी सुधार तथा प्रयोग													
१५	छात्राहरू लाई निःशुल्क सेनेटरी प्याड व्यवस्थापन	२२५०	४००	४००	४५०	५००	५००	२२५०	०	०	०	०	०	०
१६	विद्यालयमा शैक्षिक गुणस्तर सुदृढीकरण एवं कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन अनुदान	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	०	०	०	०	०	०
१७	शुक्रवार विद्यालयमा तथा त्रैमासिक वा अर्धवार्षिक रूपमा पालिका स्तरीय ECA/CCA क्रियाकलाप सञ्चालन तथा विद्यालयमा खेलकुद तथा अन्य शैक्षिक सामाग्री सहयोग	५००	१००	१००	१००	१००	१००	०	०	३००	१००	१००	०	०
१८	प्रति विद्यार्थी लागत अनुसार सिकाइ सामाग्री तथा डिजिटल सिकाइ सामाग्री व्यवस्थाका लाग विद्यालय लाई अनुदान	७५०	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	७५०	०	०	०	०	०	०
१९	माध्यमिक तहका शिक्षकका लागि तलब भत्ता अनुदान	१७२०००	३००००	३२०००	३४०००	३६०००	४००००	१७२०००	०	०	०	०	०	०
२०	माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्न स्कुल बस	२५००		५००	५००	५००	१०००	१५००	०	५००	०	५००	०	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	तथा होस्टल सञ्चालन													
२१	मापदण्डअनुसार विद्यालयमा अपुग शिक्षक (स्वयंसेवक, अनुदान, विषयगत) व्यवस्थापन	५०००	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	०	०	५०००	०	०	०	०
२२	विद्यालय फोकल शिक्षक, विद्यालय नर्स तथा प्रधानाध्यापकहरूका लागि वृहत्तर यौनिकता शिक्षा सम्बन्धी तालिम	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	३००	०	२००	५००	०	०	०
२३	सबै माध्यमिक विद्यालयमा पुस्तकालय व्यवस्थापन	७५०	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	४००	०	२००	१००	५०	०	०
	जम्मा (माध्यमिक शिक्षा)	१९३५५०	३३६९०	३६४६५	३८२६५	४०३१५	४४८१५	१८२७७५	५५०	८१७५	९५०	११००	०	०
४	पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री र मूल्याङ्कन													
१	राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ कार्यान्वयन तथा पाठ्यक्रम अभिमुखीकरण	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	३००	०	५००	१००	१००	०	०
२	शिक्षक तालिम र तालिम पश्चात् मेन्टोरिङ सहितको फ्लोअप अनुगमन	७५०	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	३००	०	३००	१५०	०	०	०
३	पालिका तथा विद्यालयमा शिक्षक पेसागत सहयोग	३७५	७५	७५	७५	७५	७५	०	०	२००	७५	१००	०	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	संयन्त्रको स्थापना तथा कार्यान्वयन													
४	कक्षाकोठामा आधारित विद्यार्थी मूल्याङ्कनका लागि तालिम र प्रयोग	५००	१००	१००	१००	१००	१००	०	०	०	३००	२००	०	
५	पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा सूचना प्रविधिको प्रयोग	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	
६	सबै बालबालिका लाई निःशुल्क पाठ्यपुस्तक	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	
७	स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	०	०	२५००	०	०	०	
	नमुना पाठ्यपुस्तक विकास तथा परीक्षण	३०००	०	५००	५००	१०००	१०००	०	०	३०००	०	०	०	
	पाठ्यक्रम तथ पाठ्यसामग्री अभिमुखीकरण	२००	०	२००	०	०	०	०	०	२००	०	०	०	
८	विज्ञ समूह सहितको विद्यालय सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन	३७५	७५	७५	७५	७५	७५	३७५	०	०	०	०	०	
९	कक्षागत तथा विषयगत सिकाइ तथा शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्थापन र प्रयोग, पढाइ मैत्री शैक्षणिक	९००	०	०	४००	२००	३००	०	०	७००	१००	१००	०	

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	सामग्री खरिद, सङ्कलन, निर्माण तथा प्रयोग जस्तै: विसङ्केतन किताब, ठूलो किताब, बाह्रखरी चार्ट, वर्ण तथा झ्याले पत्ती, शब्द चित्र पत्ती र अन्य सामग्रीको व्यवस्था													
१०	स्थानीय पढाइ सामग्री र अन्य शैक्षणिक सामग्री निर्माण तालिम तथा प्रयोग तथा कक्षाकोठामा शैक्षिक सामग्री व्यवस्थित गर्ने	८००	०	२००	२००	२००	२००	०	०	४००	४००	०	०	
११	शिक्षण कार्यमा उपयोगी सामग्री जस्तै : पाठ्यक्रम, पाठ्यक्रम कार्यान्वयन मार्गदर्शन, शिक्षक निर्देशिका, मूल्याङ्कन निर्देशिका, अक्षराङ्कन पद्धति सहयोगी पुस्तिका लगायत सन्दर्भ सामग्रीको विद्यालयमा उपलब्धता तथा उल्लेखित सामग्रीको सिकाइमा अन्तर्सम्बन्ध पहिचान गरि शिक्षकले सिकाउनुपर्ने ।	६००	१००	१००	१००	१००	२००	३००	०	२००	०	१००	०	
१२	अनिवार्य तथा निःशुल्क	२५०	५०	५०	५०	५०	५०	०	०	२५०	०	०	०	

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	शिक्षाको कार्यान्वयन, गाउँपालिकामा पाठ्यक्रमको विकास, कार्यान्वयन, परीक्षा, मूल्याङ्कन, अनुगमन लगायतका प्राविधिक सहयोगका लागि स्थानीय विज्ञ सम्मिलित प्राविधिक संयन्त्रको विकास													
१३	शिक्षण सिकाइमा डिजिटल अन्तरक्रियात्मक सामग्रीको प्रयोग	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
१४	तहगत सक्षमता पुरा नगरेका र बढीमा दुइ विषयमा न्यूनतम सक्षमता हासिल गर्न नसकेका विद्यार्थी लाई विशेष मूल्याङ्कन (मौका परीक्षा) गरिने संयन्त्रको विकास	४००	५०	५०	१००	१००	१००	०	०	४००	०	०	०	०
१५	कक्षागत र विषयगत शैक्षिक सामग्री, निर्माण, व्यवस्थापन र प्रयोग	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	२००		६००	२००	०	०	०
१६	पाठ्यक्रम र सिकाइ सामग्रीको प्रवर्द्धनका लागि तहगत र विषयगत पढाइ मेला तथा विज्ञान तथा प्राविधिको	१५००	३००	३००	३००	३००	३००	०	०	८००	५००	२००	०	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	लागि विज्ञान मेला प्रदर्शनी													
१७	विशिष्टीकरण तालिका निर्माण तालिम र प्रयोग	३००	१००	०	१००	०	१००	१००	०	२००	०	०	०	०
१८	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य मार्फत शिक्षण, मूल्याङ्कन र सहजिकरण	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	५००	०	२००	३००	०	०	०
१९	राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ कार्यान्वयन तथा पाठ्यक्रम अभिमुखीकरण	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	५००	०	२००	३००	०	०	०
	जम्मा (पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री र मूल्याङ्कन)	१६४५०	२३००	३१००	३४५०	३६५०	३९५०	२५७५	०	१०६५०	२४२५	८००	०	०
५	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास													
१	असल अध्यासको लागि अन्तरविद्यालय, अन्तर जिल्ला तथा अन्तरदेशीय अवलोकन भ्रमण (अनुभव साटासाट)	२२००	२००	५००	५००	५००	५००	०	०	१५००	०	७००	०	०
२	कार्य सम्पादनमा आधारित दण्ड र प्रोत्साहनको नीति, प्रोत्साहन र सुविधाको लागि वार्षिक रूपमा कार्यक्रम गर्ने	२५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०	०	१००	५०	५०	०	०
३	सवै स्थायी शिक्षकको	५००	१००	१००	१००	१००	१००	३००	०	२००	०	०	०	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	अनिवार्य स्वास्थ्य विमाको लागि प्रोत्साहन													
४	शिक्षण सिकाइमा पृष्ठपोषण प्राप्त गर्न परिक्षाको नतिजा विश्लेषण गर्ने तथा सुधार योजना बनाएर कार्यान्वयन गर्ने (प्रअ बैठक तथा विषयगत शिक्षक बैठक मार्फत)	५००	१००	१००	१००	१००	१००	०	०	२५०	०	२५०	०	
५	शिक्षक पेसागत सहयोग कार्यविधिका आधारमा सिकाइका लागि शिक्षकको इ-संजाल बनाएर क्रियाशील बनाउने	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	
६	शिक्षक लाई परामर्श कार्य गर्न, अध्ययन अनुसन्धान, अनुगमन, सुपरीवेक्षणको लागि विज्ञ समूह परिचालन गरी पेसागत सहयोग गर्ने	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	
७	शिक्षक मेन्टरिङ/कोचिङका लागि कार्यक्रम सञ्चालन गरेर शिक्षक पेसागत सहयोग विकास गर्ने	२५०	५०	५०	५०	५०	५०	०	०	२००	५०	०	०	
८	विद्यालय तथा पालिका	७००	१००	१००	१००	२००	२००	०	०	५००	२००	०	०	

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	स्तरमा कक्षामा शिक्षकहरूलाई पेसागत सहयोग गर्न शिक्षण सिकाइ समस्ह बैठक/घुम्ती बैठक सञ्चालन गर्ने													
९	आवश्यकताका आधारमा शिक्षक पेसागत सहयोग तालिम सञ्चालन गर्ने	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	४००	०	४००	२००	०	०	
१०	शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	
११	पालिकाले प्रअ र प्रअले शिक्षकहरूसँग करार सम्झौता मार्फत सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउने सम्भव हुने विद्यालयमा शिक्षकले विद्यार्थिसँग पनि गर्ने	२००	०	१००	२५	२५	५०	०	०	२००	०	०	०	
१२	कक्षा १ देखी ३ सम्म क्रमिक सिकाइ रणनीतिमा आधारित शिक्षण सिकाइ कार्य सञ्चालनका लागि तालिमको व्यवस्था	१२००	४००	४००	२००	२००	०	०	२००	१०००	०	०	०	
१३	स्थानीय पढाइ सामग्री र अन्य शैक्षणिक सामग्री (No cost Low cost) निर्माणका लागि	४००	०	२००	०	२००	०	०	०	३००	१००	०	०	

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	तालिम वा कार्यशालाको व्यवस्था													
१४	शिक्षकहरूलाई पुनर्ताजगी तालिमको व्यवस्था	४००	०	०	०	२००	२००	०	०	३००	१००	०	०	
१५	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायत प्रयोगका लागि तालिमको व्यवस्था	६००	०	०	३००	०	३००	३००	०	३००	०	०	०	
१६	शिक्षक पेसागत सहयोग सम्बन्धी प्रावधान कार्यान्वयन गर्नका लागि प्रणाली विकास गर्ने (जस्तै) प्रधानाध्यापक/ आधारभूत संयोजक/अनुभवी शिक्षक परिचालन विज्ञ समूह गठन र परिचालन शिक्षक सिकाइ समूह गठन र परिचालन वैकल्पिक विधिको प्रयोग	५००	१००	१००	१००	१००	१००	२००	०	३००	०	०	०	
१७	शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली कार्यान्वयन गर्ने र निरन्तरताका लागि निम्न काम	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)					
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य
	<p>गर्ने</p> <p>शिक्षकलाई शिक्षण कार्य प्रभावकारी बनाउन प्राज्ञिक तथा प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउने</p> <p>प्राविधिक सहयोगकर्ताका लागि तालिमको व्यवस्था गर्ने</p> <p>प्राविधिक सहयोगकर्ताबाट नियमित कक्षा अवलोकनको व्यवस्था गर्ने</p> <p>पृष्ठपोषण/सुझाव तथा सहयोगका लागि कोचिङको व्यवस्था गर्ने</p> <p>शिक्षकहरुको नियमित समीक्षा बैठक सञ्चालन, अन्तरक्रिया र छलफलको व्यवस्था गर्ने</p> <p>दिगो र प्रभावकारी रूपमा शिक्षकलाई पेसागत सहयोग प्रदान गर्ने प्रणाली विकास र निरन्तरताको सुनिश्चितता गर्ने</p>												
१८	पालिकाबाट क्षमतावान, दक्ष तथा योग्य शिक्षक पारदर्शी	३००	१००	५०	५०	५०	५०	०	०	३००	०	०	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	ढङ्गले छनौट गर्नका लागि प्रश्न वैङ्कको निर्माण र परिमार्जन													
१९	शिक्षकको दैनिक कार्य टिपोटको लागि शिक्षक डायरी निर्माण र प्रयोग	२५०	५०	५०	५०	५०	५०	०	०	२५०	०	०	०	०
२०	बहुकक्षा शिक्षण सञ्चालन गर्ने विद्यालय लाई अनुदान	१२००	०	३००	३००	३००	३००	१०००	०	२००	०	०	०	०
२१	अस्थाइ तथा विद्यालय श्रोतबाट नियुक्त शिक्षकहरूको व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त मापदण्ड तथा निर्देशिकाको तयारी गर्ने ।	७५	७५	०	०	०	०	०	०	७५	०	०	०	०
२२	विद्यार्थीको सिकाइ सुनिश्चित गर्न शिक्षकले काममा बिताउने समय सुनिश्चित गर्ने । (प्रअलाई जिम्मेवार बनाउने, कक्षामा बिताएको समयको लगबुक बनाउन सकिने)	३५०	०	७५	७५	१००	१००	०	०	३५०	०	०	०	०
२३	शिक्षकहरूको क्षमता विकासका लागि विभिन्न अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने	२५०	५०	५०	५०	५०	५०	०	०	१५०	०	१००	०	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)					
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य
	जम्मा (शिक्षक व्यवस्थापन र विकास)	१११२५	१५७५	२४२५	२२५०	२४७५	२४००	२२५०	२००	६८७५	७००	११००	०
६	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ												
१	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ र यसका आगामी मार्ग सम्बन्धमा अवधारणागत स्पष्टताका लागि विज्ञ समूहबाट अवधारणापत्र तयार गराइ अभिमुखीकरण गर्ने	२००	०	२००	०	०	०	२००	०	०	०	०	०
२	निरक्षरहरूको विवरण सङ्कलन र आजीवन सिकाइका सरोकारवालाहरूको खण्डीकृत तथ्यांकहरूको डाटावेस तयार गर्ने	२००	०	२००	०	०	०	२००	०	०	०	०	०
३	सामुदायिक पुस्तकालयको व्यवस्थापन गरी सामुदायिक अध्ययन केन्द्र सँग आवद्ध गर्ने	४००	०	०	२००	०	२००	२००	०	२००	०	०	०
४	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि मैत्री उपकरणको व्यवस्था गर्ने र सिकाइ केन्द्रको क्षमता	४०००	८००	८००	८००	८००	८००	४०००	०	०	०	०	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	विकास													
५	संयोजक र आवश्यकता अनुसार सहयोगीको व्यवस्था गर्ने	७५०	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	७५०	०	०	०	०	०	
६	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा समन्वय संयन्त्र विकास गर्ने	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	
७	सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय तथा स्थानीय तहमा रहेका समुदायमा आधारित संस्थासँग साझेदारी र सहकार्य गर्ने	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	०	०	०	१२००	०	१३००	
८	अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय, खुला विद्यालय लगायतका संस्थाहरूको संस्थागत विकास र सञ्चालनका लागि अनुदान उपलब्ध गराउने	६००	०	०	२००	२००	२००	६००	०	०	०	०	०	
९	स्थानीय सिपसँग सम्बन्धित सिकर्मी, डकर्मी, सिलाई कटाइ, कम्प्युटर जस्ता तालिम सञ्चालन गर्ने र निरन्तर सिकाइ प्रवर्धन गर्ने	६००	०	०	२००	२००	२००	६००	०	०	०	०	०	
	जम्मा (अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ)	९२५०	१४५०	१८५०	२०५०	१८५०	२०५०	६५५०	०	२००	१२००	०	१३००	

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
७	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा													
१	बहुप्राविधिक शिक्षालय स्थापनाका लागि सहजिकरण	२०००	०	०	०	१०००	१०००	१०००	०	१०००	०	०	०	
२	प्राविधिक धार सञ्चालन र सञ्चालन भएका विद्यालयमा प्रयोगशाला व्यवस्थापन सहयोग	२०००	०	०	०	१०००	१०००	६००	६००	५००	०	३००	०	
३	सामुदायिक विद्यालयमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन तथा सञ्चालन भएका विद्यालयमा थप विषय सञ्चालनका प्रोत्साहन, आवश्यक समन्वय र सहजिकरण	४००	०	०	०	२००	२००	०	०	४००	०	०	०	
४	छोटो अवधिका सिपमूलक तालिमहरू सञ्चालन	१०००	०	०	०	५००	५००	५००	०	५००	०	०	०	
५	प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षा सम्बन्धी पालिका स्तरीय नीतिको तर्जुमा	२००	०	२००	०	०	०	०	०	२००	०	०	०	
६	युवा लाई खोज र नवप्रवर्तनका लागि प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरू	५००	०	१००	२००	१००	१००	२५०	०	२५०	०	०	०	

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)					
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य
	सञ्चालन												
७	प्राविधिक शिक्षा अध्ययन गरेका युवाहरूलाई उद्यमशीलता विकासको लागि सहयोग	८००	०	२००	२००	२००	२००	५००	०	३००	०	०	०
८	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम प्रदायक संस्थाहरूको अनुगमन, नियमन र व्यवस्थापन	५००	१००	१००	१००	१००	१००	१००	०	४००	०	०	०
९	प्राविधिक धार सञ्चालन भएका विद्यालयमा पढ्दै सिक्दै र कमाउँदै गर्नका लागि पालिकाबाट अनुदान	१२५	२५	२५	२५	२५	२५	५०	०	७५	०	०	०
१०	प्राविधिक शिक्षा अध्यापनरत प्रशिक्षक र सहायक प्रशिक्षकलाई सीप विकास तालिमको व्यवस्था	२००	०	०	०	२००	०	०	०	२००	०	०	०
	जम्मा (प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा)	७५२५	१२५	६२५	५२५	३१२५	३१२५	३०००	६००	३६२५	०	३००	०
४	अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरू												
१	शैक्षिक समता तथा समावेशिकरण												
१	स्थानीय तहहरूमा जोखिममा	३००	०	१००	१००	५०	५०	०	०	१००	१५०	०	५०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)					
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य
	परेका बालबालिका तथा व्यक्तिको तथ्याङ्क वडा वाल संरक्षण समिति तथा गाउँ वाल संरक्षण समिति मार्फत सङ्कलन गरी उनिहरूको अवस्था, सिकाइ आवश्यकता पहिचान गर्ने संयन्त्र विकास गर्ने र सहयोग गर्ने ।												
२	विद्यालय बाहिर रहेका तथा शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित हुनका कारण पहिचान गरी वैयक्तिक आवश्यकता अनुसारको वैकल्पिक शैक्षिक कार्यक्रमहरू तथा सहायता पद्धति तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गराउने ।	२५०	०	६०	६०	६०	७०	०	०	१५०	१००	०	०
३	विद्यालय बाहिर रहेको सबै बालबालिका लाई विद्यालय भित्र ल्याउन तथा अध्ययनमा निरन्तरताको सुनिश्चित गर्न जनसहभागिता सहितको कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२५०	५०	५०	५०	५०	५०	०	०	१५०	५०	५०	०
४	विशेष लक्षित समूहका विद्यार्थीहरूको आवश्यकता र सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम	२००	०	५०	५०	५०	५०	०	०	१००	७५	२५	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	तथा अवसर लागतसँग तादम्य गरी छात्रवृत्ति दिने व्यवस्था मिलाउने													
५	सबै आधारभूत विद्यालयहरूमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, पानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर, शौचालय जस्ता भौतिक तथा शैक्षिक पूर्वाधार कार्यगत सीमितता/अपाङ्गता एवं लैङ्गिकमैत्री बनाउने ।	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
६	बालबालिका लाई अध्ययनको निरन्तरताका लागि दिवा खाजा व्यवस्था लगायतका विभिन्न प्रोत्साहनको व्यवस्था गर्दै बालकेन्द्रित शिक्षण, बालमैत्री शैक्षणिक वातावरण, शिक्षक विद्यार्थीबिच सुमधुर सम्बन्ध विकास, सिकाइमुखी शिक्षण पद्धति, कक्षाकोठा, सम्मानपूर्ण व्यवहार जस्ता उपायहरूको अवलम्बन गर्ने ।	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
७	शिक्षकहरू लाई समावेशी	८००	०	२००	२००	२००	२००	०	०	४००	४००	०	०	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	शिक्षा र लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धि तालिम दिने													
८	पाठ्यक्रम तथा सिकाइ सामग्री लाई अपाङ्गमैत्री तथा लैङ्गिक उत्तरदायी बनाउदै सबै बालबालिकाको सिकाइ सुनिश्चित गर्ने ।	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
९	आजीवन सिकाइ तथा निरन्तर शिक्षाका सहभागीहरूको आवश्यकता अनुसारको सिकाइ सहजीकरण सामग्रीको व्यवस्था गर्ने तथा कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहका शैक्षिक व्यवस्थापक तथा सहजकर्ताहरूको क्षमता विकास गर्ने ।	२००	०	१००	०	१००	०	२००	०	०	०	०	०	०
१०	पाठ्यक्रम लाई स्थानीय भाषा, संस्कृति, भूगोल, इतिहास, ज्ञान तथा सिप समावेश गर्ने र सिकाइ लाई जीवनोपयोगी सिपसँग आबद्ध गर्ने ।	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
११	स्थानीय तहबाट आधारभूत	५००	०	०	०	५००	०	०	०	५००	०	०	०	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)					
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य
	शिक्षाका उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालय भर्ना गर्ने व्यवस्था मिलाई अनिवार्य शिक्षा सुनिश्चित भएको सार्वजनिक घोषणा गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।												
१२	विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ नहुने सुनिश्चित गर्न यस सम्बन्धि शिक्षा तथा संयन्त्र स्थापना गर्ने ।	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
१३	पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री, विद्यालय वातावरण तथा सिकाइ प्रकृया लाई समता र समावेशिताका दृष्टिले परीक्षण तथा सुधार गर्ने ।	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
१४	जोखिममा परेका बालबालिका पहिचान गरि विद्यालयमा ल्याएर विभिन्न प्रोत्साहन मार्फत विद्यालयमा टिकाउने	२००	०	५०	५०	५०	५०	०	०	१००	५०	२५	२५
१५	सरोकारवालाहरूसँग छलफल गरी विद्यालय शान्तिक्षेत्र घोषणा गरी नियमित	४००	२००	२००	०	०	०	०	०	४००	०	०	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	पठनपाठन हुने बनाउने													
१६	लक्षित समूहका बालबालिकाहरूलाई छात्रवृत्ति	२२००	४००	४००	४००	५००	५००	२०००	०	१००	५०	५०	०	
	जम्मा -शैक्षिक समता तथा समावेशिकरण	५३००	६५०	१२१०	९१०	१५६०	९७०	२२००	०	२०००	८७५	१५०	७५	
२	दिवा खाजा सहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम													
१	स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी मापदण्ड एवम् कार्यान्वयन ढाँचा विकास	२००		२००	०	०	०	०	०	२००	०	०	०	
२	विद्यालय तथा स्थानीय तहका लागि दिवा खाजा, स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन	२५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	२५०००	०	०	०	०	०	
३	दिवा खानाका लागि भान्सा तथा भण्डार, भाँडावर्तन तथा आवश्यक सामग्रीको प्रबन्ध	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	०	०	०	०	९००	१००	
४	स्वस्थकर तथा पौष्टिक दिवा खाजाको प्रबन्ध	५००	१००	१००	१००	१००	१००	०	०	२५०	२५०	०	०	
५	तालिम प्रचार-प्रसार मेनु तयारी र आवधिक अन्य	५००	१००	१००	१००	१००	१००	०	०	४००	०	१००	०	

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	क्षमता अभिवृद्धि क्रियाकलाप													
६	दिवा खाजाका लागि चाहिने खाद्य सामग्री आपूर्तिमा भाग लिने स्थानीय कृषि सहकारी, किसान समूहलाई तालिम तथा सहयोग	४५०	०	२००	०	०	२५०	०	०	४५०	०	०	०	०
७	कार्यक्रमको प्रभावकारिता, कार्यकुशलता तथा प्रति एकाइ लागतको अध्ययन तथा तथा विभिन्न मोडालिटीहरूको अध्ययन	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
८	विद्यालयमा विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सफाइ सामग्रीसहित आवश्यक सङ्ख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलगअलग शौचालय तथा युरिनल, किशोरीहरूका लागि चेन्ज रुम, प्रयोग भइसकेका सामग्री व्यवस्थापन, हात धुने ठाउँ, स्वच्छ खानेपानी, कक्षाकोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाइको प्रबन्ध र घेराबारको व्यवस्था	१५००	३००	३००	३००	३००	३००	०	०	१०००	०	५००	०	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
९	कक्षा ६ देखि १२ सम्मका किशोरीहरूलाई महिनावारी स्वच्छताको लागि स्यानिटरी प्याडको व्यवस्था	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०	०	०	०	०	०
१०	आवधिक स्वास्थ्य जाँच, जुकाको औषधि र सूक्ष्म पोषकतत्व प्रदायक ट्याब्लेटहरू (भिटामिन ए र आइरन, फोलिक एसिड आदि प्रदान)	५००	१००	१००	१००	१००	१००	०	०	०	०	०	०	५००
११	विद्यालयलाई प्राथमिक उपचारको किट प्रदान तथा प्रतिस्थापन	५००	१५०	१५०	६५	६५	७०	०	०	२००	२००	१००	०	०
१२	विद्यालयमा स्वास्थ्य, सरसफाइ तथा स्वच्छता, पोषण र किशोरीहरूका लागि महिनावारी स्वच्छतासम्बन्धी शिक्षा	५००	१००	१००	१००	१००	१००	०	०	२००	१००	०	२००	०
१३	बालविकासमा पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था	२९००	५००	५००	६००	६००	७००	२९००	०	०	०	०	०	०
१४	आधारभूत विद्यालयमा विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम र दिवा खाजाको	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	प्रबन्ध													
१५	विद्यालय र कक्षाकोठामा कुहिने र नकुहिने फोहोर व्यवस्थापन	३२५	६५	६५	६५	६५	६५	०	०	५०	५०	२००	२५	
१६	विद्यालयमा दिवा खाजा स्वास्थ्य र पोषण, सरसफाइ तथा स्वच्छता प्रवर्द्धनका लागि कोरेसावारी निर्माण	१९००	२००	३००	४००	५००	५००	५००	२००	८००	२००	२००	०	
१७	स्वस्थ, पोषणयुक्त र सफा दिवा खाजा बनाउनका लागि कुक तालिम	४००	०	०	२००	०	२००	०	०	४००	०	०	०	
१८	विद्यालय नर्स कार्यक्रम सञ्चालन	३६००	०	०	१०००	१२००	१४००	३६००	०	०	०	०	०	
	जम्मा (दिवा खाजा सहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम)	४२२७५	७३१५	७८१५	८७३०	८८३०	९५८५	३४५००	२००	३९५०	८००	२०००	८२५	
३	आपतकालीन तथा संकटपुर्ण अवस्थामा शिक्षा													
१	उत्थानशीलताका लागि whole school approach का आधारमा सचेतना विकास गर्ने	५००	१००	१००	१००	१००	१००	०	०	०	२५०	२५०	०	
२	शिक्षक तथा विव्यस तालिम	१५००	३००	३००	३००	३००	३००	५००	०	४००	६००	०	०	
३	स्थानीय तहमा संकटासन्नता मूल्याङ्कनका आधारमा	१७५	०	१००	२५	२५	२५	०	०	७५	१००	०	०	

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	योजना निर्माण													
४	निरन्तर र सुरक्षित सिकाइका लागि शिक्षक विद्यार्थी सम्मिलित कार्य समूह निर्माण र परिचालन	५००	१००	१००	१००	१००	१००	१००	०	०	०	१००	४००	०
५	स्वास्थ्य सुविधा सहितको स्वास्थ्य शिक्षक कार्यकर्ताको व्यवस्था	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	२००	०	०	५००	०	५००	०
६	हरित, सफा, शान्त र सुरक्षित विद्यालय प्रवर्धन	५००	५००	०	०	०	०	०	०	०	१००	४००	०	०
७	आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षासँग सम्बन्धीत विभिन्न मापदण्ड, निर्देशिका तथा कार्यविधि एकीकृत गर्ने	१००	१००	०	०	०	०	०	०	०	१००	०	०	०
८	शिक्षाका सबै उपक्षेत्रमा उल्लेखित आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा गर्न सकिने विधिमा वैकल्पिक उपाय सहित योजना बनाउने	५००	१००	१००	१००	१००	१००	१००	३००	०	२००	०	०	०
	जम्मा (आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा)	४७७५	१४००	९००	८२५	८२५	८२५	८२५	६००	०	१३७५	१४५०	११५०	०
४	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार													

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	विकास													
१	पूर्वाधार विकास गुरुयोजना निर्माण गर्ने	५००	५००	०	०	०	०	०	०	५००	०	०	०	०
२	विद्यालय शिक्षा अन्तर्गत विकास एवम् विस्तार गर्नुपर्ने भौतिक पूर्वाधारको र भूमिका परिभाषित गर्ने	२००	२००	०	०	०	०	०	०	२००	०	०	०	०
३	एक विद्यालय सम्पूर्ण पूर्वाधार अनुरूप भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्ने	१०००	१५००	१५००	२०००	२०००	२०००	३०००	२०००	३०००	०	१०००	०	०
४	अपाङ्गमैत्री लैङ्गिक मैत्री संरचनाको विकास	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
५	विद्यालयमा बनेका संरचनाको सम्वर्धन तथा मर्मत सम्भार	३५००	५००	५००	५००	१०००	१०००	०	१०००	१०००	५००	१०००	०	०
६	बालविकासमा सुरक्षित तथा अपाङ्गमैत्री शौचालयको व्यवस्था, बालविकासमा बालमैत्री व्यवस्थापन, बालविकासका पूर्वाधार, पाठ्यक्रम अनुसारको सिकाइ क्षेत्र, केन्द्रको भित्री तथा बाहिरी सिकाइ तथा खेल सामग्री व्यवस्थापन गरी	२५०	५०	५०	५०	५०	५०	०	०	२५०	०	०	०	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	न्यूनतम मापदण्डमा सुधार गर्ने													
७	आधारभूत विद्यालयको न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास	८००००	१६०००	१६०००	१६०००	१६०००	१६०००	७००००	६०००	३०००	०	१०००	०	
८	माध्यमिक विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, खानेपानी, खेलमैदान, घेराबार, शौचालय)	३२००	१०००	५००	५००	२००	१०००	१०००	०	१५००	५००	२००	०	
९	उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थामा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, शौचालय, खानेपानी, खेलमैदान, घेराबार, खाजा घर आदि) विकास गर्न सहयोग गर्ने	२२००	०	५००	५००	२००	१०००	१०००	०	१२००	०	०	०	
१०	विद्यालयलाई टिनको छाना फ्रि बनाउने	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	५००	५००	१०००	०	५००	०	
	जम्मा (विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास)	१०१३५०	२०२५०	१९५५०	२००५०	१९९५०	२१५५०	७५५००	९५००	११६५०	१०००	३७००	०	
५	विद्यालयमा सूचना तथा प्रविधि													
१	विद्यालयमा ICT संरचना	४५००	५००	१०००	१०००	१०००	१०००	२०००	०	२०००	२००	३००	०	

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	विस्तार													
२	प्रत्येक विद्यालयमा Internet Connectivity को व्यवस्था	१४००	२००	२००	३००	३००	४००	५००	०	७००	०	२००	०	
३	शिक्षकहरूको क्षमता विकास	८००	०	२००	२००	२००	२००	६००	०	२००	०	०	०	
४	विद्यालयमा अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको उपलब्धता	३७००	२००	५००	१०००	१०००	१०००	२५००	५००	७००	०	०	०	
५	IEMIS व्यवस्थापन	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	
६	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूका परिचालकहरूको क्षमता विकास	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	
७	विद्यालयमा प्रिन्टेबल इ हाजिरी व्यवस्थापन	९५०	४००	४००	५०	५०	५०	०	०	९५०	०	०	०	
८	माध्यमिक विद्यालयका अनिवार्य विषयहरूको भर्चुअल कक्षा सञ्चालन	५००	१००	१००	१००	१००	१००	०	०	३००	०	२००	०	
९	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायतको व्यवस्थापन	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	
१०	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	टेलिभिजन, कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायत प्रयोगका लागि तालिमको व्यवस्था													
११	सबै विद्यालयलाई IEMIS व्यवस्थापन तालिम	२०००	४००	४००	४००	४००	४००	१०००	०	१०००	०	०	०	
१२	प्रारम्भिक कक्षाका बालबालिकाहरूको लागि श्रव्यदृश्य कार्यक्रम	२०००	२००	३००	४००	५००	६००	०	०	१०००	५००	५००	०	
१३	प्रविधिमैत्री पढाइका लागि विद्यालयमा स्मार्ट बोर्ड (Intracive Board) सहयोग	७०००	५००	१०००	१५००	२०००	२०००	३०००	०	३०००	०	१०००	०	
	जम्मा (विद्यालयमा सूचना तथा प्रविधि)	२२८५०	२५००	४१००	४९५०	५५५०	५७५०	९६००	५००	९८५०	७००	२२००	०	
५	संस्थागत संरचना र क्षमता विकास													
१	शैक्षिक कार्य सम्पादनका लागि आवश्यक कानुनी प्रबन्ध तथा मापदण्ड विकास	४००	०	२००	२००	०	०	०	०	४००	०	०	०	
२	संस्थागत संरचनाहरू गठन, पुनर्गठन तथा भैरहेकाहरूको कार्यसम्पादन गर्ने	२००	०	५०	५०	५०	५०	०	०	१००	१००	०	०	
३	प्रधानाध्यापक लाई कार्यसम्पादन करार गरी	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
	नतिजाप्रति जिम्मेवार र जवाफदेही बनाउने													
४	शिक्षाका संरचनामा सम्बद्ध पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास (विव्यस, सिअसंघ र वडा शिक्षा समिति सम्बद्ध पदाधिकारी)	८००	०	२००	२००	२००	२००	०	०	४००	४००	०	०	
५	प्रधानाध्यापक तथा शिक्षा शाखा कर्मचारीको क्षमता विकास तालिम	४००	०	२००	०	२००	०	०	०	४००	०	०	०	
६	वडा तथा गाउँ शिक्षा समितिको अभिमुखीकरण	४५०	५०	१००	१००	१००	१००	०	०	२००	२५०	०	०	
७	शिक्षा शाखाका कर्मचारी ता संस्थागत संरचनाका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकासका लागि तालिम, गोष्ठि, सेमिनार तथा भ्रमण	२६००	३००	३००	५००	५००	१०००	०	०	२०००	३००	३००	०	
	जम्मा (संस्थागत संरचना र क्षमता विकास)	४८५०	३५०	१०५०	१०५०	१०५०	१३५०	०	०	३५००	१०५०	३००	०	
६	स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध													
९	वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम निर्माण	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)					
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य
२	आवश्यक कानून निर्देशिका तथा कार्यविधिको विकास	२००	२००	०	०	०	०	०	०	२००	०	०	०
३	कानून निर्देशिका मापदण्डको प्रबोधीकरण	२००	०	२००	०	०	०	०	०	२००	०	०	०
४	विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा एवम् अध्यावधिक	२०००	४००	४००	४००	४००	४००	२०००	०	०	०	०	०
५	एकीकृत शैक्षिक सूचना प्रणाली सुदृढीकरण	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
६	शैक्षिक गुणस्तर सुधार सम्बन्धी अन्तर्क्रिया	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	०	०	१५००	५००	५००	०
७	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन	५००	१००	१००	१००	१००	१००	०	०	५००	०	०	०
८	सामाजिक परीक्षणको प्रतिवेदनका आधारमा विद्यालयहरू लाई थप सहजिकरण	५००	१००	१००	१००	१००	१००	०	०	५००	०	०	०
९	योजनाको आवधिक समिक्षा र अद्यावधिक गर्ने	५००	१००	१००	१००	१००	१००	०	०	५००	०	०	०
	जम्मा (स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध)	६४००	१४००	१४००	१२००	१२००	१२००	२०००	०	३४००	५००	५००	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)						
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य	
७	कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरण													
१	नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणालीका लागि सूचकहरू तयार तथा अद्यावधिक गर्ने	१२५	२५	२५	२५	२५	२५	०	०	१२५	०	०	०	०
२	आफूले कार्यान्वयन गरेका कार्यक्रमहरूको नियमित अनुगमन गर्ने	५००	१००	१००	१००	१००	१००	२००	०	३००	०	०	०	०
३	कार्यक्रम कार्यान्वयनको चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
४	स्थिति प्रतिवेदन तयार गर्ने	५००	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	०	०	०	०	०
५	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण तथा नतिजाको विश्लेषण	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
६	कक्षा १ देखि ३ सम्मका बालबालिकाको पठन सिप परीक्षणका लागि कक्षाकोठामा आधारित पठन सिप परीक्षण (CB-EGRA) सञ्चालन गर्ने	४००	०	१००	१००	१००	१००	२००	०	१००	१००	०	०	०
७	विद्यालय तथा शिक्षकको कार्यसम्पादन गर्ने।	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
८	विद्यालयमा गरिने सामाजिक परीक्षण लाई प्रभावकारी र नियमित बनाउने।	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
९	विद्यालयहरूको लेखा परीक्षण	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	योजना अवधिको कुल लागत	अनुमानित बजेट (५ वर्ष) रू हजारमा					श्रोत आँकलन (रू हजारमा)					
			१	२	३	४	५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	गैसस	विद्यालय/जनसहभागिता	अन्य
१०	रोष्टर विशेषज्ञहरूको व्यवस्थापन	२००	०	५०	५०	५०	५०	०	०	२००	०	०	०
११	विज्ञ समूह, विद्यालय निरीक्षक तथा शिक्षक सिकाइ समूह मार्फत, शिक्षा शाखा मार्फत विद्यालय अनुगमन तथा कक्षा सुपरिवेक्षण	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
१२	प्रधानाध्यापक तथा आधारभूत तह संयोजकबाट विद्यालय तथा कक्षाकोठा अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
१३	सिकाइमा आधारित मूल्याङ्कनका लागि शिक्षण	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
१४	प्रमाणमा आधारित मूल्याङ्कनका लागि अभिलेखीकरण	२००	०	५०	५०	५०	५०	०	०	२००	०	०	०
१५	स्थानीय तहद्वारा कक्षा अनुगमन	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	जम्मा (कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरण)	१९२५	२२५	४२५	४२५	४२५	४२५	९००	०	९२५	१००	०	०
	कुल जम्मा	९०२०६५	१६१००६	१७४६४९	१८३०६६	१८९३०६	१९४०४६	७३६८५०	१५४७५	११०१५०	१६०२५	१९७७५	३७९०
	प्रतिशतमा	१००.००%	१७.८५%	१९.३६%	२०.२९%	२०.९९%	२१.५१%	८१.६८%	१.७२%	१२.२१%	१.७८%	२.१९%	०.४२%

परिच्छेद ७

मुख्य मुख्य कार्यसम्पादन सूचकहरू

क्र.स.	शिक्षा योजनाको प्रारम्भिक विन्दुमा	स्थानीय	प्रदेश	राष्ट्रिय
१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा				
१.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर* (%)	९०.५		८६.२
१.२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका* (%)	६८.४		६८.७
२. आधारभूत शिक्षा (कक्षा १ - ८)				
२.१	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुद प्रवेश दर (%)	९९.१		९६.८
२.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कूल प्रवेश दर (%)	१२५.२		१२१.९
२.३	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर* (%)	९६.८		९७.१
२.४	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा कूल भर्ना दर* (%)	११५.०	११८.५	११८
२.५	आधारभूत तहको कक्षा ५ को खुद प्रवेश दर* (%)	९६.८		९८.३
२.६	आधारभूत तहको कक्षा ५ को कूलप्रवेश दर* (%)	१२२.६		११३
२.७	आधारभूत तहको कक्षा ५ सम्म टिकाउ दर* (%)	९७.४		९३
२.८	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा ५) पूरा गर्ने दर* (%)	८८.०	८२.९	८५.८
२.९	आधारभूत तहमा (प्राथमिक कक्षा १-५) मा भर्ना भएका ५-९ वर्ष उमेर भन्दा माथिका बालबालिका* (%)	२६.५४		२२.२
२.१०	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचाङ्क*	१.०		१.०२
२.११	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर* (%)	९६.२		९३.८
२.१२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा कूल भर्ना दर (%)	११२.३		११०.४
२.१३	आधारभूत तहको कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर* (%)	९५.७५		७९.३
२.१४	आधारभूत तह(कक्षा १-८) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक*	१.०		१.०१
२.१५	कक्षा ३ मा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ३ को आधारभूत वा तह २ हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली भाषा	५७.७३	
		गणित	५८.५१	
२.१६	कक्षा ५ मा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ५ को आधारभूत तह हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली भाषा	५४.३३	४५
		गणित	५२.१३	२८.३
		अङ्ग्रेजी	५१.६३	
२.१७	कक्षा ८ मा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ८ को तह ३ हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली भाषा	३९.९१	६८.५
		गणित	५३.७८	५३.५

क्र.स.	शिक्षा योजनाको प्रारम्भिक विन्दुमा	स्थानीय	प्रदेश	राष्ट्रिय
	विज्ञान	३९.९८		४३.८
३.	माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)			
३.१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर* (%)	५८.८५		४७.६
३.२	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कूल भर्ना दर* (%)	१०६.३५		७१.४
३.३	माध्यमिक तहमा कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक* (कक्षा ९-१२)	१.०४		१.०२
४.	जिवन-पर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा			
४.१	साक्षरता दर (६ वर्ष भन्दा माथि) (%)	७०.६		५८
५.	शिक्षामा लगानी			
५.१	कूल बजेटको शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजित बजेट*(%)	१०		१०.६८

सन्दर्भ सामग्रीहरू

- नेपालको संविधान २०७२
- विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना SESP
- विद्यालय क्षेत्र विकास योजना SSDP
- स्थानीय तह योजना निर्माण मार्गदर्शन २०७९
- राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६
- प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी न्यूनतम मापदण्ड २०६७ पहिलो संशोधन, २०७५
- लागत सहभागिता मापदण्ड, २०७७
- भूमे गाउँपालिका शिक्षा ऐन २०७४
- भूमे गाउँपालिका शिक्षा नियमावली २०७४
- फ्ल्यास रिपोर्ट, २०७८
- शिक्षक पेसागत सहयोग व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७७ र मार्गदर्शन २०७७
- पन्ध्रौँ योजना २०७६-२०७७ देखि २०८०-२०८१
- शिक्षा क्षेत्र योजना निर्माण कार्यढाँचा २०७७
- स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७५
- अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन २०७५
- बालविकास रणनीति २०७७-२०८८
- विद्यालय अनुदान व्यवस्थापन निर्देशिका २०७५
- शिक्षक पेसागत सहयोग सम्बन्धी व्यवस्थापन कार्यविधि २०७७
- गुनासो सुनुवाइ कार्यविधि २०७७
- अक्षराँकन निर्देशिका २०७८
- विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी आकस्मिक कार्ययोजना २०७७

- विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय नीति, २०७५
- भूमे गाउँपालिकाको शैक्षिक ऋण सम्बन्धी निर्देशिका २०७७